

EGYHÁZ-

18

-FÓRUM

Európa - Amerika

1992/2

Független, katolikus folyóirat
Megjelenik negyedévenként

Unabhängige katholische Zeitschrift
Erscheint vierteljährlich

Szerkesztőség:

Egyházfórum
1158 Budapest, Thököly u. 74.
Titkár: Mohos László

Kiadóhivatal:

Kirchenforum für Ungarn e. V.
Postfach 6415
CH-6000 Luzern 6

Redaktion:

Egyházfórum
1158 Budapest, Thököly u. 74.
Sekretär: László Mohos

Herausgeber:

Kirchenforum für Ungarn e. V.
Postfach 6415
CH-6000 Luzern 6

A szerkesztőbizottság elnöke:

DDr. Paul M. Zulehner (Bécs)

Leiter des Redaktionsteams:

DDr. Paul M. Zulehner (Wien)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Boros István (Kalocsa)
Dr. Dévény István (Luzern)
Gáspár Csaba László (Budapest)
Máté-Tóth András (Szeged)
Wildmann János (Luzern)

Mitglieder des Redaktionsteams:

István Boros (Kalocsa)
Dr. István Dévény (Luzern)
Csaba László Gáspár (Budapest)
András Máté-Tóth (Szeged)
János Wildmann (Luzern)

Egyes szám ára 7,50 Sfr
Magyarországon 90,- Ft

Einzelheft 7,50 SFr
In Ungarn 90,- Ft

Előfizetési díj egy évre:

Nyugaton 28,- Sfr
Magyarországon 300,- Ft

Abonnement:

für ein Jahr 28,- SFr
in Ungarn 300,- Ft

Bankszámla

Postai csekk számla száma:
Kirchenforum für Ungarn e. V.
No.: 60-85911-2, Luzern.
Magyarországon: MHB 325-11626
Deviza: MHB 402-5331-941-31

Bankverbindungen

Postscheckkonto:
Kirchenforum für Ungarn e. V.
No.: 60-85911-2, Luzern.
in Ungarn: MHB 325-11626
Valuten: MHB 402-5331-941-31

Szedés: B-P, Szeged

Satz: B-P, Szeged

Nyomda: KAMARA PRINT

Druck: KAMARA PRINT

**Olvasóink leveleit a szerkesztőség
címére kérjük!**

**Leserbriefe bitte an die Adresse
der Redaktion!**

Minden írásért szerzője felelős és nem feltétlenül a szerkesztőség véleményét fejezi ki. Nem kért kéziratokat nem örzünk meg és csak kérésre küldünk vissza.

TARTALOM

Előszó	4
EURÓPA	
<i>Norbert Greinacher: A „Szent Birodalomtól” a „Nyitott Házig”</i>	6
<i>Jan Kerkhofs: Mennyire vallásos Európa?</i>	16
<i>Rainer Ilgner: A hitoktatás Európa állami iskoláiban</i>	28
<i>Severin Renoldner: Az ellenállás szükségessége</i>	39
PERSPEKTÍVA	
Indián népirtás a kereszt nevében — Isten megelőzte a misszionáriusokat — Fehér teológia fekete szemmel — Egyház Európában	53
<i>Gánóczy Sándor: Teremtéstan és ökológia</i>	64
<i>Arnulf Camps: Globális kérdések — ferences szemmel</i>	74
FOLYÓIRATSZEMLE	
Két püspök emberi arca — Hitoktatás Svájcban — „Orosz tömjénfüst lengyel katedrálisban” — Vallásos gyermek- és ifjúsági könyvek — Ifjúsági katasztrófa-irodalom	85
AMERIKA	
<i>Enrique Dussel: Amerika felfedezése vagy megszállása?</i>	94
500 éves indián ellenállás	105
<i>Ivo Lorscheiter: Bázisközösségek a szegények között</i>	108
<i>Francisco José De Roux: Amerika varázslatos folyama</i>	117
OLVASÓINK LEVELEIBŐL	129

Kedves Olvasók!

Idei második számunk témájául az 1992-es év két kiemelkedő eseményét illetve évfordulóját választottuk. Az európai egyesülési folyamat jelentős éve az idei. A sajtóból megismerhetjük az Európai Közösség gazdasági és politikai vonatkozásait. Hazánkban e dimenziókon túlmenően az Európáról való beszéd felmutat egyfajta Európa-misztikát is, egy vágyat és egy látomást, amely mellett a felnőtt módon gondolkodó keresztény egyének és közösségek nem mehetnek el szótlantul. Ami az emberek ügye, eszménye és reménye, az a teológia kiemelt témája is.

Milyen egyház illik Európába és milyen Európába tart a magyar egyház? E két kérdés köré csoportosítottuk e számunk első felének tanulmányait. Mennyire vallásosak az európaiak, hogyan alakult az állami iskolákban a hitoktatás, van-e értelme még ellenállásról beszélni. Teljes választ adni képtelenség, de talán nem lehetetlen a legfontosabb megközelítéseket felvillantani. Bár végig Európáról szólnak az adatok és a megfontolások, szemünk előtt a korszerű magyar egyház képe lebeg, amely saját arcát az európai államokban állomásozó egyházak életének tükrében ismerheti fel és rajzolhatja meg. Minél sokrétűbb magyar egyházunk képe az európai egyházakról, annál árnyaltabban jelölheti ki maga számára az evangelizáció autentikus irányait.

Európa felfedezte Amerikát — az 500. évforduló kapcsán pedig ismét lelepleződött önmaga előtt. A faluvá zsugorodott glóbuszon Amerika szomszédunk. A gazdasági és kulturális viszonyok szövevényes szálai kötik össze a két kontinenst.

1992. október 12. és 28. között (Kolumbusz október 12-én szállt partra 1492-ben) rendezik meg Santo Domingóban a latinamerikai püspökök negyedik konferenciáját. Hasonlóan a Medellínben (1968) és Pueblában (1979) bevált módszerhez, minden résztvevő a vita minden szakaszában hozzászólhat. Az 1991 óta készülő és idén május végén szétküldött munkadokumentum három fő fejezetet tartalmaz: I. Figyelni az idők jeleit, II. A kihívások teoló-

giai értékelése, III. Pasztorális útmutatás. II. János Pál pápa maga nyitja meg a konferenciát és az első plenáris üléseken ő is elnököl.

Az emlékezésbe és számvetésbe belekeveredik a "felfedettek" kritikus hangja is. Amikor II. János Pál 1985-ben Peruba látogatott, néhány indián vezető egy levelet adott át neki. "Mi, az Andok és Amerika indiánjai elhatároztuk, hogy látogatását kihasználva visszaadjuk Önnek a Bibliát, mert az elmúlt ötszáz esztendő alatt nem hozott nekünk sem szeretetet, sem békét, sem igazságosságot. Vegye át és adja az elnyomók kezébe, mert nekik nagyobb szükségük van a benne olvasható erköcsi előírásokra."

Ilyen megrázó gesztusokkal Amerika őslakosai a keresztény Európáról vallott felfogásunk lényegét érintik, az ünnep helyett bűnbánatra és gyászra szólítanak fel. Az európai (kultúr)misszió tárgyai a világ újraevangelizálásának alanyaivá válnak.

Az európai és az amerikai dilemmák rányitják figyelmünket a globális kérdésekre. Ezt tárgyalja **A. Camps** ferences szerzetes lelkiségi és **Gánóczi Sándor** professzor tanulmánya, amely a teremtett világért vállalandó felelőségünkről szól.

Több olvasónk is felvetette, hogy az **Egyházfórumnak** arra kell törekednie, hogy megtalálja a magyar szerzőket és főként hazai anyagokat jelentessen meg. Teljesen egyetértünk ezzel és törekszünk is felkutatni magyar szerzőket. Mostani számunk súlypontja azonban a fentiek értelmében azt követeli, hogy az európai és amerikai szerzőknek adjuk a szót.

Mielőtt jó nyári pihenést kívánunk minden kedves olvasónknak, köszönetet mondunk azoknak, akik jelen számunk összeállításában segítségünkre voltak, különösen **Helmut Erharter** úrnak, a Diakónia folyóirat főszerkesztőjének, **Gerhard M. Bauer** úrnak, a német ADVENIAT munkatársának, az osztrák Latinamerika-Intézetnek és **Mustó Péter** jezsuita atyának.

1992. június

A SZERKESZTŐK

NORBERT GREINACHER

1931-ben született, 1969 óta a tübingeni egyetem pasztorálteológiai tanszékének professzora. Tanulmányát a DIAKONIA 22 (1991) 4. számából vettük át.

A „Szent Birodalomtól” a „Nyitott Házig”

Teológiai perspektívák a holnap Európájáról

Majdnem 2000 évvel ezelőtt jött létre a kereszténység mint kisebbség, vallásszociológiai értelemben mint szekta. Jézus tanítványai fáradságos, konfliktusoktól terhes folyamatban elhatárolták magukat a jeruzsálemi templomtól. Pál bátor és messzetekintő útmutatásaival, amelyek az Újszövetségben az „antióchiai konfliktusban” tükröződnek (ApCsel 15,1-35 és Gal 2,11-21) egy zsidó szektából lényegében egyetemes egyházat alkotott, amely azonban egyelőre üldözött, kisebbségi egyházat jelentett a Földközi tenger térségében. A helyzet alapvetően megváltozott, amikor a 311-es nikodémiai és 313-i milánói türelmi rendelettel a kereszténység a „religio licita” (engedélyezett vallás) jogi státusát kapta meg. A 380-i tesszaloni rendelet a kereszténységet államvallásnak („religio publica”) ismeri el. Így lett az üldözött kisebbségi egyházból állam-egyház!

Birodalom és egyház egysége s következményei

Az állam és az egyház a konfliktusokkal terhes de történelmileg rendkívül hatékony egységéből — keleten és nyugaton különböző formákban — megszületett az ideológiai egység: egy Isten — egy császár — egy egyház — egy birodalom. Ez a politikai-teológiai ideológia megőrizte hatékonyságát és folyamatosságát a Bizánci birodalomban 1453-ig, Franciaországban 1789-ig, a Szent Német-Római Birodalomban 1806-ig és Oroszországban 1917-ig.

A Szent Birodalomnak ezt a politikai-teológiai egységét a következő embercsoportok fenyegették: a pogányok, a zsidók és az eretnekek. A nagy vacsoráról szóló példázat (Lk 14,15-24) téves értelmezése és e vendégségbe való kényszerű meghívás helytelen fordítása (compelle intrare) legalizálta — legkésőbb Ágoston óta —, hogy az embereket e Szent Birodalomba való belépésre vagy a benne maradásra és ezzel az üdvözülésükre rá lehet kényszeríteni, ha szükséges karddal és kínzással is. A „Reconquista” a latin-amerikai indiánoknál és a boszorkányüldözések egy ilyen ideológia szörnyű következményeinek félelmes példái.

Amikor a felvilágosodás szellemtörténetileg és a francia forradalom politikailag alapvetően felbomlasztotta ezt a politikai-teológiai egységet, a Szent Szövetség utolsó felbuzdulásában megkísérelte politikailag még egyszer restaurálni. 1815-ben I. Sándor orosz cár, valamint III. Frigyes Vilmos porosz király és I. Ferenc osztrák császár kiáltványt írtak alá, amelyben az egyeduralkodók kötelezték magukat, hogy az igazságosság, szeretet és béke keresztényi parancsolatait politikájuk alapjává teszik, s egymást „testvérként és honfitársként” segítik. Ez a szövetség azonban hajótörést szenvedett a görög függetlenségi háborúban (1821-1830) ezen európai nagyhatalmak érdeellentétei miatt.

A Szent Birodalomnak ez az ideológiája azonban nem szűnt meg. Annak ellenére sem, hogy a politikai fejlődés következtében az állam és az egyház, a vallás és a kultúra elvált egymástól, s elmélyült a XIX. század társadalmában a szekularizáció folyamata. Sok tekintetben éppen e folyamatok **miatt** maradt fenn.

Ilyen értelemben írta „A kereszténység vagy Európa?” című esszéjét 1799-ben Novalis, igazi nevén Friedrich von Hardenberg (1772-1801). „A kereszténységnek újjá kell élednie, hatékonyá kell válnia, és az országhatárok fölött olyan látható egyháznak kell kialakulnia, amely minden, égiek után szomjúhozó lelket keblére ölel és az új, valamint a régi világ között közvetít.”

E katolikus restauráció keretében egyetértettek a francia forradalom minden eszméjének és értékének feltétlen elutasításában. VI. Pius pápa már az 1791-i „Caritas” című iratában elveti a francia forradalom követeléseit és ezzel megpecsételte az egyház és a forradalom közti szakítást. De Maistre ezt írta 1796-ban: „Ha az ember tudni akarja a francia forradalom lehetséges eredményét, akkor csak azt kell megvizsgálnia, hogy miben értenek egyet az ottani pártok: a kereszténység és a monarchiák megalázásában, sőt megsemmisítésében az egész világon. Mindezek alapján törekvések az ellenkezőjéhez, a kereszténység és a monarchiák felemelkedéséhez fognak vezetni.”

A katolikus restauráció

Legfőbb célja volt a kereszténységnek mint vezető hatalmi tényezőnek és az Isten kegyelméből uralkodók hatalmának visszaállítása. A katolikus egyháznak ez a forradalomellenes magatartása tükröződött XVI. Gergely pápának a „Mirari vos arbitramur” című szörnyű enciklikájában (1832). Benne például a lelkiismereti szabadságot „hibás meggyőződésnek”, sőt „őrültségnek” tartja (DS 2730). A liberalizmus eszméinek feltétlen elutasítása következett be IX. Pius 1864-i „Quanta cura” című enciklikájában és a Syllabusban.

Főként Juan Donoso Cortéz volt az, aki ezt a katolikus restaurációt képviselte. 1809 és 1853 között élt, és anyai ágon Spanyolország legnagyobb konkvisztádorától, Fernando Cortéztől származott. Mindenekelőtt Isten trónfosztása, az állam bomlasztása és a tulajdon megszüntetése ellen küzdött. Donoso Cortéz szerint az eredeti bűn tagadása volt az, ami a fenti három tagadást összekapcsolja és a szocializmust is jellemzi. Szerinte a tömegek korszaka az emberi individualitás inváziója is volt. Donoso Cortéz számára a XIX. század politikai és ideológiai fejlődése csupán betetőzése volt annak a három évszázada tartó bomlási folyamatnak, amelynek megelőző stádiumai a reformáció, a felvilágosodás, valamint az abszolutizmus voltak.

Elképzelhetőnek tartja, hogy az általa átélt jelen már az idők végezetét jelenti, mert ez a jelen már csak tévút.

A spanyol szerző számára az okok kézenfekvők. Az európai társadalom azért halódik, mert nem veszik figyelembe Isten üdvözítő előírásait és a katolicizmus éltető tartalmát. E folyamatban a főbűnös a liberalizmus. Ezért dönt a diktatúra mellett. 1851-ben jelent meg az „Esszé a katolicizmusról, a liberalizmusról és a szocializmusról” című írása. Apokaliptikus módon látja a mély antagonizmust a katolikus, valamint a filozófiai civilizáció, azaz a racionalizmus között. „Hiszem és vallom, hogy a katolikus civilizáció a jót jelenti a gonosz beavatkozása nélkül, míg a filozófiai civilizáció a gonoszt tartalmazza a jóság teljes kiküszöbölésével.”

A kereszténység újjászületésének eszméje a XX. században

Jacques Maritainnél (1882-1973) megtaláljuk ennek a gondolatvilágnak a folytatását, de — változott formában. Hangsúlyozza a szeme előtt lebegő, a középkori kultúrideállal ellentétes „új kereszténység” ideálját. Kitart a „világi dolgok autonómiája”, egy olyan elképzelés mellett, amelyet a II. vatikáni zsinat dokumentumaiban is felfedezhetünk. A döntő azonban Maritain számára az, hogy csak a keresztény humanizmus az igaz és mindent átfogó humanizmus.

A továbbiakban így ír: „Ha majd egy új kereszténység kialakul, akkor — úgy hisszük — ennek az lesz a különleges ismertetőjegye, hogy... a világi társadalomban megvalósul az evangélium.” „Ha új kereszténységről beszélünk, akkor olyan világi rendre, vagy kultúrkorszakra gondolunk, amelynek éltető forrása keresztény és megfelel azon idő történelmi légkörének, amely ránk köszönt.” Maritain becsületesen megvallja: „Konkrét történelmi ideálként még ma is a Szent Birodalom uralja fantáziánkat.” Az 1991-es esztendőben 100 éve annak, hogy megjelent a „Rerum novarum”. Önkritikusan meg kell állapítani, hogy a katolikus szociális tanítás tulajdonképpeni célja egy olyan társadalom „újra kereszténnyé tétele”, amely a szekulari-

záció folyamatában állt. Ezt a célt szolgálta mindenekelőtt „A katolikusok akciója”, ahogyan ezt XIII. Leó pápa megfogalmazta, illetve a „Katolikus Akció” (Actio Catholica), ahogyan ez XI. Pius idején (1922-1939) formát öltött. XI. Pius pápa a német ifjúsághoz 1933. október 27-én intézett beszédében így fogalmazta meg az Actio Catholica lényegét: „A laikusok közreműködése és részesedése az egyház hierarchikus apostolságában.” Olyan definíció ez, amit minduntalan ismételni szoktak. XI. és XII. Pius nem hagyott kétséget aziránt, hogy az Actio Catholica és tagjai elkötelezettségükkel a hivatali hierarchia meghosszabbított karját jelentik.

...ami még hat a katolikus szociális tanításban és az Actio Catholicában

Mind a katolikus szociális tanításban, mind az Actio Catholicában fellelhetők Donoso Cortéz és Jaques Maritain azon gondolatai, amelyekkel hasztalan kísérelték meg a XIX. és XX. század elvilágiasodó társadalmát újra keresztényé tenni. A katolikus szociális tanítás természetjogi argumentációja azt a célt szolgálta, hogy támogassa az egyház szűkülő legitimitációs bázisát. A másik oldalon azonban éppen az egyház oktatói kara vindikálta magának azt a jogot, hogy eldöntse, mi természetjog és mi nem. Joseph Ratzinger éleselméjűséggel utalt erre a dilemmára: „Bár az ilyen dedukciók nem mindenki számára meggyőzőek, mégis azzal a szándékkal állították fel őket, hogy a hittan a pusztá értelem alapján is elfogadhatónak bizonyuljon, e következtetések ésszerűségének a bizonyítására az egyház tekintélyét is igénybe vették. Mégpedig úgy, hogy egyrészt az ésszerűség bizonyítéka támogassa az ingadozó hitet, másrészt a hit tekintélye egészítse ki a kétes ésszerűséget. Másképp fogalmazva: a természetjognak fednie kell az egyház tételes törvényeit, de ezt a természetjogot az egyház tételes törvényei tartják életben.”

A katolikus szociális tanítás hagyományos formájában a XIX. és a XX. század első felének hivatalos egyházi ideológiáját tükrözi, amely nem annyira az elszegényedett emberek érdekeit képviselte, hanem inkább azt a célt szolgál-

ta, hogy politikailag megvalósítsa a restaurációt és gazdaságilag a tőkés gazdasági rendszert — a részleteket illető kritika ellenére — vallásos szempontból is legitimálja.

Bár XXIII. János pápa „Mater et magistra” című enciklikája 1961-ben egészében véve döntő fordulatot jelentett a katolikus szociális tanítás fejlődésében, mégis ezen enciklika kezdőmondata is újból túlzó igényt fejez ki: „A katolikus egyház a népek anyja és tanítómestere.”

Josef Ratzinger meggyőződése azonban változott. A Bajor Katolikus Akadémia „Európa és a keresztények” témájáról tartott ülészakán (1979. ápr. 28-29-én Strasbourghban) így beszélt: „A kereszténység Izrael hitének és a görög szellemnek Jézus Krisztusban megvalósult szintézise.” Ezt a kijelentést mint történelmi megállapítást lehet helyesen értelmezni: Jézus Krisztus egy bizonyos történelmi szituációban, zsidó kontextusban és a görög-római földközi-tengeri térségben felszabadító hírt hozott az ember-szerető Istenről. Még valószínűbb azonban az az értelmezés, hogy Ratzinger itt — és eszmeifuttatásának összefüggései is erre engednek következtetni — valami lényegbevágót akart közölni. Ratzinger további fejtegetései: „E szintézisre alapul Európa. A reneszánsz kísérlete, hogy a görögöt kereszténység nélkül tisztán desztillálja, éppen olyan kilátástalan és értelmetlen volt, mint azon újabb kísérlet, amely görögteleníteni akarja a kereszténységet. Európa szerintem szűkebb értelemben e szintézisen jön létre és ezen nyugszik.” Ha tehát az ember megváltásának szükségszerűen történelmileg feltételezett kinyilatkoztatása Jézus Krisztusban lényegbeli és mindig ebbe a meghatározott történelmi összefüggésbe tartozik, akkor ez a megállapítás ellentmond az Isten Krisztusban adott egyetemes érvényű üdvözítő ígéretének.

Nyilvánvaló, hogy a Szent Birodalom ezen politikai-teológiai ideológiája újraéled majd a közép- és kelet-európai létező szocializmus összeomlása után. A „Gonosz birodalma” (Reagen elnök) fölötti győzelem láttán azonban nyomatékosan óvni kell a keresztényeket és a keresztény egyházakat a diadalittasságtól. A szönyű kegyetlenségek láttán, amelyeket a kereszténység nevében majdnem két-

ezer éves története során elkövettek, helyénvaló a keresztények tartózkodó magatartása a „létező szocializmus” nyilvánvaló szörnyűségeivel szemben.

A re-evangelizálás: hamis vízió

Csalfa az a vízió, hogy a jövőendő Európát lehetséges lenne rekatolizálni, újra kereszténnyé tenni, re-evangelizálni vagy az evangéliumnak újra megnyerni.

Hogy ez csupán agyrém, bizonyítja a tavalyi év elején Prágában tartott teológus találkozó, az 1991. júliusi lublini szimpózium és a pápa által egybehívott rendkívüli Európa-szinodus, amelynek főtémája európa re-evangelizációja volt. Mindezeknek az elképzeléseknek még mindig az európai Szent Birodalom újjáélesztése az alapja.

Ettől azonban a keresztényeknek és a keresztény egyházaknak búcsút kell venniük. Elbúcsúzni mindig fájdalmas! A búcsúzás azt jelenti, hogy kedvenc elképzeléseinktől, céljainktól, kívánságainktól el kell válnunk, fel kell adnunk őket! A pszichoanalízis és a pszichoterápia ezt a folyamatot gyászolásnak nevezi és kitűnő leírását adja. A gyászolás azonban szükséges a különböző csoportoknál, a nemzeti és földrésznyi társadalmaknál, mindenekelőtt azonban a keresztény egyházakban is. Ám búcsú vagy gyászolás helyett felvethetnénk egy bibliai metaforát és „metanoia”-ról, visszafordulásról is beszélhetnénk. A visszafordulás azt jelenti, hogy belátom, eddig téves úton jártam, és ezen a téves úton az útkereszteződésig visszamegyek, hogy egy másik, egy új utat válasszak, amely gyakran ellentétes irányba vezet.

A keresztények mint kisebbség Európában

Karl Rahner már 1972-ben megmutatta a helyes utat. Igaz ugyan, hogy tekintete az akkori NSZK katolikus egyházának helyzetére irányult a würzburgi szinódussal kapcsolatban. Ám az, amit akkor leírt, egyaránt érvényes a jövőendő Európa keresztényeire és keresztény egyházaira is: „Egy kis nyáj kezdete vagyunk... A keresztény és az intézményesített egyházi hit még nagyon jelentősen csökkenni

fog.” Amit Karl Rahner majdnem 20 évvel ezelőtt olyan éleselméjűséggel felismert, mára valósággá vált. Minden álmodozás a keresztények európai hegemoniájáról a kommunizmus fölött aratott győzelem után, minden remény Európa újra kereszténnyé tételéről sőt a keresztény Nyugat rekatolizációjáról, tiszta illúzió. Bármilyen fájdalmas is sokak számára: a visszafordulás elengedhetetlen. A keresztények vissza fognak térni ahhoz a pozícióhoz, amit kezdetben birtokoltak, egészében véve kisebbséget képviselnek majd az Európa-házban.

Remélhetőleg nem gettó- vagy szektamentalitással fogják ezt megtenni, amennyiben mintegy csigaházba visszavonulva elszigetelnék magukat a társadalom fejlődésétől. Remélhetőleg a „föld sója”, és „hegyre épült város” lesznek majd. Bizonyára nem mondanak le az evangelizációról, ha ezt a fogalmat helyesen úgy fogják fel, mint ahogyan azt a római püspöki szinódus 1971-ben az „Igazságosság a világon” című dokumentumában kifejezte: „A történelmi folyamat bizonytalansága, valamint az emberiség fájdalmas tapasztalatai alapján tett közös erőfeszítések felhívják figyelmünket az üdvösség történetére. Ebben Isten maga nyilatkoztatta ki számunkra és adta hírül a felszabadítás és üdvözítés szándékát, amely növekvő mértékben megvalósult és Krisztus vacsoráján egyszer s mindenkorra beteljesedett. Számunkra az igazságosságért folyó küzdelem és a világ átalakításában való közreműködésünk az evangélium hirdetésének lényeges része. Része továbbá annak a küldetésnek, amelyet az egyház tölt be az emberiség megváltásáért és mindenfajta szorongatás alóli felszabadításáért.” (6.)

Az egyházak egysége és a jótékonykodás

Ha mint keresztények meg vagyunk győződve arról, hogy az evangélium tartalma felszabadító hír, akkor természetes, hogy ezt az örömhírt tovább kell adni. Mindenesetre nem fizikai vagy erkölcsi kényszerrel és büntetőjogi szankciókkal, hanem meghívással, leánykéréshez hasonló udvarlással és mindenekelőtt meggyőző tettekkel.

Európa keresztényei számára az lenne kötelező, amit Alfred Delp 1944. szept. és 1945. febr. között, röviddel a kivégzése előtt, megbilincselte kezekkel egy darab papírra írt: „Az egyházak sorsát a jövőben nem a prelátusok és vezető szervek okossága, értelmessége és politikai dörzsöltsége stb. dönti el... Létezésünk révén megszereztük az emberek bizalmát. Kétezer év történelme nemcsak áldás és ajánlás, hanem teher és súlyos akadály is... Két dologtól függ majd, hogy az egyház ezekhez az emberekhez még egyszer megtalálja az utat... Ha az egyházak az emberiség előtt még egyszer a civakodó kereszténység látszatát keltik, akkor az egyházak „le vannak írva”... A (másik) dolog az, hogy az egyházaknak vissza kell térniük 'a jótékonykodáshoz', az emberiség szolgálatához.”

Mindkét pontban igaza van Alfred Delpnek. Ha a keresztény egyházak Európában nem tesznek döntő lépést a keresztény egyházak újraegyesülése felé, akkor a jövő Európájában még többet veszíthetnek szavahihetőségükből, mint eddig. És a másik pont: a szegényeken való segítség mindenekelőtt, ahogy erre legalább részben a latin-amerikai egyházak elméletben és gyakorlatban példát mutatnak. Ha önmagukhoz húek akarnak maradni, az európai keresztény egyházaknak is ezt kell célul kitűzni. Az európai keresztény egyházaknak azonban sajátos eszmetörténeti vonatkozásokkal is szembe kell néznie. Más szavakkal: a felvilágosodás, az emberi méltóság racionális megindoklása, valamint az individuális és szociális emberi jogok politikai kinyilatkoztatása előtti állapotba nem lehetséges visszatérni. Ez biztosan nem lenne optimális alkalmazkodás az „emberiség haladásához.” Ebbe a haladásba vetett hit legkésőbb Auschwitz óta kizárt dolog. Ám, hogy a felvilágosodás folyamatában, az ember személyiségi, valamint társadalmi jogainak filozófiai és politikai megközelítésében Isten szelleme is történelmi nyomokat hagyott, arról Európa keresztényeinek meg kellene győződnieük.

A Szent Birodalom a kereszténység történetének háromnegyed részében mértékadó vízió volt. Ennek most vége van. Tőle búcsút venni fájdalmas dolog. Az új vízió az európaiak „nyitott háza”. A „Béke az igazságosságban” el-

nevezésű Európai Ökumenikus Találkozó 1989. májusában ehhez útmutatást adott. Az Európai Ház című záródokumentumban ez áll: „Az utóbbi időben Európa jövőjéről alkotott elképzeléseinket a közös európai ház képe sugallta... Ehhez néhány alapvető házszabályra, bizonyos „házi-rendre” van szükség, amely az együttélést lehetővé teszi.” E szabályokban benne kell lennie: „Az európaiak együttéléséhez szükséges az olyan értékek elismerése mint szabadság, igazságosság, tolerancia, szolidaritás és participáció, pozitív beállítottság különféle vallások, kultúrák és világnézetek hívei iránt, nyitott ajtók és ablakok — más szóval: sok személyes kapcsolat és véleménycsere, konfliktusmegoldás párbeszéd és nem erőszak révén. Az európai háznak nyitott háznak kell lennie, a menedék és a védettség helyének, a szíves fogadtatás és vendégszeretet helyének, ahol a vendégeket nem éri hátrányos megkülönböztetés, hanem családtagként bánnak velük. Ebben a házban senkinek sem kell attól félnie, hogy megmondja az igazat. Az európai házban tenni kell valamit a benne lakóknak az európai szegények és gazdagok közti különbség, e földrész északi és déli része közötti szakadék, a nem-állampolgárok hátrányos megkülönböztetése, a tömeges munkanélküliség igazságtalansága, az ifjúság elhanyagolása és az öregek magukra hagyása ellen. A mindennapi kenyeret mindenkinek igazságosan kell megadni”.

(Ford. Patik István)

A Társadalom megújítása Krisztusban

Mihályi Gilbert O. Praem új könyve

„A II. vatikáni zsinat meghirdette az Egyház megújíthatóságát. A liturgikus reform széleskörben segítette elő a hívek Istennel való kapcsolatát. Ugyanakkor a zsinat tanításának megvalósítása a laikusok evangelizációs együttműködéséről mindegyre késlekedik.”

Márton Áron Kiadó, 1991.
179. o. 180 Ft.

JAN KERKHOFS

1924-ben született jezsuita szerzetes. Az amsterdami illetékességű „European Value Study System Groups” (Európai Értékkutató Csoport) tagja. Tanulmányát a CONCILIUM 28 (1992) 2. számából vettük át.

Mennyire vallásos Európa?

Az európai társadalom a második világháború óta mélyreható változásokon ment keresztül. Az automatizálás, az új kommunikációs rendszerek, a tömegméretű turizmus, az oktatás és a kultúra általános demokratizálódása, az egészségügyi ellátás folytonos javulása és a kontinens folyamatos, csak rövid ideig megakadt, gazdasági terjeszkedése Európát a világ egyik leggazdagabb térségévé tette. Ez a folyamat, melyet nem nevezhetünk másnak, mint a „történelem felgyorsulása”, mélyen befolyásolta emberképünket. Növekszik a szabadság és az egyenlőség mértéke, s vele az individualizmusé is. A nők növekvő emancipációja révén a párkapcsolatok egyre nyitottabbak. Az osztályok, rétegek közötti ellentéteket egyre csökkenti a jobb képzettség és a jövedelmi különbségek bizonyos fokú kiegyenlítődése. E folyamat motorja Nyugat-Európában az Európai Közösség, amely erősen vonzza a felszabaduló Kelet-Európát is.

Ez a folyamat az európai átlagemberre elsősorban az erkölcsét és vallásosságát illetően hatott. A „szekularizáció”, vagyis a vallási és egyházi hagyományok és struktúrák gyámkodása alóli emancipációs folyamat, már nem korlátozódik a magasabban képzettek és a gazdaságilag jobban szituáltak rétegére. Hatása általános.

Ebben a dolgozatban az „European Value System Study Groups” (EVSSG) alapítvány eredményeinek vázlatos ismertetésére szorítkozom, amely többek között arra keresi a választ, hogy a vallásos emberekben hogyan vál-

toznak az értékek és az erkölcsi normák. A kutatásokat 1990-1991-ben kiterjesztették néhány kelet-európai országra is.¹

1990-ben azt kutattuk, milyen jelentőséget tulajdonítanak az emberek bizonyos értékeknek. Az első táblázat az utána következők háttérül szolgál. A számértékek a „nagyon fontos” és a „meglehetősen fontos” válaszok összegét jelentik:

1. táblázat

Érték	Európa	Belgium	Spanyol-ország	Lengyel-ország	Svéd-ország
Család	96	95	98	99	97
Barátok	90	90	91	79	97
Munka	87	89	92	95	96
Szabad-idő	82	85	82	82	95
Vallás	49	45	53	87	27
Politika	34	25	20	34	45

Mellékesen jegyzem meg, hogy Nyugat-Európában sem a jövedelem, sem a szakma, sem az, hogy városban vagy vidéken lakik valaki, nem befolyásolja az ezekkel az értékekkel kapcsolatos viszonyt. A nemeknek sincs jelentőségük. Ez csak az adott vallásosságot érinti kis mértékben. Egyedül a korosztály releváns a beállítottság értékelésénél.

I. A keresztények

A nyugat-európaiak több mint háromnegyede (76,9%) állítja, hogy valamelyik valláshoz tartozik. 75,2% mondja, hogy vallásosan nevelték. Azok között, akik vallásosnak mondják magukat 72,6% katolikus, 22,8% protestáns és 4,2% egyéb vallás tagja. A felekezetenkívüliek közül 36,9% volt egykor katolikus és 16,5% protestáns. 5%-uk

1 Európa itt a következő országokat képviseli: Belgium, Franciaország, Nyugatnémetország, Anglia, Írország, Észak-Írország, Hollandia, Portugália, Spanyolország.

egyéb felekezethez tartozott, és 32,5% állítja, hogy soha nem tartozott felekezethez (a megkérdezettek 9,2%-a nem válaszolt).

Lengyelországban a megkérdezettek 97%-a mondta magát katolikusnak. Az egykori NDK-ban mintegy 25% nevezi magát kereszténynek (4% katolikus). Magyarországon a választott forrásoktól függően 71% ill. 61% a katolikus és 26% ill. 20% a protestáns. Romániában a katolikusok részarányát 14%-ra, a protestánsokét 5%-ra becsülik. Bulgáriában az EVSSG vizsgálata szerint 34% tartozik valamilyen felekezethez, ebből 75% ortodox, 20% muzulmán, 4% protestáns és 0,3% katolikus. Jugoszláviára nézve a következő adatokat kaptuk: 35% ortodox, 25% katolikus, 10% muzulmán.

Társadalmi, kulturális szempontból nem egyértelmű annak a kijelentésnek a tartalma, hogy valaki „keresztény”. Távolról sem minden keresztény hisz Istenben, és csak néhányan vélekednek úgy, hogy Isten fontos szerepet játszik életükben. A következő táblázat ezt illusztrálja.

2. Táblázat

Keresztények közötti istenhívők aránya (%) és Isten jelentősége életükben (tíz-es skálán osztályozva)

Istenhit	Európa	Belgium	Spanyolország	Lengyelország	Svédország
Hiszek Istenben	70,5	63,0	80,7	94,6	45,2
Isten fontos	5,68	5,22	6,25	8,32	3,75

Megdöbbenő ezzel kapcsolatban az USA-hoz viszonyított eltérés. Ott ui. 1981-ben a megkérdezettek 94%-a hitt Istenben és a tízes skálán Isten jelentőségét 8-ra értékelték.

II. Vallásosak

Nem minden „keresztény” tartja magát „vallásosnak”, s fordítva is igaz, nem mindenki vallásos, aki magát kereszténynek mondja. A keresztények száma felülmúlja a vallá-

sosokét. Egy kissé árnyaltabb kép megrajzolása érdekében a következő kérdésekre adott válaszokat értékelte a vizsgálat: „Vallásos ember vagyok”, „Nem vagyok vallásos”, „Meggyőződéses ateista vagyok”.

A megkérdezettek kevesebb mint két harmada nevezte magát vallásosnak. Ezek aránya 1981 óta némileg csökkent, bár ez Dél-Európára kevésbé érvényes. Megfordítva pedig csak Belgiumban növekedett meg kissé a meggyőződéses ateisták aránya (4-ről 7%-ra). Franciaország pedig a maga 10-11%-ával jelentős mértékben felülmúlja az európai 5%-os átlagot (1981-ben és 1990-ben is). Még a fiatalabb korcsoportokban is csak kevesek mondják magukat meggyőződéses ateistának. Az ateista propaganda évtizedei után Lengyelországban csak 1% mondja magát meggyőződéses ateistának, és Bulgáriában sincs több mint Belgiumban vagy Svédországban.

3. Táblázat

Vallásosság	Európa	Belgium	Spanyolország	Lengyelország	Svédország
vallásos	61	61	63	90	31
nem vallásos	28	22	28	2,5	62
meggyőződéses ateista	5	7	4	1	7
nem tudja	7	10	4	6	—

Franciaországhoz, Angliához és a régi NSZK-hoz hasonlóan a skandináv országokban csak minden második — vagy — kevesebb megkérdezett mondja magát vallásosnak. Mindenesetre ezzel kapcsolatban felmerül az az igen összetett kérdés, hogy bizonyos országokban mit jelentenek az olyan kifejezések, mint pl. „vallás”. A közvéleménykutatási adatok nemzetközi összehasonlíthatóságáról csak most kezdődött el a tudományos vita.

A különböző országokban elvégzett vizsgálatok a vallásosság egy új fajtájára utalnak, elsősorban a fiatalabb

korosztályok körében (Németország, Benelux államok és Franciaország). Míg a „vallásosság” Írországból vagy Olaszországból egyértelműen keresztény vagy katolikus felhangú, másutt mást jelent. A „New-Age” mozgalmak és az időközben a folyamatteológiához kapcsolódó „ökológiai vallásosság” révén a vallásosság fogalma veszít hagyományos keresztény tartalmából. A vallásosság különböző új formái erősen eszkatologikus irányultságúak. Nem hárítható el az a benyomásunk, hogy a transzcendencia hagyományos helyét az immanencia, a természet megélése, a kozmikus vallás és a saját személyes élmények iránti nagyobb érdeklődés foglalja el.

Először 1981-ben majd 1990-ben ismételt szűke körű vizsgálatot folytattak a reinkarnációba vetett hit alakulásáról. A faktorelemzés azt mutatja, hogy az ilyen hit független attól, amit az érintettek egyébként hisznek. Ez még további vizsgálódásokat igényel. 1981-ben például a rendszeresen (hetente) templomlátogató katolikusok és protestánsok közül viszonylag többen hittek a reinkarnációban (30-35%) mint a lakosság átlaga (1981-ben és 1990-ben is 20%). Svédországban alig van különbség azok részaránya, akik a feltámadásban hisznek (21%) és azoké között, akik a reinkarnációban (20%). Míg Lengyelországban a megkérdezettek 64%-a állítja, hogy hisz a feltámadásban, ott csak 32% hisz a reinkarnációban.

Általában feltételezzük, hogy a vallásos emberek imádkoznak, elmélkednek vagy hasonló cselekszenek. Az 1990-es vizsgálat azt mutatja, hogy sok országban nem vagy alig imádkoznak az emberek, annak ellenére, hogy sokan mondják magukat vallásosnak.

4. Táblázat

1. Szán-e időt alkalmanként imádságra vagy elmélkedésre, egy pillanatnyi elmélyülésre vagy hasonlóra?					
	Európa	Belgium	Spanyolország	Lengyelország	Svédország
igen	59,5	53,0	60,5	85,5	33,6
nem	36,6	43,1	36,3	9,4	66,4

2. Milyen gyakran imádkozik Istentiszteleten kívül?					
	Európa	Belgium	Spanyol-ország	Lengyel-ország	Svéd-ország
gyakran	23,4	16,1	27,7	53,1	9,6
alkalmanként	24,7	22,7	27,9	25,9	15,0
szinte soha/csak báiban	21,0	18,6	20,5	15,2	24,4
soha	28,3	38,1	22,8	3,8	49,1

Németországban és Belgiumban végzett időmérleg vizsgálatok igazolták, hogy a családi imádság egyre ritkább. A vallási dolgok itt is egyre inkább a magánszféra részévé válnak.

III. A keresztény hívők

A „keresztény meggyőződés” és a „kereszténység” mint történelmi hagyomány nem azonos. A személyes hitet a szociológia nem mérheti, ám bizonyos kérdésekre adott válaszokból következtethetünk tartalmára. Ezek a válaszok tükrözik az ország, az egyház, stb. jellegzetességeit.

5. Táblázat

Hittartalom	Európa	Belgium	Spanyol-ország	Lengyel-ország	Svéd-ország
Lélek	61	52	60	72	58
Bűn	57	41	57	83	31
Élet a halál után	43	37	42	62	38
Menny	41	30	48	66	31
Feltámadás	33	27	33	64	21
Ördög	25	17	28	29	12
Pokol	23	15	27	35	8

1981 és 1990 között a hagyományos hittartalmakba vetett hit csökkent. Arra pedig még nem sikerült a vizsgálatoknak választ adniuk, hogy az új vallási tartalmak átveszik-e a hagyományosak helyét. Az a benyomásunk, hogy a növekvő individualizmus kizárja az átfogó „rendszereket”, népiesen szólva, „mindenki a saját peccenyéjét sütögeti”.

Az istenfogalomnak is természetesen sok jelentése van. A hívő keresztény számára személyes valóság, „Ábrahám, Izsák és Jákob Istene” — aminek Pascal is nevezte istenélményében. Ugyanakkor az a személy fogalom, amit Istennel kapcsolatban használunk, nem egyezik azzal, amit más embertársainkra alkalmazunk. A „Miatyánk” utal Jézus tanítványainak Istenhez fűződő sajátos „én-Te”-kapcsolatára.

A vizsgálat eredményei szerint a nyugat-európaiaknak csak 38%-a tekintette Istent személynek (ezzel szemben az USA-ban ez az érték 83%). A 6. táblázattal bepillantunk az Isten személyváltával kapcsolatos eltérő felfogásokba.

6. Táblázat

Istenkép	Európa	Belgium	Spanyol-ország	Lengyel-ország	Svéd-ország
Létezik személyes Isten	38	29	50	78	15
Élelő vagy szellem	33	20	27	5	44
Nem tudom hogyan vélekedem	15	29	13	13	17
Nem hiszem, hogy létezik valamilyen szellem, Isten vagy ún. élelő	10	14	7	2	69
Nincs válasz	4	8	3	2	4

Ez a táblázat jól mutatja a többé-kevésbé előrehaladott európai szekularizációt és az egyértelmű regionális eltéréseket is. A teológusokkal pedig megláttatja, milyen nehéz a Biblia Istenét hirdetni, aki minden emberről gondoskodó apa és a teremtés belső forrása is egyszerre, „Akiben élünk, mozgunk és vagyunk” (ApCsel 17,28).

IV. Viszony az egyházhoz

Európában a vallásosság még mindig erősen kapcsolódik valamelyik konkrét egyházhoz. Ebben azonban nyilvánvaló regionális eltérések mutatkoznak. Általánosságban az egyházhoz való kötődés lazul, kifejezetten a fiatalabb korcsoportokban és a nőknél — jöllehet ők még mindig erősebben kötődnek az egyházhoz mint a férfiak.

Az egyházhoz való viszonyról ill. annak hiányáról az érintettek magatartása és felfogása tanuskodik. Európában a megkérdezettek kicsivel kevesebb mint fele bízik „nagyon” ill. „eléggé” az egyházban (kevésbé annál, mint amennyire a rendőrségben, az Európai Közösségben, az oktatási rendben, a hadseregben vagy a szociális biztonságban). Lengyelországban azonban még mindig 83% bízik „meglehetősen” az egyházban. Ebben a vonatkozásban nagy a különbség Lengyelország, Írország, Olaszország és Svájc valamint Anglia, Skandinávia, Nyugatnémetország és Hollandia között (utóbbiakban 30-40%-ban bíznak az emberek az egyházban).

Arra a kérdésre, hogy az egyház bizonyos gondokra elfogadható és értelmes választ ad-e, igen eltérők a válaszok.

7. Táblázat

	Európa	Belgium	Spanyol-ország	Lengyel-ország	Svédország
Személyes erkölcsi kérdések és igények	36	30	39	67	19
Családi problémák	32	27	38	71	14

	Európa	Belgium	Spanyol-ország	Lengyel-ország	Svédország
Lelki szükségletek	54	42	50	80	51
Országos társadalmi gondok	27	20	28	38	12

Ez nem zárja ki azt, hogy az emberek ma is elvárják, hogy az egyház bizonyos kérdéseket illetően vegyen részt a társadalmi vitákban. A megkérdezettek véleménye szerint azonban ezt egyre kevésbé kell megtennie a személyes életmódot illetően. Csak egy kisebbség várja el még mindig az egyháztól, hogy lelkiismereti kérdésekbe beleavatkozzék.

8. Táblázat

Helyesnek tartja, ha az egyház állást foglal a következő témákról?

	Igen	Nem
III. világ problémái	76	18
Rasszizmus	67	26
Eutanázia	56	35
Leszerelés	54	38
Környezet	51	41
Abortusz	50	43
Munkanélküliség	45	48
Élettársi kapcsolatok	39	53
Homoszexualitás	34	57
Kormánypolitika	22	70

Sokan az egyházat vallási-szolgáltató központnak tartják, amelynek az a dolga, hogy az életfordulók alkalmából a szükséges ceremóniákról gondoskodjék. A 8a. táblázat azt mutatja, hogy a megkérdezettek mennyire tartják fontosnak, hogy bizonyos életfordulók ill. jelentős események alkalmából legyen egyházi szertartás.

8a. Táblázat

	Igen	Nem	Nem tudom
Keresztelés	69	26	5
Házasságkötés	72	23	4
Temetés	77	18	4

A különböző országok között a már ismert jelentős eltéréseket találhatjuk: magas értékeket Írország, Lengyelország és Olaszország esetében, alacsonyakat Hollandiában, Franciaországban, Nyugatnémetországban, Nagybritanniában, Skandináviában és Belgiumban. Bár az európaiak nagy többsége még egyházi temetést kíván, de különböző országokban a fiatalabb nemzedék nagy része már nem akarja megkereszteltetni gyermekeit.

A vasárnapi szentmiselátogatás az egyháziasság fontos, hagyományos fokmérőjének számít. Ma már óvatosabban bánnak ezzel a mércével. A 9. táblázat megítélésénél számolni kell azzal, hogy valójában néhány százalékkal kevesebben vesznek részt a vasárnap istentiszteleten, mint a kérdésekre adott pozitív válaszok aránya.

9. Táblázat

	Európa	Belgium	Spanyolország	Lengyelország	Svédország
Legalább hetente egyszer	23	23	33	66	4
Havonta	11	8	8	18	6
Ritkábban, mint évente	10	8	25	4	17
Soha	32	44	22	3	49

A nők még mindig inkább gyakorolják vallásukat mint a férfiak, s aki politikailag a jobboldalon áll, az is inkább, mint aki balra. Különösen a fiatalabbak között hanyatlik a szentmiselátogatás szokása. A 18 és 24 év közöttiek soha, ténylegesen soha nem járnak templomba: Franciaország és Anglia 60%, Belgium 50%, Dánia és Spanyolország 45% és Hollandia 40%. Minthogy pedig a fiatalok ott-

hon voltaképpen egyáltalán nem imádkoznak, ezért az iskolai vallásoktatás az egyetlen hely, ahol hitről és egyházzal kapcsolatban valamilyen információt kaphatnak. Ez a tény az egyik legnagyobb kihívás Európa „újraevangelizálása” számára.

Ehhez járul, hogy a nagy paphiány Nyugat- és Kelet-Európa országában fontos mozgatója az európai egyháziasság eltolódásának.

Egyre növekszik az olyan plébániák száma, ahol nincsen saját plébános (az egykori NSZK területén 29%, Svájcban 20%). Franciaországban 1977 és 1987 között az ilyen plébániák száma 1138-ról 2754-re emelkedett. Hollandiában a lelkipásztori munkában álló papság létszáma 1960 és 1985 között 3695-ről 1842-re csökkent. A papság túlságos elöregedése egyre jobban megfigyelhető Belgiumban, Ausztriában, Angliában és Olaszországban. Ezekben az országokban folyamatosan növekszik az „árva” plébániák száma. Az egyházüldözés évei Csehszlovákiában és Magyarországon oda vezettek, hogy a legidősebb papok is egyszerre több plébánián illetékesek.² Szerencsére növekszik a laikusok részvétele az egyházi lelkipásztorkodásban.

V. Erkölcs és egyháziasság

Az elmondottakból következik, hogy az egyháziasság és az erkölcs távolodik egymástól. Az erkölcs önállósodik. 1981 és 1990 között megnőtt az erkölcsi terület permisszivitása. Az EVSSG vizsgálat kimutatta, hogy a gyakorló keresztények is egyre liberálisabban gondolkodnak a válás, az eutanázia, az abortusz és az igazságosság kérdéseiről, és ennek alapján elnézőbbek is. Minden országban, Lengyelországot is beleértve nő az abortuszok száma, ha az anya élete forog kockán vagy fogyatékos gyermek születése várható. A fiatalok többsége tolerálja a válást és az eutanáziát. Az sem zavarja őket, ha a nők állandó kapcsolat nélkül is gyermeket akarnak szülni. Összességében

2 A saját plébános nélküli plébániák helyzetéről éppen folyik egy európai szintű vizsgálat.

úgy látszik, hogy az igazságosság kérdéskörét illetően szigorúbb az erkölcsi mérce, mint a szexualitás területén.

Senkinek sincs bátorsága arra, hogy jóslatokba bocsátkozzék Európa jövőbeli vallásosságáról. Más kultúrákkal való összehasonlításokhoz is hiányoznak az eszközök. A mai irányok azonban mind egyfelé mutatnak: a gyakorló keresztények száma csökken. A gyakorlók pedig válogatnak abból, amit a hivatalos egyház kínál vagy előír. Mindazonáltal mégis igény van a lelki támaszra. Sokan az egyházakon kívül keresnek választ az élet értelmét érintő kérdéseikre. A szekularizált Európa pedig egyre nagyobb szerepet játszik a világban. Csak az olyan „evangelizációnak” van némi esélye, amely ezeket a kihívásokat képes árnyaltan felismerni és tudomásul venni. Időlegesen azonban a legteremtőbb szellemeknek is ki kell békülniük az- zal a gondolattal, hogy a hitre és az egyházra az „áttelelés” (K. Rahner) korszaka köszönt rá.

(Ford. dr. Máté-Tóth András)

Megjelent

Kamarás István:

Búvópatakok

című szociográfiája, amely a budapesti Szent Imre városi cisztercita plébánia katolikus ifjúsági mozgalmának történetét mutatja be 1949-től 1961-ig. Mint kerültek illegálitásba, mint váltak önállóvá, s miként emlékeznek a ma is élő résztvevők. A könyv a magyar egyház kisközösségtörténetének kiemelkedő munkája, Isten hűségének szelíd igazolása.

Márton Áron Kiadó

1035 Budapest, Kórház u. 37. 249. o. 230 Ft.

RAINER ILGNER

A Német Püspöki Kar titkárának helyettese. Tanulmányát a Titkárság 94. munkafüzetéből vettük át, mely a Német Püspöki Kar 1991. szeptember 25-én tartott tanulmányi napjának előadásait tartalmazza.

A hitoktatás Európa állami iskoláiban

A hittan ma Európa legtöbb országának állami iskolájában tantárgyként szerepel. Jogi és pedagógiai alapja, felekezeti jellege, kötelező mivolta, gyakorlati megvalósítása és konkrét formája azonban országoként igen különböző.

1. Jogi alapok

A legtöbb kelet-európai államban a hittant eddig még törvényes alap nélkül, csupán a kormányrendeletek nyomán vezették ismét be. A nyugat-európai országokban rendszerint az oktatási törvények képezik ennek a tantárgynak a jogi alapját. A legtöbb közép- és dél-európai állam, amelyekben a hitoktatás felekezeti jellegű, ezen túlmenően az egyházzal való szerződésekhöz (pl. konkordátumokhoz) van kötve. Belgiumban és Németországban az iskolai hitoktatást az alkotmányban rögzítették.

1. táblázat: Általános megjegyzések, oktatási elv

Állam	Általános megj.	Oktatási elv
Albánia	Nincs vallásoktatás (vo.)	
Belgium	Katolikus iskolák többségben	Hittartalmak életkérdések
Bulgária	Bevezetésről tárgyalnak	
CSSZK	Csak Szlovákiában	Hit, értékek, kultúra, katekézis

Állam	Általános megj.	Oktatási elv
Dánia	Nincs vallásoktatás	vallási ismeretek (vi.), értékek, kultúra
Németo. (NDK)	megyék önálló döntése, kiépülés alatt	hit, értékek, kultúra
Anglia, WELS	1988 óta előírás minden általános képzést adó iskolában	értéksemleges vallási ismeretek, keresztény hangsúllyal
Finno.	Evangelikus és ortodox egyházak állam-egyházak	hit, értékek
Franciao.	Csak Elzászotaringiában	hit, értékek, kultúra
Görögo.	Felekezettől független keresztény és moszlim	értékek, kultúra ortodox súlyponttal
Írország	Katolikus iskolák	katekézis
Izland	Nincsen vallásoktatás (nincs adat)	
Olaszo.	Csak kat. vo. Dél-tirolban kötelező	kultúra, keresztény világértelmezés
Jugoszl.	Néhány köztársaságban kísérleti bevezetés	(nincs adat)
Luxemburg	Csak katolikus vo.	hit, értékek, kultúra
Málta	Csak katolikus vo. minden iskola kat.	hit, értékek, kultúra
Hollandia	Csak szülők kérésére	Minden iskola saját szabályok szerint
Norvégia	Evangelikus államegyház nincs katolikus vo.	hit, értékek, kultúra evangelikus hangsúly
Ausztria	Egyházi vo. tanrendben	hit, értékek, kultúra katekézis
Lengyelo.	1990 óta időlegesen	hit, értékek, kultúra katekézis
Portugál.		vallási ismeretek értékek, magatartás
Románia	1990 óta újraindult csak szülői kérésre	(nincs adat)
Skócia		(nincs adat)
Svédó.	Más tárgyakba illesztve	értéksemleges vi.

Állam	Általános megj.	Oktatási elv
Svájc	Kantonok szerint. Általában egyházi vo. és nem-felekezeti Biblia	Iskolai hittan (vo.) val-lás-/élettan (Bibliaórá-ban)
Spanyol.	Csak kat.vo. 92/93-tól csak kínálat gyanánt	hit és kultúra szintézis
Török.	Csak moszlim vo. fel-mentési lehetőség	(nincs adat)
FÁK	Vo. csak Grúziában és Litvániában. Orosz. szülői kérésre	Litvánia: kultúra, k. Oro-szo.: vallási ism.

2. Felekezeti jelleg

A legtöbb európai országban a hitoktatást hitvallások szerint osztották fel. A felekezeti jelleg az oktatás fő összetevőire vonatkozik: tanárra és tananyagra illetve tanárra, tananyagra és tanulóra. Néhány országban a törvény előírja a felekezetektől független hitoktatást, amely egyedül az állami szakfelügyeletnek van alávetve. Ma általában a történelmükben túlnyomórészt katolikus hatás alatt álló európai országok és a vegyes vallású államok (Németország és Svájc) a felekezeti, az észak-európai protestáns államok ezzel szemben inkább a felekezetek felett álló koncepciót részesítik előnyben.

3. Kötelező?

A felekezeti hitoktatás csupán kevés országban kötelező tantárgy a felekezethez tartozó minden tanuló számára, és teljesen egyenértékű a többi iskolai tárggyal. A legtöbb országban fakultatív tárgy. Néhány országban választani kell a hittan és egy kiegészítő illetve alternatív tárgy között (vö. 5. pont és a 2. táblázat). Az országok harmadik csoportjában a hittan fakultatív tárgy, amelyről a tanuló alternatív tárgy választásának kötelezettsége nélkül távol maradhat. Ezzel szemben a felekezetektől független hittan kötelező tárgy azokban az országokban, ahol ez képezi a hitoktatás alapvető formáját.

Csaknem mindegyik országban, ahol hitoktatás folyik a diáknak saját vagy szülei kérésére jogában áll távolmaradni. A szabad választás következtében az oktatásban való részvétel mértéke kifejezi a tanulónak illetve szüleinek a tárgyhoz való hozzáállását. A legtöbb országban, elsősorban a katolikus többségű államokban és a felekezeten kívüli hitoktatással rendelkező országokban a résztvevő gyerekeknek és fiataloknak igen magas az aránya (rendszerint az összes szóba jöhető diák több mint kétharmada).

4. Egyéb formák

Egyes országokban, amelyekben a hittan nem tartozik az állami iskola általános tantárgyai közé, lehetőség van egyházi szervezésű vallásoktatásra az iskolán kívül. Néhány ilyen országban az állam külön támogatást nyújt állami segély formájában és/vagy az iskolai órarendben az oktatási idő biztosításával. A vallási kisebbségekre (pl. zsidó és mohamedán tanulók) külön szabályozások érvényesek csaknem minden országban.

5. Kiegészítő illetve alternatív tantárgy

Azoknak a tanulónak, akik hitoktatásban nem részesülnek számos országban kizárólag állami felügyelet alatt álló kiegészítő vagy alternatív tárgyat oktatnak. Ez részben a hitoktatás egyenértékű alternatívája, részben kiegészítő tárgy azoknak a diákoknak, akik a hittant lemondták vagy, akiket felekezetük nem részesít oktatásban. A kiegészítő és az alternatív tárgynak is rendszerint az általános etikai és vallási tájékozódás a célja, míg a felekezeti vallásoktatás az embert és a világot egy bizonyos hitvallás nézőpontjából értelmezi és a tanuló hitbeli állásfoglalására irányul. A kiegészítő illetve alternatív tárgy értékét és szükségességét a katolikus egyház túlnyomórészt pozitívan ítéli meg. A mai társadalomban a meg nem keresztelt diákok számának növekedése előre láthatóan a kiegészítő vagy alternatív tárgy oktatásának kiszélesedéséhez vezet.

2. táblázat: szerkezeti jellemzők¹

Állam	k kv v	f ff	óra szám	á sz	érd. + -	bsz nsz	kr nkr	kieg alter
Albánia	Nincs vallásoktatás (vo.)							
Belgium	kv	f	2	á+sz	-	-	nkr	
Bulgária	Nincs vallásoktatás							
CSSZK	v	f	2	á+sz	-	-	nkr	
Dánia	k	ff	1	á	-	-	kr	
Németo. (NDK)	k	f	2-3	á+sz	+	+	kr	kieg
Anglia, WELS	k	ff		á	+	+	kr	kieg
Finno.	k	f	1-2	á	+	+	kr	kieg
Franciao.	k	f	1	á	-	-	kr	kieg
Görögo.	k	ff	2	á+sz	+	+	kr	
Írország	k	f	2	á+sz	+	+	kr	
Izland	(Nincs adat)							
Olaszo.	v	f	1-2	á+sz	+	-	nkr	
Jugoszl.	(Nincs adat)							
Luxemburg	kv	f	1-3	á+sz	+	-	kr	alter
Málta	v	f	2	é+sz	+	+	nkr	
Hollandia	v	f	1	á	+	-	nkr	
Norvégia	k	f	2	á	+	-	kr	kieg
Ausztria	k	f	1-2	á+sz	+	+	kr	
Lengyelo.	v	f	2	á	+	-	nkr	kieg
Portugál.		f		á	(nincs adat)			alter
Románia	v	f	1	á+sz			nkr	

1 Rövidítések jelentése: k=kötelező, kv=kötelezően választható, v=választható, f=felekezeti, ff=felekezettől független, á=általános tantervű iskolák, sz=szakképzést adó iskolák, bsz=érdemjegy beszámít az átlagba, nsz=az érdemjegy nem számít be az átlagba, kr=kötelező részvétel, nkr=nem kötelező részvétel, kieg=kiegészítő szak, alter=alternatíva.

Állam	k kv v	f ff	óra szám	á sz	érd. + -	bsz nsz	kr nkr	kieg alter
Skócia		f	1-2	á			kr	
Svéd.	k	ff	2-3	á			kr	
Svájc	v/k	f/ff	1-3	á	+	-	n/kr	
Spanyol.	v	f	2-3	á+sz	-	-	nkr	alter
Török.	k	ff	1-2	á+sz	+	+	kr	
FÁK				á			nkr	

6. Az oktatás szervezése

Az általános képzést nyújtó iskolákban alsó és felső tagozaton mindenütt van hitoktatás, sőt számos országban a szakképesítést nyújtó iskolákban is. Az órák száma heti egy és három között mozog.

7. Alapvető koncepciók

A vallásoktatás koncepciója az európai országokban nem egységes. A vallástörténettől a katekézisig széles a választék. Egységességről egy szempontot illetően beszélhetünk, miszerint mindenütt arra törekszenek, hogy pedagógiai-lag és didaktikailag a tárgyat a többivel egyenértékűként az iskolai közegbe beillesszék. Ennek megvalósítása során általában antropológiai, fejlődéslélektani, kulturális, társadalmi és kateketikai szempontok merülnek fel.

A nem felekezeti vallásoktatás terén két alapvető koncepció különböztethető meg. Több országban az oktatás célja a vallás jelenségének és a különböző vallások tárgyilagos ismertetése; egyúttal elősegítve a saját európai tradíciók mélyebb megértését, az Európán kívüli kultúrák megismerését és vallási kérdésekben önálló gondolkodás kialakítását. A nem felekezeti vallásoktatás egy másik irányzata a pusztán információ adáson túlmenően erkölcsi nevelésre törekszik, és arra, hogy a diákokat az európai kultúra általános keresztény értékeihez elvezesse. Mind-

két változat különböző intenzitással megpróbálja elősegíteni a társadalom demokratizálását és humanizálását, a tanulók kulturális identitástudatának kialakítását, nagykorúvá érését és egész személyiségfejlődését.

Hangsúlyozottan felekezetek fölött álló jellegéből kifolyólag, ez a fajta oktatás vallási semlegességének megőrzésére törekszik, s így felmerül a kérdés, hogy az ilyen vallásoktatás elérheti-e azt, amit megcéloz, nevezetesen, hogy a fiatalok saját életük számára megalapozott hitbéli állásfoglalásra jussanak.

A felekezeti hitoktatás abból indul ki, hogy egy átfogó nevelésnek nem csupán megmutatnia kell a vallási dimenziót, hanem az ifjú ember számára lehetővé kell tennie, hogy saját egyházi közösségének hitében növekedjék. Éppen ezért a vallási ismeretek átadását és az értékekre nevelést mint általános célkitűzést összekapcsolja a konkrét vallási közösség hittartalmainak és értékrendjének feltárásával, hogy ezekkel az ifjú azonosulhasson. Ezt azonban egyre nehezebb az oktatásban megfelelően megvalósítani, mivel a diákoknak valláshoz és egyházhoz fűződő gyengülő kapcsolatai egyre több gondot okoznak. Az iskolai valóság nyomása miatt ezért már régóta hangsúlyeltolódás figyelhető meg, amely a felekezeti hitoktatás koncepciójában címszavakhoz kapcsolódik mint diákónusi küldetés vagy kulturális küldetés.

A katolikus hioktatás jövője attól függ, sikerül-e a nemzeti és területi sajátosságok létjogosultságának megőrzése mellett a hit továbbadásának szolgálatában közös nevezőre jutni.

8. Didaktika és tananyag

A legtöbb országban a vallásoktatásra ugyanazok a didaktikai követelmények érvényesek, mint a többi iskolai tárgyra. Közös didaktikai elem a szekularizált valósággal és a tanulók különböző szintű vallási alapjaival való mélyebb foglalkozás. A felekezeti vallásoktatásnak egyfelől az a célja, hogy a világot az egyház szerint értelmezze, másfelől pedig annak megmutatása, hogy a keresztény hit

erejét és gazdagságát az emberi életben maga bontakoztatja ki.

A hitoktatás anyagát szűkebb értelemben vett teológiai témák, általános vallási, antropológiai és etikai kérdések képezik. A nem felekezeti vallásoktatással rendelkező országokban az alapelvek között dominál a különböző világvallások és világnézetek tárgyilagos bemutatása, azok jelentősége az ember életének alakításában, illetve a történelemre, kultúrára, politikára és a társadalomra gyakorolt hatása. Ott, ahol a vallásoktatás etikai célkitűzéssel is rendelkezik és feladata alapvető társadalmi értékek közvetítése, előtérbe kerülnek az antropológiai témakörök valamint az individuális és a társadalmi élettel kapcsolatos értékrendi kérdések. A felekezeti vallásoktatás tantervében és tanmenetében az adott felekezet hittana áll a középpontban.

9. Egyházi felügyelet és közreműködés

3. táblázat: Tanárok, egyházak közreműködése²

Állam	Hitoktató		Egyházi közreműködés: +/-		
	képzett-sége	jogállása	MC	NO	Felügy
	F/T/E	Á/E			
Albánia	Nincs vallásoktatás (vo.)				
Belgium	F/E	Á	+	+	+
Bulgária	Nincs vallásoktatás (vo.)				
CSSZK	F/E	E	+	+	+
Dánia	T	Á	-	-	-
Németo.	F	Á/E	+	+	+
Anglia, WELS	F	Á	-	egyh-i ajánlás	-

2 Rövidítések jelentése: F/T/E=Felsőfokú, Tanári, Egyházi végzettséghez kötött; Á/E=Állami ill. Egyházi állásban tanító; MC= a tanárnak egyházi jóváhagyásra van szüksége (missio canonica), NO= az órávázlatokat és tankönyveket egyházi engedélyhez kötik (nihil obstat), Felügy=az egyház felügyeli az oktatást.

Állam	Hitoktató		Egyházi közreműködés: +/-		
	képzett-sége	jogállá-sa			
	F/T/E	Á/E	MC	NO	Felügy
Finno.	F	Á	+	-	-
Franciao.	E	Á/E	+	+	+
Görögo.	F	Á	-	-	-
Írország	E	Á	+	+	+
Izland	(Nincs adat)				
Olaszo.	F/E	Á	+	+	+
Jugoszl.	(Nincs adat)				
Luxemburg	F/E	E	+	+	+
Málta	F	Á	+	+	+
Hollandia		Á/E	+	+	+
Norvégia	F/T	Á	+	+	+
Ausztria	F/E	Á/E	+	+	+
Lengyelo.	E	E	+	+	+
Portugál.		Á	+	+	+
Románia		E	+	+	+
Skócia	F		+	+	+
Svédó.	F	Á	-	-	-
Svájc I.	F/T	Á	-	-	-
Svájc II.	E	E	+	+	+
Spanyolo.	T	Á	+	+	+
Töröko.	F	Á	-	-	-
FÁK	F/E	Á/E	(nincs adat)		

A felekezeti hittannal rendelkező országokban többnyire egyházi felügyeletet és megfelelő egyházi jogszabályokat hívtak életre az egyházi befolyás megtartására, annak biztosítására, hogy a hitoktatás összhangban legyen az illető felekezet alapelveivel és hittételeivel. Ezek a szabályozások egyaránt érintik az oktatás tartalmi és személyi kérdéseit, különösen a tanterveket és alapelveket, a hittaná-

rok képzését és megbízatását valamint a konkrét szakfelügyeletet. A felekezetek tényleges befolyása a pusztán táncsadástól a közös állami és egyházi szabályozáson át a kizárólagos egyházi felügyeletig terjed.

10. Hittanárnök és hittanárok

Míg a felekezeten kívüli vallásoktatást rendszerint laikusok végzik, a felekezeti hittan hagyományosan a lelkészek feladata. A elmúlt évtizedek során azonban itt is megnőtt a laikus hitoktatók száma. Ebből kifolyólag az önálló képzést lehetővé kellett tenni, amely azonban még mindig nem mindegyik európai államban kielégítő. Részben egyházi intézmények kateketikai kurzusaira korlátozódik, ahol a jelöltek között más tantárgyakat tanító szaktanárokat és az egyház által megbízott olyan nőket és férfiakat is találhatunk, akik nem tanárok. Az alsó iskolák hittanárainak képzése mindinkább a felsőfokú általános tanárképzés keretei között folyik.

A hittanárok státusza a többi tanárétól éppen annyira különbözik, mint a képzésük. A legtöbb európai országban ugyanolyan állami alkalmazottak, mint a többi szaktanár. Ha egyházi alkalmazottak, akkor a foglalkoztatásukkal járó költségek fedezéséhez az állam rendszerint hozzájárul. Ténylegesen egyenértékű státusszal azonban a hittanárok csak ott rendelkeznek, ahol képzésük struktúráját és színvonalát tekintve megfelel az ország általános tanárképzésének.

A nem felekezeti hitoktatással rendelkező országokban a szakmai képzettség mellett az egyházi megbízatás is elengedhetetlen feltétel.

11. A fejlődés irányai katolikus szemszögből

A katolikus hitoktatás fejlesztése érdekében Európa csaknem összes püspöki karának képviselői egy római szimpózium (1991. április 13-15-ig) alkalmával néhány általános alapelvet fogalmaztak meg. Ezek arra irányulnak, hogy

- erőfeszítéseket tegyenek néhány országban a hittanárhiány enyhítésére, szakképzettségük nem mindig kielégítő színvonalának emelésére, egyenértékű státuszuk és megfelelő díjazásuk kivívására;
- a folyamatos valláspedagógiai reflexiókat és a továbbképzést lehetővé tegyék annak érdekében, hogy a hitoktatás színvonalát a többi tantárgyénak megfelelően biztosítsák és létjogosultságát a nemzeti iskolarendszerben igazolják;
- a katolikus és evangélikus hitoktatással rendelkező országokban, az egyházi felelősök szorosan együttműködjenek;
- a vallási tanítással kapcsolatos egyházi reflexiókban a hitoktatás speciális feladatainak és céljainak nagyobb figyelmet szenteljenek.

(Ford. Deliné Szita Anna)

Következő számunk tartalmából

Aszalós János:

Egyházközségi zsinatok forgatókönyve

Leonard Swidler, Patrick Connor:

Megkereszteltek jogai az egyházban

Georg Köhl:

Lelkipásztori segítők képzésének tapasztalatai Németországban

Hársfai Katalin:

Az egyház világi alkalmazottai és a munkajog

SEVERIN RENOLDNER

1959-ben született Linzben, Innsbruckban doktorált Gandhiról. 1981 óta a békemozgalom elkötelezettje. Jelenleg az osztrák parlament egyetlen zöld pártjának képviselője. Tanulmányát felkérésünkre írta.

Az ellenállás szükségessége

1. Előzetes megjegyzés

Nagyon megörültem az *Egyházforum* felkérésnek, hogy írjak cikket az ellenállásról. Ausztriát sokminden összeköti Magyarországgal, bár az elmúlt 40 év igen különbözőként hatott ránk, és el is választott minket. Kelet-Európa sok ellenállási mozgalma érzelmi válságba került manapság. Ha tovább akarnak élni, — újból tájékozódniuk kell, óriási új problémák előtt állnak, amelyek *mind számukra, mind a nyugat-európaiak számára közösek*: példaként említem a nagy európai piac mindenütt tapasztalható meghasonlását, környezetének szétzilálódásával és szociális következményeivel együtt (munkanélküliség, hajléktalanság, menekülési mozgalmak stb.).

Ezekkel a veszedelmekkel történő szembesülés egyben *ellenállást* is jelent, ez pedig Magyarországon éppúgy, mint Ausztriában *életre szóló feladat* marad: a szocializmus eltűnése nem hozta magával a teljes szabadságot, hanem csupán fél — hatalmas nyomásoktól kísért — szabadságot, hasonlót ahhoz, mint amilyen a miénk Nyugat-Európában. Ez a fél szabadság a maga sokkal finomabb elnyomó mechanizmusaival nehezebben áttekinthető, mint például a korábbi magyar uralom. Ezért egy „nyugati” demokráciában egyáltalán nem magától értetődő, hogy ellenállást kell tanúsítani. Sokan azt hiszik, a demokrácia kezekedik azért, hogy valamennyi polgár(nő) mindenképpen részt vehessen a fontos döntésekben, és ezzel meg is elégedjenek. Egyesek úgy vélik, hogy mindenképpen alkalmazkodni kell a többséghez. Mások viszont bonyolult, nemzetközileg összefonódó szociális, gazdasági és politikai helyzetünk miatt inkább tehetetlenséget éreznek, és semmin sem akarnak változtatni. Ismét mások régóta beletörődötté váltak, és egyetlen pillanatig sem gondol-

nak civilizációnk ökológiai, szociális és pszichológiai önpusztítására; megelégednek „magánéletükkel”, mintha ezek a veszélyek nem is érintenék azt.

A kelet-európai ellenálló csoportok számára nehéz lesz annak kényszerű elfogadása, hogy megint kisebbséggé váltak. A magányos ellenállás évei után 1989 körül tömegek követték őket (mint például az NDK-ban), amelyektől megint csak elhatárolják az ilyeneket, vagy pedig „demokratikusan” leszavazzák őket (mint az NDK Új Fórumát a demokratikusabb alkotmányért, jobb környezetvédelemért, szociálisabb törvényhozásért folytatott harcában). Szabad-e a többségnek olyasmikről döntenie, amik a kisebbség számára az élet veszélyeztetését jelentik? Vagy ez a diktatúra új formája csupán? Köteles-e a kisebbség mindazt elfogadni, amit a többség diktál neki? Ezt az aggodalmat a kelet- és nyugat-európai ellenálló csoportok egyaránt osztják.

2. Az 1989-es „forradalmat” össze lehet-e hasonlítani a Nyugat ellenállási mozgalmaival?

Magyarországról 1989 előttre tekintve a nagy gazdasági tervekkel szemben jelentkező nyugati béke- és ökológiai mozgalmakból, vagy az állammal és döntéseivel szemben tanúsított ellenállásokból leszűrt tapasztalatok éppenséggel nevetségesnek tűnhetnek: Hogy lehet például egy olyan „apró” problémát, mint a nagymarosi erőmű, valamely politikai diktatúra legyőzésének sokkal „fontosabb” kérdésével összehasonlítani? A nyugati környezetvédők éppenséggel nem romantikusok-e, ha azt képzelik, hogy az állammal és társadalommal kialakult döntő konfliktusok az atomerőművek és a hasadó anyagokat előállító üzemek (Zwentendorf, Wackersdorf,...) vagy más nagy erőművek (Hainburg, Nagymaros) állomáshelyeire korlátozódnak? Még ha van is bennünk bizonyos „megértés” a környezetvédelem iránt, az ilyenfajta helyi kérdést politikailag mégsem lehet annyira komolyan venni, mint a diktatúra elleni harcot.

Ez a perspektíva helyes és hamis egyben: hiszen természetes, hogy valamely egyedi konfliktus nem pótolhatja a diktatúrával szemben kialakult sokkal nagyobb konfliktust. Ezt a nagyobb keretet szükségszerűen szem előtt kell tartanunk. Megfordítva: Magyarországon 1989 után egyre láthatóbb lett, hogy például az energiapolitika kulcskategória az új Európában, és hogy Nagymaros nem elszigetelt eseményt jelent: valamely erőmű építése hatással lehet egy egész vidék elpusztítására, sokezer munkahelyre és százezernyi ember jólétére. Ha egész Magyaror-

szágot, sőt az egész világot elárasztják a nagy erőművek, autópályák és köoolajtermékek, akkor már nincs szó demokráciáról és egyáltalán emberi életről sem. A *Nagymarossal szemben megnyilvánuló ellenállás — ekként tekintve — épp olyan életfontosságú volt és ma is az, mint a reálszocializmus elleni.*

Az ellenállás színhelyei és indokai az NSZK-ban, Ausztriában, Svájcban, valamint az utóbbi évek Nyugat-Európájának többi részében is életfontosságú konfliktusokra utalnak: a tájnak a tranzit közlekedés általi jöveteletlen elpusztulására, a mérgező vegyi anyagokra vagy a rádióaktivitásra, a szeméthegegyekre, a milliárdok elpazarlására fegyverekre, a felfegyverkezésre és az atomrakétákkal való fenyegetőzésre stb. Fontos azonban az is, hogy e veszélyekkel szemben meg kell tanulni a demokráciát, azért, hogy valami megváltozhasson: a valódi demokráciát, amely rendelkezni képes a nyersanyag- és energiafelhasználásról, s a természet kizsákmányolásának és az élet elpusztításának a megakadályozásáról. Ez a fajta demokrácia még nem létezik, legfeljebb parányi nyomokban. Sohasem tanulták ezt sem Nyugat-, sem Kelet-Európában, viszont egyenlő mértékben szükséges Magyarország és az osztrákok számára, ahhoz hogy fejlődhessenek, és hogy elkerülhessék konfliktusaink erőszakos megoldását. Itt válik jelentőssé Hainburg vagy Nagymaros: a nagyobb (és szükséges) „forradalmak” indítóokaiként politikailag is nagyobb súllyal esnek latba, mint a pusztán egyedi konfliktusok. Az életfontosságú energiapolitikáról szóló vita révén valóban a demokrácia fejlődésének vagy nem-fejlődésének próbaköveivé lettek. Az *ökológiai és békemozgalom*, valamint mindaz, amikkel kapcsolatban az *élet lehetőségeinek helytállóbb megítéléséről* van szó, ezért magától értetődően testvérként kíséri a (kelet-európai) demokratikus és ellenállási mozgalmakat, s általuk azután gazdagodhatnak is.

Az új „világrend” (mint 1945-ben a régi) Európából indul ki. No de milyen lesz? Megszabadulás a szovjet uralomtól? Szlovénia és Szlovákia is „független” állam lesz. De miféle autonómiával rendelkeznek majd? A szlovén autonómia csak olyan lesz, mint a mellékbolygóé: saját törvényhozás, saját pénznem és önálló védelem határozza és védi meg azt, amit a Közös Piac Szlovéniától kíván. Ha nem teszi meg, szatellita köztársaságát néhány napon belül máris csőd fenyegetheti, és diktált áron árusíthatja ki azt. Itt még semmiféle új világrend nem alakult ki; csupán *világ-rendetlenség*. A nyugati beruházók hatalma végtelenül nagyobb, mint a kommunizmus alól „szabaddá” vált államoké. Mekkora ez, ha szembeállítjuk a Föld valóban szegény népeivel? Micsoda erőfeszítésre lesz szükség ahhoz, hogy a gazdag

népek visszatartsák a szegényeket attól, hogy maguk vegyék el azt, ami jogosan járna nekik?!

Visszatekintve felmerül tehát néhány kérdés ellenállásunk, valamint a kelet-európai ellenállás számára is. Az újfajta tájékozódásnak kritikusan kell szemlélnie a múltat, és meg kell kérdeznie, hogy vajon jogos-e ez a világhelyzettel egybevetve. Az ellenállás például kizárólag csak *negatív* volt? Csupán a kommunizmus lezárására irányult, vagy pozitív célok érdekében is harcolt? Milyen legyen az új demokrácia? A régi elnyomást csak valamiféle rejtett új váltotta fel? Az *osztályideológia* helyébe például immár a *nemzet* ideológiája lép-e, vagyis újfajta partikularizmus? Miben különböznek az új pártok a régiektől? A hatalom elsődlegesen a pártok számára jött-e létre, vagy az emberek érdekét szolgálja ez a hatalom? Megtorpan-e a demokrácia a gazdasági problémák előtt? Mekkora az együttműködés készsége és a megbocsátás a régi rendszer támogatói iránt, akik a „demo”-kráciában szintúgy a néphez tartoznak? Létezik-e valódi szolidaritás azokkal, akik nem jutottak túl a régin?

Hogy a jövőbeli, közös *ellenállási* mozgalmakba beletanuljunk, ahhoz különféle *stratégiai* kérdések merülnek fel: Hogyan kezeljük valamely konfliktust? „Kalandba” taszítsuk az embereket? Elterjed-e az az illúzió, hogy az ellenállás szereplői (mi magunk?) jobb emberek vagyunk, és ha síkraszállnak, utána egyszerre magától minden jobbra fordul? Reális módon értékeljük-e saját erőinket, jut-e elég tér valamennyi érdekelt *önkritikája* és valódi felelőssége számára? Vagy talán csak légvárak épülnek, hogy hitet ébresszünk az emberekben cselekvésünk iránt; a piac ideológiája iránt, amely szerint az mindent önmagától szabályoz; a nemzet ideológiája iránt, hogy jobb másoknál; valamely osztály önhittsége iránt, amelynek alapján törvényes igényt támaszt a hatalomra, vagy új pártok és bürokráciák mindenhatósága iránt...? Az ellenállás hisztérikus tömegjelenségként bontakozik-e ki, vagy eléggé higgadt ahhoz, hogy jól és felelősen mérlegelje minden lépését, és ügyel-e mindenki arra, hogy legalább *ő maga ne kövessen el jogtalanságot?*

3. Egyház és ellenállás — nyílt történet

Ellenállás tanúsítása az állammal szemben: a törvények megszegése, a halálos nagyberuházások megakadályozása a túlélés feladatákként jelentkeznek, és az is marad. Egyúttal azonban erőlköcsileg problematikusabb is: az ugyanis mégsem fogadható el, hogy egyesek tetszésük szerint támasztanak igényeket az állam-

mal vagy a nyilvánossággal szemben, és azzal fenyegetőznek, hogy önhatalmúlag lépik túl a törvényeket, ha nem adnak nekik módot véleményüket kifejtteni a nyilvános és törvénnyel megerősített jogtalansággal szemben, többet kíván a pillanatnyi belátásnál: „Ez jogtalan!”, „Ellene vagyok!” Megkívánja például a *pozitív választási lehetőség kifejlesztését* és azt, hogy a közvéleményt megnyerjék ennek a lehetőségnek. Megkívánja, hogy nagyot lélegezzenek azok, akik első vereségük után nem menekülnek alkalmazkodásba, vagy a viszonyok által kiváltott beletörődésbe, illetőleg „gyalázkodásba”. *Aki gyalázkodik, semmit sem változtat meg.* Más szavakkal: a szükséges új ellenállásnak, amelyre Európának úgy van szüksége, mint levegőre a lélegzéshez és mint kenyérre az étkezéshez, nem szabad átváltania önelégültségbe, nyakasságba, sem pedig kioktató magatartásba vagy megvetésbe.

A politikailag elkötelezettséget jelentő „színpadon” működő keresztény csoportok eközben lényeges feladatot vállalhatnak magukra, ha ellenállnak a „missziós célzat” kísértésének. A keresztény motiváltságú politikai kiállásnak nem szabad elmosnia a határokat vallás és politika között. Európa története, és az egyháznak még századunkban is elkövetett súlyos politikai hibái érthetővé teszik, hogy keresztényekként nem mindenütt lelünk bizalomra. Sok politikailag kritikus ember úgy tekinti az egyházat, mint amiben büszkeség, uralomvágy, a gazdagokkal és hatalmasokkal való együttműködés található, nem pedig megbékélés, szolidaritás az egyszerű emberekkel vagy a környezettel. Fontosnak tűnik számomra, hogy elfogadjuk ezt a bizalmatlanságot, és hogy mindazt, amit politikailag teszünk, mások előtt értelmesen meg tudjuk okolni és válaszolni.

Ha betartjuk ezeket az alapelveket, és készek vagyunk arra, hogy valóban az emberiség, a védekezni nem tudó leggyöngébbek, és a jövő nemzedékek érdekében munkálkodjunk *a szolidáris és ökológiai világ érdekében*, ellenállásunk új bizalmat ébreszthet. Hiszem, hogy az erőszakmentesség üzenete a reményesség valódi előnyeit kínálja Kelet- és Nyugat-Európa beletörődő új szociális mozgalmainak. Az ilyenféle ellenállás ne moralizáló legyen, hanem segítsen abban, hogy a beletörődést új hitelességgel győzze le.

Az egyház politikai megbízhatatlanságának megvannak a maga valós történelmi okai, a fasizmusban éppúgy, mint a kommunizmusban (és máshol is). Az egyházban ezen kívül egy évszázad óta folyik a vita az ellenállás jogáról. Sokan, mint Franz Jägerstätter, vagy 1944. július 20-ának ellenálló harcosai, mint Martin Luther King, Phil és Daniel Berrigan, Hildegard és

Jean Goss-Mayr, vagy sok más is, keresztény meggyőződésükből eredően a mi évszázadunkban is megmutatták, miként lehet megoldani a lojalitás és „az ellenállás kötelezettsége” közt feszülő lelkiismereti konfliktust. Legtöbbjüket csak nagyon későn, vagy éppen haláluk után ismerte el az egyház.

Az állammal szemben megnyilvánuló keresztény ellenállás alap gondolata már az Apostolok Cselekedeteiben megtalálható (5,29): „Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embereknek”. Erre hivatkozással az első évszázadok óta számos személyiség, mint például Milánói Ambrus, továbbá Jeanne d'Arc is, azután a spanyolokkal szembeszegülő holland ellenálló harcosok, vagy számtalanok a Harmadik Birodalomban és más diktatúrákban is — mind viszonylagossá tették az állam hatalmát, vagy megsértették a törvényeket. Miközben a nagy egyházi intézmények gyakran az ellenkező oldalon álltak, akadtak olyan egyházi csoportok és egyes személyek is, akik egyéni lelkiismeretükre hivatkozva maguk írták az egyháztörténet egy darabját. „Az igazságosságnak — békének — a teremtés megőrzésének” kell képeznie ma az ilyen kiállítás keretét: az egész emberi civilizáció fenyegetettsége elegendő indok arra, hogy kihívja az egyházakat. Nem várhatjuk meg, amíg maguk a pártok ragadják magukhoz a kezdeményezést. Ha viszont következetesen meg tesszük (mint például az USA békemozgalma), az adott körülmények között a püspököknek is állást kell foglalniok ezzel az ellenállással kapcsolatban. Így tekintve, az ellenállás eszméje különleges üzenettel szól a keresztényekhez: meg kell tanulnunk, hogy nem a klérus, hanem mi magunk vagyunk az egyház.

A következőkben néhány témát és *jellemvonást* kívánok bemutatni az ellenállás gondolköréből. Vezérfonalul Mahatma Gandhi s a különféle európai és egyesültállamokbeli béke- és ökológiai-mozgalmak tapasztalatai szolgálnak. A jellemvonások bemutatásának az a célja, hogy kritikus önvizsgálatra és új tájékozódásra serkentsenek, kerülve mégis, hogy bárkitől is túl sokat követeljünk valamiféle eszményinek a teljesítése érdekében. Útkeresések ezek, hogy keserőség nélkül kutassuk a vita nyílt, erőszakmentes és még a konfliktusban is örömet találó formáját.

4. Alkotó ellenállás és alapvető lojalitás

Aki részt vesz az ellenállásban, annak képesnek kell lennie arra, hogy alapvetően méltányosságot tanúsítson a törvény és állam iránt. A demokrácia minden bizonnyal azt a készséget is megkívánja, hogy alárendeljük magunkat a többség számunkra kelle-

metlen határozatainak. A demokráciát persze nem a többség jogáról ismerjük fel, hanem sokkal inkább a kisebbség jogai alapján. Demokrácia csak akkor áll fenn, ha képes a változásra, ha tehát benne mindig lehetséges, hogy a mai kisebbségből holnapra többség legyen, és ekként érvényesülhessen. A többség joga csak bizonyos határok között érvényes: ha tiszteletben tartja a kisebbséget és védelmébe veszi jogait és döntések ellenkezőre fordulásait. A visszavonhatatlan döntések, például belebocsátkozás a plutonium-körforgásba, sohasem lehetnek demokratikusak. A demokrácia azt jelenti, hogy minden érdekelt részt vesz a számára fontos döntésekben, megkap mindenféle lényeges információt, a konfliktusokat pedig becsületes vita folyamatában oldják meg.

Ha a becsületességnek ezeket a parancsait megsértik, akkor mint „leszavazott” kisebbségnek (vagy néha mint meg nem kért többségnek) *alapvető jogunk van az ellenállásra*. Ez elidegeníthetetlen emberi jog, mindenesetre a viszonylagosság értelmében: nem minden kisebbség jogosult a törvények elleni harcra. A felelősség azért, hogy megfelelően cselekszünk, saját lelkiismeretünkben rejlik, s ezt sem lehet áruba bocsátani. Megvanak persze a lelkiismeret-vizsgálatnak is az ismérvei:

- a. Ha súlyos jogtalanságot ismerünk fel, kifejezett kötelességünk az ellenállás.
- b. Mielőtt illegális eszközökhöz nyúlnánk, meg kell kísérelnünk, hogy törvényes úton jussunk jogunkhoz. Még ott is, ahol nem mutatkozik ez sikert ígérőnek, előlegezett bizalommal kell fordulnunk a nyilvános fórumokhoz. Célunk ugyanis nemcsak az, hogy jogunkhoz jussunk, hanem az is, hogy a demokráciát akként fejlesszük tovább, hogy ez a jog mindenki számára érvényesülhessen.
- c. Nem csupán a többségnek, hanem a kisebbségnek is (különösen az ellenállónak) megvan az a joga, hogy az államot, a törvényeket, az intézményeket megváltoztassa. Ennek során a módszernek és *eredménynek, útnak és célnak, eszköznek és célzott dolognak meg kell felelnie egymásnak*.

Minden egyes ember hajlamos olykor arra, hogy alkalmoszerűen önmaga segítse magát jogához. A legrosszabb ebben az, hogy ez az igazságosság csak rejtve tud megvalósulni. Elsza-

lasztják annak lehetőségét, hogy a jogtalanságot nyíltan és strukturálisan győzzék le, vagyis úgy, hogy embertársaink is részesüljenek belőle valamiképpen. Hogy túlemelkedjek saját jogellenzésemem, és a *törvényes útra lépjek*, az előfeltétele annak, hogy engedetlenséghez folyamodhassak. „Csak az, aki engedelmeskedni tud a törvényeknek, képes arra, hogy ne engedelmeskedjék nekik. Csak, aki építeni tud, annak szabad pusztítania.” (Mohandas K. Gandhi. Idézi Scherrer: 61.) Az ellenállásnak a *tanulás folyamatává* kell válnia mindenki számára.

Az erkölcsileg képviselhető ellenállásnak *alkotó jellegű ellenállásnak* kell lennie, amely nem irányul fanatikusan „a rendszer ellen”, anélkül, hogy a rendszert egyáltalán meg is határozná. Az ökológiai-szociális-békeindítékú tiltakozások vonatkozásában nem arról van szó, hogy megdöntsék az államot, hanem hogy a fennálló demokráciát és a meglévő jogállamot továbbfelesszék az életfontosságú javak biztosításának irányában. Fontos és helyes tehát, hogy az ellenállásban legyen valami reformeri, megszilárdítandó. Gyakran a *kis, jelképes ellenállási aktusok* a leghatékonyabbak. Gandhi 1930-ban kinyilvánította India függetlenségét, amikor százezrekkel együtt nyilvánosan megszegte a brit sómonopólium-törvényt. Miközben az emberek megtanulták, hogy maguk jussanak sóhoz, és dacoljanak a törvénnyel, módjuk nyílt arra, hogy pozitívan is felépítsék anyagi függetlenségüket: önmaguk ellátóiként az egészséges népgazdaságban. A „só” jelképére korlátozódással kiküszöbölték annak veszélyét, hogy a forradalom erőszakossá fajul.

A törvényszegő ezzel a pozíciójával konfliktushelyzetben van: valójában nem akarja megszegni a törvényeket, hanem meg kívánja tartani őket. Csak mert valamely törvénnyel kirívó jogtalanságot fedeznek, azért szegi meg azt, és mondhatjuk: alkuszik meg kisebb rosszal. Mihelyt lehetőség nyílik arra, hogy visszatérjen a törvényességhez, azonnal ki is használja. Eközben tere nyílik a konfliktus-ellenfeleivel (a hatóságokkal stb.) történő tárgyalásoknak, alkuknak és beszélgetéseknek is. Ez azt jelenti, hogy a nyilvános szerveket mint partnereket (és mint ellenfeleket is) komolyan veszi, állami jog- és béketevékenységüket igenli és legbensőségebben helyre is akarja őket állítani. Tudja ugyanis, hogy a jövő társadalmában, amelyben ügyeit érvényesítheti, lojalitás nélkül nem tud boldogulni. Lojalításra való képességét már most bebizonyítja. Már most pártfogókat szerez tehát magának és ügyeinek, egyúttal pedig valóságérzékét is megmutatja, amennyiben nem ígér törvények és korlátozások nélküli aranykort.

5. Erőszakmentes stratégiák és a párbeszéd alapelve

Az erőszakmentesség módszerei azon alapulnak, hogy valójában mindig a másokkal folytatandó *párbeszédet* keresik. Az erőszakmentes politikai cselekvés ismérvei közé tartozik az is, hogy *valamennyien együtt tudnak működni*. Gandhi szerint *az erőszakmentes módszerek hosszú távon mindig elérik céljukat*, az erőszak viszont, még ha rövid távon sikerrel kecsegtet is, a konfliktusokat valójában sohasem oldja meg, hanem mindenkor a jogtalanság keserű szájízét hagyja hátra, ez pedig egy napon újból felszítja a konfliktusokat. „Az erőszakmentesség esetén nincs szó olyasmiről, mint vereség. Az erőszak vége viszont egészen bizonyosan a vereség.” (Gandhi, idézi Kraus, 293.o.)

Az 1930. évi „sómenet” példája megmutatja, hogy módszerei sikeresek, és a kis, jelképes cselekvések hatékonyak voltak. Nem saját cselekvésünk kíméletlensége növeli politikai öntudatunkat, hanem a *mindenkit megértés*. Amikor Gandhi sót merít, kézzelfoghatóvá teszi, hogy új Indiája a parasztnépesség alapvető szükségletének fedezésével kezd. Ez az ártalmatlan dolog azonban gyökerekig ható és felforgató jellegű, bár eleinte nagyon csekélynek tűnt, és egyáltalán nem vették komolyan. „Minden jó mozgalom öt szakaszon megy keresztül: a közömbösségen, nevetésségen, gyalázkodáson, elnyomáson és tiszteleten.” (Mühlmann, 192.) Semmi esetre sem kíván szorongást terjeszteni. Az erőszakmentes módszer ezért arra irányul, hogy *bizalmat nyerjen, és maga is tudjon bízni*.

Bizalmat nyerni azt is jelenti, hogy magamra vállalom a *felelősséget* azért a politikai helyzetért, amely ellenállásom után bekövetkezik. „Ha törődünk az eszközzel, célunkat előbb-utóbb bizonyosan elérjük.” (The Collected Works of Mahatma Gandhi, 44.k.,59.) A jogos cél nem érhető el jogtalan úton. Hogy konfliktusokat tudjunk megoldani, ehhez elkerülhetetlen a szembenállás. Aki erőszakmentes ellenálláshoz kíván folyamodni, a tárgyalást keresi. Ezzel szükségszerűen szenvedés jár együtt. Gandhi ezért azt javasolja az ellenállást teljesítőknek, hogy a negatív következményeket mindenképpen saját maguk viseljék, és ellenfeleiknek lehetőleg könnyebb legyen a sorsa. A börtönbüntetéseket vagy rendőri túlkapásokat önként kell vállalni. Gandhi környezetének erőszakmentes harcosai a börtönt az igaz emberek *megfelelő helyének* tekintették: „Könnyű dolog börtönbe kerülni, ha gaztettet követünk el, de nehéz kikerülnünk onnan, ha ártatlanok vagyunk. Mivel a gonosztevő megkísérli, hogy elkerülje a

tömlöcöt, a rendőrség üldözi és elfogja. Az ártatlan ember viszont, aki szabad akaratából fáradozik a tömlöcért, csak akkor vállalja, ha nem tehet másként.” (The Collected Works of Mahatma Gandhi, 29.k.222.) Az erőszakmentesség az — egyébként megalázó — büntetést kitüntetéssé változtatja; a megbüntetett támadó helyzetben van, ő szabja meg a cselekvés törvényét.

6. Nyitottság és önjavítás

Az erőszakmentes konfliktus-megoldás a mindenkor nyitott párbeszédre alapul. Nincs semmiféle *titikos stratégia*: az ellenfél (állam) mindenkor tisztában van azzal, hogy mi az ellenállók célja. A törvényszegő tevékenységeket idejében és nyilvánosan bejelentik. Ezúttal még utolsó felhívás hangzik el a nyilvánossághoz, hogy változtassanak a jogtalan helyzeten. Gandhi a sómenet kezdete előtt 10 nappal, 1930. március 3-án levélben közölte tervét India brit alkirályával. (Vö. The Collected Works of Mahatma Gandhi, 43.k.2-8.) Feltétel nélküli függetlenség-tárgyalásokat követelt, és bejelentette a következményeket: „Ha azonban Ön nem lát semmiféle utat arra, hogy foglalkozzék ezekkel a visszásságokkal, és levelem sem gyakorol semmiféle hatást szívére, akkor ennek a hónapnak tizenegyedik napján az Ashram válogatott munkatársaival együtt hozzákezdünk, hogy a só-törvény rendelkezéseit mellőzzük... Önnek persze, jól tudom, szabadságában áll, hogy tervemet letartóztatással megghiúsítsa. Remélem azonban, hogy ebben az esetben tízezrek lesznek készen arra, hogy fegyelmezett módon folytassák művemet, és a só-törvénnyel szemben tanúsítandó engedetlenségük tettével nyíltan szembenéznek a büntetéssel...” (Standenath, 268 sk).

A nyitottság őszinteséget kíván. Az erőszakmentes harc számára mindenféle taktikai szükséghezugság és minden nyílt valótlanosság alkalmatlan eszköz. A célt, az igazságot, nem lehet valótlan eszközökkel elérni. Vallásilag szólva, Gandhi szemében az igazság (=Isten) az emberi cselekvés célja: ezt a célt az ember az *erőszakmentesség* (=szeretet) útján közelítheti meg. Konfliktusok esetén az erőszakmentesség útján járva mindig a helyes irányba tart, még ha alkalmatlannak tűnik is az. Gandhi többször is megszakította az államhatalommal szemben kibontakozott ellenállási akciókat, mert küzdőtársai nem tisztességes módon vagy erőszakosan jártak el. A hibákat nyíltan bevallotta, és felülvizsgálta álláspontját, s ha valahol tévedésre bukkant, nyíltan bocsánatot kért érte, és önmagát jelentette ki felelősnek a

küzdőtársai által elkövetett kihágásokért; ezzel azután esetenként börtönbüntetéseket is vont magára.

Bár az ilyenféle lépései gyengítették helyzetét, mindenkor csak az az érdeke vezérelte, hogy mindenféle igazságtalanságot kiküszöböljön harcából, és következetesen keresse az igazságot és igazságosságot. Küzdőtársainak meg kellett tanulniok, hogy mindez hosszú távon szemlélve, éppen nem gyöngeséget, hanem *erőt* jelent.

A szabadság mögött, hogy önmagával szemben is kritikus maradjon, és inkább saját maga szenvedjen, minthogy másoknak okozzon szenvedést, ott áll saját határainak felismerése. Az erőszakmentes ellenállás számára fontos az ilyenféle önviszonylagosság, mert abból indul ki, hogy sohasem csak a másik hibás a jogtalanságban. Aki így munkálkodik önmagán, két irányban válik gyökeresen elkötelezetté: az ügyben keménységet tanúsít, az emberrel szemben viszont elnézést. *A jogtalanságban viselt saját részesedését bevallja és visszavonja*, vagyis nem támogatja többé, tehát például a jövőben nem vásárol igazságtalan módon létrejött terméket, választási lehetőségeket fejleszt ki, elhagyja valamely megszokását (példaképpen: az indiaiaknak Gandhi nyomán le kellett mondaniok a brit életformával együttjáró szokásokról).

A mi társadalmunkban is részt veszünk igazságtalan struktúrák fenttartásában *fogyasztásunk* által. A jogtalan kereskedelessel folytatott nyílt megbeszélés szükséges, azonban feltételezi a következetes *többé-nem-támogatást* is, vagyis saját fogyasztási magatartásunk megváltoztatását.

Egyéni vagy politikai kiállás? E hamis választási lehetőség előtt a keresztény motiváltságú ellenállásnak következetesen ragaszkodnia kell ahhoz, hogy a kettő összetartozik: aki nem kész életének tanúságtételére, és személyes gyakorlatában (például fogyasztásában) nem egyezik meg politikai ellenállásának céljával, az hitelét veszti. Politikai cselekvéséből hiányzik a lényeg. Aki viszont a pusztán egyéni magatartásra korlátozódik, és „politikamentes” akar maradni, naív módon jár el: cselekvése következmények nélkülivé válik. Nem ismeri fel, hogy ő is része az uralkodó struktúráknak és a fennálló jogtalanságnak, ezt pedig strukturálisan kell legyőzni. A következetes élet és a politikai cselekvés összetartozik.

7. Tevékeny és támadó jellegű ellenállás és az ember tisztelete

Gandhi az erőszakmentes stratégiát teljességgel aktívnak tekintette, és a „passzív ellenállás” fogalmát élesen elutasította cselekvéseiben. Az erőszakmentesség nem szolgálhat ürügyül saját gyávaságunk fedezésére, különösen akkor nem, ha a nem-cselekvést összetévesztjük az erőszakmentesnek-maradással. A gyávaságnál jobb, ha erőszakkal védekezünk a jogtalansággal szemben, még akkor is, ha az erőszakmentes cselekvés jobb, mint az erőszakot alkalmazó. Aki a jogtalanságot passzívan magára vállalja, teljességgel vétkessé válik benne (Vö. Sharp, 272). Az erőszakmentes ellenállást tehát éppenséggel jellemzi egy bizonyos katonai jelleg, mindenesetre saját maga határozza meg a dolgok alakulását. Az egész konfliktus folyamán szuverén módon, öntudatosan jár el, egyúttal azonban önmagával szemben kritikusan is, készen arra, hogy tévedéseit bevallja és helyesbítse. Magatartása egyértelmű azok iránt az emberek iránt is, akik azt hiszik, hogy erőszak alkalmazásával harcolnak valamely jó ügy érdekében: ez az álláspont tévedésen alapul, és hosszú távon nem jár valódi sikerrel. Ennek ellenére még mindig jobb, mint a passzivitás. Gandhi ítélete ekként hangzott:

1. leghelyesebb az erőszakmentes cselekvés a jogtalansággal szemben;
2. kevésbé következetes, de a gyávaságnál még mindig jobb az erőszakos beavatkozás, és
3. legrosszabb a passzivitás, az önmagunk távoltartása, különösen az állítólagos erőszakmentesség leple alatt. Aki jogtalanságot észlel, annak fel kell lépnie ellene.

Aki erőszakmentes ellenállást fejt ki, *különbséget tesz mély és ügy között*: miközben fellépése teljesen az ügyre irányul, azon fáradozik, hogy megértést tanúsítson ellenfele iránt, és szemé elé állítja a jogtalanságot, hogy belátásra készítse. Bíz abban, hogy a jó az ellenfélben is hatékony, és ő is képes a változásra. Az erőszakmentes felismeri önmagában bűnrészességét a strukturális jogtalanságban, és be is vallja ezt. Tiszteletben tartja ellenségét, ugyanezt a tanulási folyamatot ajánlja neki, és szabaddá szeretné őt tenni annak érdekében, hogy hasonlóképpen felismerje a jogtalanságot, és önként le is mondjon róla. „A megtérés (conversion) a jelszavunk, nem a kényszer (coercion). A kényszer az erőszak származéka. A megtérés az erőszakmentesség és szeretet gyümölcse.” (The Collected Works of Mahatma Gandhi, 45.k.,339.) Gandhi például nem a világsajtó nyomásával

akarta Nagy-Britanniát „belátásra kényszeríteni”, hanem tiszteletet kívánt neki sugallni India önállósága érdekében, és arra szeretne volna készíteni, hogy önként adja azt meg neki. „Az angol nép higgyen nekem, ha azt mondom: legyen bár a sorsom az, hogy harcolnom kelljen ellene, vállalom ezt a harcot, nem gyűlöletből, hanem egészen bizonyosan szeretetből, még ha legkedvesebb rokonságom egy része ellen kell is harcolnom. Eltökélt vagyok ezért, és minden erőmet megfeszítem annak érdekében, hogy folytassam együttműködésünket, amennyiben az összeegyeztethető a nemzeti öntisztelettel.” (The Collected Works of Mahatma Gandhi, 48.k.,389.) Még pontosabban szólva: Gandhi a függetlenséget nem ajándékba akarta kapni, hanem az indiai népet rá akarta nevelni arra, hogy saját maga vívja ki azt magának. Ezért aztán saját *önbecsülése* jelenti a megalkuvás és szembeszegülés határát.

Az új szociális mozgalmak levertségtől és szorongástól szenvednek, nem patológiusan, hanem valóságosan: az emberiséget fenyegető veszélyek olyan katasztrofális méreteket öltöttek, mint még soha a történelemben. Ám éppen ezért van szükség bátorításra, a távlat feltárására. Az erőszakmentes ellenállás bizalmat teremthet, és utat is készíthet ennek érdekében, ha olyan spirituális mélységen alapul, amely lehetővé teszi számunkra, hogy ne legyünk a pillanat sikerének függvényei, ennek ellenére mégis hajthatatlanul ragaszkodjunk az ellenálláshoz. Oscar Arnulfo Romero, San Salvador 1980-ban meggyilkolt érseke úgy nevezte ezt: „forradalmi türelem”. Ez az út korunk jele a keresztények számára.

(Ford. dr. Tűzkő Lajos)

Irodalom

- Johan GALTUNG: Der Weg ist das Ziel. Gandhi und die Alternativbewegungen. Wuppertal: Hammer, 1987.
- Mohandas K. GANDHI: Eine Autobiographie oder Die Geschichte meiner Experimente mit der Wahrheit. Gladenbach: Hinder + Deelmann, 31983.
- Mohandas K. GANDHI: The Collected Works of Mahatma Gandhi. Kiadta: The Publications Division, Ministry of Information and Broadcasting, Government of India. 90 kötet. Ahmedabad, New Delhi, 1961-1985.
- Mohandas K. GANDHI: Sarvodaya (Jólét mindenkinek). Gladenbach: Hinder + Deelmann, ²1975.
- Hildegard GOSS-MAYR: Der Mensch vor dem Unrecht. Spiritualität und Praxis gewaltloser Befreiung. Wien: Europaverlag, 1976.
- Sigrid GRABNER: Schwert der Gewaltlosigkeit. Mahatma Gandhi — Leben und Werk. Köln: Pahl-Rugenstein, 1984.

- Bernd GUGGENBERGER, Claus OFFE (kiad.): An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie. Politik und Soziologie der Mehrheitsregel. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1984.
- Fritz KRAUS (kiad.): Vom Geist des Mahatma. Ein Gandhi-Brevier. Baden-Baden: Holle-Verlag, 1958.
- Wilhelm E. MÜHLMANN: Mahatma Gandhi. Der Mann, sein Werk und seine Wirkung. Eine Untersuchung zur Religionssoziologie und politischen Ethik. Tübingen: Mohr, 1950.
- Ulrich K. PREUSS: Politische Verantwortung und Bürgerloyalität. Von den Grenzen der Verfassung und des Gehorsams in der Demokratie. Frankfurt/M.: Fischer, 1984.
- Ulrich K. PREUSS: Revolution, Fortschritt und Verfassung. Zu einem neuen Verfassungsverständnis. Berlin: Wagenbach, 1990.
- Severin RENOLDNER: Demokratie braucht Widerstand. Linz: Edition Sankorn, 1991.
- Severin RENOLDNER: Widerstand aus Liebe. Mahatma Gandhi, die Gewaltfreiheit und die Neuen Sozialen Bewegungen. Oberursel: Publik-Forum-Verlag, 1990.
- Wennemar SCHERRER: Den Frieden leben lernen. Der Sarvodaya-Weg Mahatma Gandhis. Ein Beitrag zur Friedensarbeit und Friedenserziehung. München: Reinhardt, 1984.
- A.Ronald SEQUEIRA: Gandhi für Christen. Eine Herausforderung. Freiburg/Br.: Herder, 1987.
- Gene SHARP: Gandhi as a political strategist. With essays on ethics and politics. Boston: Porter Sargent Publishers, 1979.
- Franziska STANDENATH: Viert Monate Gast Mahatma Gandhis. Indiens Freiheitskampf 1930. Graz: Leuschner et Lubensky, 1931.

Összeállította: Dévény István

Amerika — Európa: ötszázéves kapcsolatukra kell ebben az évben emlékezni, ezt ünnepli többek között a világkereskedelem (világkiállítás Sevillában) és a világsport is (Nyári Olimpiai Játékok Barcelonában). Ez a két spanyol város a XV. században felfedező- és hódítóútra induló spanyolokat képviseli. A „felfedezettek” nem örültek egykor, és túlságosan nem örülnek ma sem: 1492-ben alig elmondható szenvedéstörténet kezdődött számukra. A hódítók kardja mellett azonban kezdettől fogva ott volt a hit hirdetését jelképező kereszt, így az amerikai kereszténység is hasonló jubileumot tarthatna. Tart is, csak más előjellel, mint az Európában történik: komoly lelkiismeretvizsgálat után a jövőt tervezve. Két könyvet szeretnék bemutatni ebben a kérdéskörben, mindkettőnek szerzője dél-amerikai. Chiléből menekült 1974-ben **Fernando Mires**, Brazíliában működik **Leonardo Boff**.

Indián népirtás a kereszt nevében

Fernando Mires, Im Namen des Kreuzes. Der Genozid an den Indianern während der spanischen Eroberung: theologische und politische Diskussionen. Fribourg/Brig, Exodus Verlag, 1989. 253 o.

A szerző — közel húsz év óta él Németországban, jelenleg az oldenburgi egyetemen a nemzetközi politika professzora — művét spanyolul írta (Costa Ricában jelent meg, 1986-ban). Inkább a korabeli, tehát XVI. századbéli teológiai és politikai vitatkozásokra figyel, a népirtás már csak a háttérként szerepel tényekkel, adatokkal, a népszámlálás eredményeivel. (Elképesztő adatok: amikor **Hernán Cortés** behatolt Mexikóba, 25 millió őslakos élt ott, nyolcvan év múlva, a XVI. század végén már csak másfél millió.) Kérdése már nem az, hogy mi történt — ennek ismeretét feltételezi —, hanem az, hogy miért történhetett az, ami történt, elsősorban a kereszténység, vagy szigorúbban fogalmazva az evangélium szempontjából. Három irányzatot mutat be, s ma, ennyi idő elteltével erőlködnünk kell, hogy megértsük: hogyan születhetett egyáltalán meg az első az egyház képviselőiben, tudós teológusok agyában, s miért maradt a másik kettő hatástalan, amikor milliók életéről és haláláról volt szó. Az első irányzat reprezentatív képviselője a királyi udvar jogásza és teológusa, **Juan Ginés de Sepulveda**. **Fernando Mires** négy tételben foglalja össze ennek a csoportnak véleményét: 1) a benn-

szülött indiók természetadta módon alacsonyabbrangú emberek, 2) eddig elkövetett bűneikért meg kell büntetni őket, 3) a spanyol hódítás előtt jogtalanul birtokolták vezetőik a hatalmat, 4) a hódítás negatív körülményeit szükséges és elkerülhetetlen rosszként kell elkönyvelnünk.

Kemény vádak, néhány idézettel alá kell támasztanunk. (Mires közel húsz oldalt szentel az igazolásra.) Egy domonkos szerzetes 1524-ben kiadott írásából: „Amerikában az emberek emberhúst esznek, jobban uralkodik itt a szodómia, mint bárhol másutt. Nincs érzékük az igazságossághoz. Meztelenül járnak-kelenek, nincs bennük szeretet és szégyenérzet. Buták, együgyűek, ostobák. Mit sem számít nekik, ha megölik egymást. Csak akkor ragaszkodnak az igazsághoz, ha ebből előnyük származik.” Mi található még a felsorolásban? Iszákosak, kábítószerrel élnek, tiszteletlenek a szülőkkel szemben, kegyetlenek, bosszúállók, tolvajok, hazugok, gyávák mint a nyúl, piszkosak, mint a disznó, kegyetlenek a betegekkel szemben... Érdemes itt megjegyeznünk: **III. Pál pápa** lépett közbe 1537-ben, s a toledói érsekhez intézett *Pastorale officium* kezdetű brevéjében védelmezte a „felfedezettek” emberségét.

Ami a büntetést illeti: „Új Spanyolország (Mexikó) erőszakos megszállása, az őslakók hűtlensége és bűnei miatt jogos volt. Szükségesnek is tartható, ha Isten gyalázására, az aposztáziára figyelünk. Termés nélküli fák voltak, ezeket ki kellett vágni és el kellett égetni. Visszautasították a kereszténységet, amit felajánlottunk nekik, jogos volt ezért az ellenük viselt háború, s jogos lesz minden további háború, amit ellenük folytatunk.” Ezt egy franciskánus szerzetes írta, aki később, 1596-ban Santiago de Chile püspöke lett.

Röviden a második irányzatról, amelynek kiemelkedő képviselője **Francisco de Vitoria**, salamancai egyetemi tanár volt (szül. 1492-ben). Néhány év leforgása alatt írta meg kiemelkedő műveit: A világi hatalomról (*De potestate civile*, 1532), Az egyházi hatalomról (*De potestate ecclesiae*, 1533), A pápa és a zsinatok hatalmáról (*De potestate papae et concilii*, 1534), Amerikáról (*De Indis*, 1539) és A jogos háborúról (*De iure belli*, 1539).

Vitoria a nemzetközi jog és az egyházjog teológiájának kiváló képviselője volt. Mint műveinek címe is jelzi, a különböző hatalmakat akarta egymástól elhatárolni. Lényeges tette volt, hogy az egyházat kivonta a politikai döntések világából. „A királynak polgári ügyek összességére van hatalma, uralkodik afölött, ami az övé... A pápa hatalma az egyházra terjed ki. Ami az egyházon kívül van, abban az apostol tanítása szerint nincs mit keresnie.” Elképzelhető, mekkora felháborodás kísérte ezt a tanítást, hi-

szen előzőleg **VI. Sándor pápa** már „felosztotta” az újonnan hódított területeket a spanyolok és portugálok között. Még keményebb ítélet hangzik ebből a kijelentéséből: a nemzetközi jog alapján „a keresztényeknek nincs joguk arra, hogy megszállják a hitetlenek országait, mert ezek a jogszerű birtokosok, a keresztények viszont nem.”

Ezt megismételte, amikor konkrétan az „indiánokról” volt szó: „A barbárokat nem gátolja sem a halálos bűn, sem a hitelenség abban, hogy közös vagy egyéni tulajdonnal rendelkezzenek. Vagyonukat és területüket ezen az alapon nem sajátíthatják ki és nem birtokolhatják keresztények.” Ugyanakkor óvatosan jár el, hiszen már tényekkel érzi magát szembesítve: „A spanyoloknak joguk van arra, hogy Amerika országaiba bevándoroljanak és ott letelepedjenek. Jogtalanságot nem követhetnek el a barbárokkal szemben, de ezek letelepülési szándékukban nem gátolhatják őket.” S ha gátolják, vagy akár megtámadják a letelepülőket, „akkor a spanyolok védekezhetnek és minden szükséges lépést megtehetnek biztonságukért, mert szabad az erőszak ellen erőszakkal fellépni.”

A harmadik út már nem hűvös — némileg így is, úgy is értelmezhető — teológiai és jogi elmélkedést jelentett, hanem szenvedélyes kiállást az indiánok ügyében. Kiemelkedő, s legjobban ismert alakja **Bartolomé de las Casas**. Védelmes és támad — védi a meghódítottakat és támadja a hódítókat. „Akkor bűnösen részt vettek vagy részt fognak venni a háborúban, hogy lelkük üdvözljön, kötelességük visszaadni mindazt a hitetleneknek, amit elvettek tőlük. Erre a kártalanításra szolidárisan is kötelezve vannak...” Mi valósult meg ebből? — más kérdés. **Las Casas** egész élettörténete különben sokkal bonyolultabb, semmint hogy egy rövid recenzióban ismertetni tudnánk. Könyvtárnyi könyv foglalkozik alakjával, magyar nyelvű kiadványoknak sem vagyunk teljesen híjával.

Fernando Mires könyvének befejező sorai (amelyhez még 16 oldalas jegyzetanyag, dokumentáció és közel 7 oldalas irodalomjegyzék járul): „Rövid távon nézve **Las Casasra** bukás várt. Az indiánok közötti népiirtást nem tudta megakadályozni. Az újonnan felfedezett föld befogadta milliók holttestét. A vérrrel színezett nemesércek alapozták meg civilizációnkat, azt, amelyet jelentős részben mi is magunkénak mondhatunk, s amely még mindig kész arra, hogy vélt értékek és eszmények érdekében embereket lehet feláldozni: tegnapelőtt az indiánokat, tegnap a zsidókat, s szünet nélkül a szegényeket...” **Las Casas** prófétai szava azonban ma is jelen van, történelmi szempontból így nem volt műve kudarcra ítélve. Alapot rakott, s ez az alap megmarad. Ez

teszi lehetővé, hogy fellépjünk a felszabadítás érdekében, s beszéljünk is arról, akár tetszik ez egyeseknek, akár nem."

Isten megelőzte a misszionáriusokat

Leonardo Boff, Gott kommt früher als der Missionar. Neu-evangelisierung für eine Kultur des Lebens und der Freiheit. Düsseldorf, Patmos, 1991. 148 o.

Új evangelizációra van szükség, mondta **II. János Pál** pápa 1983 márciusában Dél-Amerika püspökeinek: „Új lendülettel, új módszerekkel és a hit új kifejezésével kell munkálkodni.” Európában és Észak-Amerikában ez a felszólítás a materialista és szekularizált társadalomra irányítja az egyház figyelmét, itt kell jelenlévővé tenni az evangéliumot. Mit jelenthet azonban az új lendület, az új módszer és a hit új kifejezése Közép- és Dél-Amerika egyházai számára? **Leonardo Boff**, szent Ferenc rendjének teológusa erre keres feleletet.

1) Az evangélium hirdetésénél nem szabad szem elöl téveszteni azt az emberi valóságot, ahová a jó hír érkezik. Nem elegendő ezért, ha az egyház európai történetében kiérlelt hitigazságokat hirdetjük. Ez biztosítja ugyan az „igazhitűséget”, de nincs gyökere. Elemeznünk kell azt, ami az embereket itt foglalkoztatja, amire itt vágyódnak, amit itt keresnek. Tagadhatatlan, hogy a reménykedés ezen a földrészén egyre erősödik. Évszázadokon át elfojtott kultúrák, megbélyegzett emberfajok, kizsákmányolt társadalmi osztályok jöttek mozgásba. Az egyház figyelmét nem kerülheti el, hogy egyre jobban szervezkednek az emberek, ellenállnak, keresik a több szabadság elnyerésének útját. Ha nem áll az ő oldalukon, akkor a tömegek szempontjából nem áll sehol.

2) Szem előtt kell tartani a bázisközösségek rendkívül jelentős szerepét (vö. I. Lorscheiter tanulmányát e számunkban). Ezek ma már a társadalmi átalakulás melegágyai mert a társadalom peremére szorítottak felől elemzik Jézus evangéliumát: nem csak bibliaórákat tartanak, vagy közösen imádkoznak, hanem kiállnak az emberi jogokért, törődnek a betegekkel és öregekkel, a földjüktől megfosztott parasztokkal, a hajléktalanokkal, az egészség ápolásával...

3) Itt már az is megtapasztalható, mit jelent az új evangélicizáció. Az evangéliumhoz, nem pedig katekizmuszerű hittételekhez nyúlnak; az egész egyházra figyelnek (tehát nem csupán a szegények vigasztalják a szegényeket), közvetlenül mégis a „kiszárazottak” állnak a középpontban, sajátos kultúrájukkal és a mindennapok iszonyú terheivel; a hit rejtettebb dimenzióit fede-

zik fel, nevezetesen azt, hogy Isten az élet — tehát a konkrét valóság — Istene, az ő jelenléte viszont az elégedetlenséget sugallja mindazzal szemben, ami életüket alig elviselhetővé teszi (Isten Országának van „valamiféle” társadalmi, közösségi megjelenése is). Az egyház átélésében is új értékek mutatkoznak: mindenkinek van valamilyen megbízatása, együttműködnek a „hivatalosok” és a „karizmatikusok”; az evangéliumi lelkiségben nem az egyéni lélek „zárt kertjét” ápolgatják, inkább a másokért vállalt, s nemegyszer nagyon kockázatos kiállást (jónéhány vértanúnjuk tanúskodik erről a kockázatról).

4) Az elmúlt évszázadok egyházi munkáját erősen befolyásolta az a szándék, hogy az intézményt, az egyházi szervezetet építsék ki, így biztosítsák az „öslakosok” számára az üdvösség eszközeit (igehirdetés, szentségek kiszolgáltatása). Az új evangélikáció elsősorban nem az intézményre figyel, hanem az emberre: Jézus követésébe akarja őket beállítani, a Lélek sugallatai iránti készséget akarja növelni. Közelebb áll ezért Jézus és az apostolok közösségi „mozgalmához”, mint a III. század óta kiépített egyházi struktúrákhoz. „Isten népe” az ő számukra nem biblikus hasonlat, hanem realitás: a bázisközösségek hálózata gondoskodik erről.

5) A háttérben az a meggyőződés él, hogy „egyháznak lenni” szolgálatot jelent, nem hatalmat. A gyarmatosítás idején (s ez a mentalitás élt még a század hatvanas éveiben is) az uralmon lévő erőkkel kötöttek az egyháziak szövetséget, így biztosították társadalmi jelenlétüket. Nem tagadható, hogy jelentős szociális szolgálatra is vállalkoztak. Törődtek a szegényekkel, de az, hogy a szegények tehetnének is valamit saját érdekükben, nem került szóba. Ma viszont lassan erősödik az a meggyőződés, hogy a nép felelős lehet önmagáért, nem csak az örök üdvösség dolgában, hanem gazdasági, politikai, kulturális és szociális téren is — s ez a munka (és küzdelem) csak látszólag profán, valójában beletartozik az evangélium embert felszabadító programjába, s Jézus stílusába is, aki mindenkor a szegények, kitzasztottak, megvetettek, szerencsétlenek oldalára állt a hatalmasokkal és erősekkel szemben.

Fehér teológia fekete szemmel

Befejezésül még egy villanófény az észak-amerikai valóságra, s ezen belül az elnyomottak érdekében folytatott, s lassan ébredező, erősödő teológiai munkára.

James H. Cone, Für mein Volk. Schwarze Theologie und schwarze Kirche. Freiburg, Ed. Exodus, 1987. 271 o.

A szerző a New York-i Union Theological Seminary (metodista) professzora. Fekete bőrű — s most (nem először) kísérletet tesz, hogy a „színes bőrűek” felől kerüljön mérlegre a „fehérek” által kidolgozott teológia. Nem könnyű feladat, hiszen feltételezi, hogy egy (látszólag) teljesen külsőleges ismertetőjegynek, a bőr színének szerepe van abban, hogy ki hogyan műveli a teológiát. Az érem másik oldala viszont ez: ha a szinte kizárólag keresztények által lakott Amerikában többszáz esztendő történelem során nem sikerült eltávolítani a faji és szociális gátakat, ha a szegények túlnyomó részben a feketék köréből kerülnek ki, ha a törvény csak elvi szinten biztosítja az egyenjogúságot, de ennek gyakorlati végrehajtásában állandóan problémákkal kell számolni, nem is beszélve arról, hogy az egyenlőségen alapuló emberi értékelés a mindennapi életben szinte teljesen hiányzik — akkor „valami baj van” ezzel a kereszténységgel, baj van a teológiával is. A dogmatika (szisztematikus teológia) professzorának ez a kiindulópontja, amikor az elmúlt évtizedekben lassan jelentkező „fekete teológiát” ismerteti.

Az összefoglaló visszatekintésből idézek csupán néhány gondolatot, hogy valamennyire megsejtessem a könyv atmoszféráját. Az egyenjogúságért és egyenrangúságért folytatott polgárjogi mozgalmak teológiai alátámasztásáról van szó. „A feketék egyháza az egyetlen nagyobb szervezet, ami a mienk, amelyből mi határozzuk meg, hogy hogyan működik, anélkül, hogy pénzt kellene elfogadnunk a fehérektől. Ez az egyetlen szervezet, amely többé-kevésbé függetlenül tudja meghatározni, hogy mit és hogyan cselekszik.” Mindez erősen osztályharcosnak tűnhet, alapjában véve azonban a legszorosabban érinti az erkölcszteológiát. Kérdés: Isten Országa csupán egy távoli ígélet, vagy kötelesegeket ró ránk az egyéni és közösségi élettel kapcsolatban, tehát „megjelenésén” kell-e már itt is munkálkodnunk vagy sem. „Ha szeretjük népünket, ez nem jelenti azt, hogy gyűlölni fogjuk a fehéreket. De nem szerethetünk senkit sem addig, amíg mi magunkat nem szeretjük: kultúránkat, történelmünket, amelynek kísérő zenéje az, hogy másodrangú polgárként élünk, rabszolgaságban és kiszolgáltatottan.” Milyen remény áll e nép előtt? „Átéltük a rabszolgakereskedők hajóit, láncait, átéltük az árverezést, a munkanélküliséget: Isten adott erőt nekünk, hogy el ne veszítsük identitásunkat. Az a tudat, hogy mi is Istenhez tartozunk, képesít bennünket arra, hogy az igazságosságért harcoljunk... Egyszerűen hiszünk abban, hogy Isten ott is építhet nekünk utat, ahol nincsen út.”

Európa

Mi a helyzet Európában? Milyen az egyház, az egyházi élet, a teológia és a lelkipásztorkodás, mi várható a holnap egyesült Európájában? — ezekre a kérdésekre keresett feleletet 1988 októberében egy teljes héten át a **Bajor Katolikus Akadémia** — Párizsban, hogy az egységet, s a közös felelősséget így jobban demonstrálják. Ot ország képviselői magyarázták egymásnak a jelent és a jövőt. Az előadássorozat egy év múlva könyv alakjában is megjelent:

Friedrich Wetter, szerk. Kirche in Europa. (Schriften der Katholischen Akademie in Bayern, Bd.132). Düsseldorf, Patmos, 1989. 23 o.

Ebben az esetben már a tartalomjegyzék is jellemző: Európa szellemi dimenziói, A hit helyzete Nyugat-Németországban, A katolikusok részvétele a német politikai és társadalmi életben, A katolikus teológia helyzete Németországban, Aktuális szociálétikai problémák Németországban, A morálteológia feszültséget okozó kérdései, A mitológiai szemléletmód visszatérése, Lefebvre és az egyházszakadás, Keresztények, kultúra és egyház Franciaországban, A francia teológia jelenkori helyzete, Laikusok Franciaországban, Szociálétikai problémakör Franciaországban, Egy egyszerű francia laikus tapasztalatai, Katolikus egyház és Európa, Az egyház Hollandiában, Olaszországban, Spanyolországban.

„Jelentős európai országokról van itt szó” — írja a bevezetőben Friedrich Wetter bíboros. Az előadások mérlegelése nyomán úgy tűnik, hogy Németország a legjelentősebb. Ez talán megbocsátható, ha arra gondolunk, hogy a szimpoziont németek (bajorok) szervezték. Ennek ellenére ezt kell mondanom: az „ügy” igazán akkor vált izgalmassá, amikor a franciák beszéltek a németekről — és önmagukról. Itt emelek ki egy-két előadást, utána végzek még egy rövid körültekintést.

Alfred Gosser neve alapján német, de előadásának egyik megjegyzése arra utal, hogy évtizedek óta Párizsban él (harminc éve a katolikus „**La Croix**” vezércikkeiért felelős). Előadásának címe: A katolikus egyház és Európa, de lényegében csak az említett két országról beszél. Nagy különbség van a katolikusok között — kezdte előadását. Franciaországban az katolikus, aki annak tartja magát. A nemkatolikusok nagy része is meg van keresztelve, csak nem tartja magát katolikusnak. Németországban katolikus az, aki a katolikus, evangélikus pedig aki az evangélikus egyháznak fizet egyházi adót. Ennek viszont a hithez nem sok köze van. Továbbá: Ki a püspök? Németországban az, aki a szegénységről beszél. Franciaországban pedig az, aki szegény.

A francia egyház különben sajátos helyzetet élvez: részben kihálóban van, részben hallatlan vitalitás jellemzi. Egyre kevesebb a pap, átlagos életkoruk messze 60 felett van, egyre kevesebben járnak templomba, fogyatkozik a vallásos igény (szentségekhez való járulás). Ugyanakkor, az ellenkező oldalról nézve: ha pl. a jezsuiták a Centre Sevres-ben előadást hirdetnek mondjuk a VI. századi egyházatyákról, s száz hallgatóra számítanak, kiderül, hogy több mint háromszázan jelentkeztek...

A jövő egyházának egyik legfontosabb feladata, hogy őszinte legyen, nézzen szembe bátran a múltjával. El kell ismerniök pl., hogy Görögország, Spanyolország és Portugália európai közösségbe való beágyazása óriási politikai-erkölcsi, s nem csupán gazdasági tett volt. Szabadságjogokat kellett biztosítani, a demokráciát kellett megerősíteni. Ennek előfeltétele volt, hogy a katolikus egyház azonosuljon ezekkel a célokkal — amit viszont hosszú időn át nem tett meg. Csak azt ne mondja egyetlen egyházi ember sem, hogy az egyház volt a szabad Európa előharcosa a XIX. vagy a XX. században. Ha az egyház ezen a területen önmagát magasztalná, akkor ez lenne a ma Európájában az egyik legnagyobb akadálya annak, hogy a katolikusok az „újjáépítésben” a nem-hívókkal vagy más felekezethez (vallásokhoz) tartozókkal is együttműködhessenek.

Jelen pillanatban még a meggazdagodás és az érvényesülés a tömegek életcélja. Új etikai alapok lefektetésén kell dolgozni, azokkal együtt, akik leginkább érintve vannak: ez viszont határozott kiállást is követel. Sztrájkoltak nálunk a betegápoló nővérek, majd a szociális munkában állók. Az ő feladatuk lenne, hogy nyugtassák a társadalmat, anélkül, hogy a társadalom gazdagságában és sikerélményeiben osztozhatnának. Döntő kérdés ilyen esetben, hogy hogyan „viselkednek” az egyháziak. A kép nem túlságosan biztató. Az utóbbi időben eltolódott az értékelés rendje: közvetlenül a zsinat után a „Gaudium et spes” (az egyház a mai világban) dokumentum állt középpontban, ma viszont már a „Lumen gentium” (az egyház misztériuma) került előtérbe. Inkább azt keresik, ami különleges az egyházban, nem azt, ahol a közösség — a társadalom — érdekében együtt kellene működniök a „kívülállókkal”.

A legdöntőbb kérdés mégis ez: mit tart az egyház fontosnak, amikor a társadalomhoz szól? Úgy tűnik, hogy mindennél jelentősebb számára a terhességmegszakítás problémája. Fontosabb ez valóban, mint a menekültek befogadása, az egyre szélesebb köröket érintő szegénység, vagy a javak igazságos elosztásának kérdése? A privát élet — elsősorban annak szexuális vonatkozásai — mindennél jelentősebbek? **II. János Pál** pápa „Sollicitudo

rei socialis” kezdetű enciklikája nagyon világosan beszél, amikor a bűnről van szó. Nem csupán az Istentől való elszakadást tartja bűnnek (s nem vezet minden bűnt erre vissza), hanem nyíltan kijelenti: olyan bűnös társadalmi struktúrák is vannak, amelyek újabb bűnök forrásaivá válnak. Mit tesznek most püspökei és papjai az „igazságtalan társadalmi struktúrák” megszüntetése, vagy legalább emberségesebb irányba való terelése érdekében? — ez a döntő kérdés.

Alfred Gosser befejező szavai: nem csak azt kell ismételtetnünk, hogy „Európa — Európa”, hanem az egész életet szem előtt tartó erkölcsi alapállást kell megváltoztatni, ha közös Európát akarunk. Mérheterlen nagy feladat hárul itt az egyházakra. A kereszténységet kell olyanná tennünk, hogy az emberi társadalom eligazítást adó eszményeket és követhető példaképet lás-son benne.

Egy másik érdekes előadásról is érdemes röviden említést tenni. **Paul Valadier** az egyház és a kultúra kapcsolatának franciaországi múltjáról és jelenéről beszélt, s így akarva-akaratlanul a magyar egyház múltjának és jelenének megméréséhez is segítséget nyújthat. „A múlt ránk nehezedő súlyát” ma is hordoznunk kell: 1) A francia felvilágosodás filozófiája számára (Voltaire a csúcs) a vallás „sötét ügy”, nincs köze az értelemhez, ugyanakkor megbénítja a szabadságot. Ennek a beállítottságnak hatása még ma is érezhető értelmiségi körökben. Sokaktól, ha nem szakadék, de árok választ el bennünket. 2) A francia forradalom vad vallásellenes és egyházellenes korszakában (1791-1794) megoszlott a klérus: egy részük felesküdt a polgári alkotmányra, mások szembeszálltak — ezeknek legtöbbször drága árat fizetett ezért, de a megoszlás rossz emléke is megmaradt. 3) Az utolsó jó száz évben az állam teljesen „laicizálódott” — s ennek nagyon kemény rendelkezései is voltak: az 1880/81-es törvények elűzték a szerzeteseket, egy 1905-ös törvény az oktatást vonta teljesen az állam hatáskörébe.

Ilyen történelmi háttérrel talán érthető a francia katolikusok húzódozása a „civil valóságtól”, a „polgári kultúrától”, vagy akár „demokratikus társadalomtól”: ezek nevében szorították vissza az egyházat, ezek voltak az egyházellenes harc fegyverei. Az egyháziak jelentős része ezért „antimodernista” lett, s mintegy gettóba visszaszorulva „antikultúrát” akart építeni és védelmezni (Lefebvre szakadása mögött is inkább ez a mentalitás áll, ezért még ma is sokkal több titkos híve van, mint amennyi nyíltan megvallja). A politika területén ez teljesen ellenzékiséghez vezetett, (még ma sincs jelentős katolikus vagy keresztény párt), s a XIX. század végén meglepő módon a **Szentszék** lépett közbe,

hogy a katolikusok egyáltalán hajlandók legyenek elfogadni a köztársaságot.

Egy másik jellegzetesség: Franciaországban nincsenek katolikus egyetemek, s az állami egyetemeknek nincs teológiai fakultása. Az egyház ezért katolikus egyetemeket hozott létre, különböző fakultásokkal (ezek nagyon labilis anyagi helyzetben vannak ma is, ha egyáltalán megmaradtak). „Privát” iskolák alapításával pedig az általános- és középiskolák világába próbáltak betörni. Alapelv: el kell szigetelődni a többiektől. A második világháború után, amikor a katolikus tanítók és tanárok állami iskolákban akartak elhelyezkedni, nagyon feszült helyzetbe kerültek (s nagyon sokáig tartott küzdelmük): az egyháziak árulónak, a kollégák kémnek nevezték őket. Mintegy húsz éve csupán, hogy ez a „harc” végetért.

1950 és 1970 között indult el az a mozgalom, amely a gettóból való kitörést tűzte ki célul: „vegyünk részt” az ország politikai, kulturális, intellektuális, művészeti, szociális életében. Lassan születtek meg a döntések. Csak azokat az intézményeket őrizték meg, amelyek a katolikus egyház életében jelentősebb szerepet játszottak. Egyetemi fakultásainak nívója úgysem tudott versenyezni az állami fakultásokéval. Különböznél is: van katolikus orvostudomány vagy természettudomány? — tették fel sokan a kérdést. Megtartották a teológiát és filozófiát, a többit leépítették (következtesen csak Párizsban!), vagy legalább alacsonyabb értékszintre helyezték. Persze kérdéses, hogy ezeknek mennyi kulturális kisugárzása van az egész társadalom felé.

Egy másik jelentős terület lenne a kommunikációs eszközök világa. Katolikus tévé nincs (néhány éve még álmodtak erről), ezért az egyház csak kis mértékben tud jelen lenni a meglévő adók programjában. Ugyanakkor 25 kisebb katolikus rádióadó működik — meglehetősen korlátolt értékszinten. A párizsi „Radio Notre Dame” pl. alig tart kapcsolatot a kultúrával, szinte kizárólag vallásos adó: előadások hangzanak el a vallásról, imádkozzák a rózsafüzért, beszélnek a pápáról, gyakran jut szóhoz **Lustiger** bíboros — de mindez valamiféle „jámbor kereszténység” világába szorul be, tágabb körű hallgatóságra úgy tűnik, nem törekszenek.

Talán nem fölösleges (a magyarországi keresztény „kulturális munkások” számára sem) ha röviden említést teszünk még mai vitatott kérdésekről. A francia iskolarendszerben szerda szabad nap — s egy 1882-es törvény alapján ezen a napon szabad (a plébánián) hittant tanítani. Egyre több szülő kívánta azonban, hogy legyen a szombat szabad, hogy két egymást követő napra tervezhessenek programokat. Sok iskola engedett ennek a kívánság-

nak, s így nehéz helyzetbe került a hitoktatás. Ma az iskolaköteles gyermekeknek kb. 45-50 százaléka jár hittanra. Ha a szerda még több helyen válik iskolanappá, a részvétel még gyérebb lesz. Egyes püspökök ezért pert indítottak az iskolavezetőség ellen!

Mindennek elkerülhetetlen következménye volt nem csak a vallásosság, hanem a vallásos ismeretek csökkenése is. Elképesztő vallási tudatlanság, olyan kérdésekben, hogy mi a Biblia, mikor élt Jézus („Platon előtt, vagy Descartes után?”), ki volt Jeremiás („Napóleon tábornoka?”), mik a szentségek... Ez nem csupán az egyháznak gond, hanem az iskolai oktatásnak is: történelem-, irodalom- és filozófiatanárok panaszkodnak, hogy a növendékek agya lassan „senki földjévé” válik, amikor a vallás történetéről van szó.

Összefoglalva: az egyház, vallási intézményei révén meglehetősen gyengén jelentkezik a franciák kulturális, politikai — és mindennapi — életében. A keresztény értékvilág ennek ellenére dinamikusabb jelenlétről tanúskodik. A katolikus „**La Croix**” napilapnak is pl. hárommillió vásárlója, hozzávetőlegesen tízmillió olvasója van. A nagynevű „**Le Monde**” ugyan nem egyházi orgánus, de felelős katolikusok alapították és vezetik, akik szakszerűen és megbízhatóan szerkesztik a lapot, ugyanakkor világnézeti hovatartozásukat sem rejtik véka alá. A kisebb hatósugarú „tanúságtevők” számát pedig még megközelítően sem lehet meghatározni.

GÁNÓCZY SÁNDOR

1928-ban született Budapesten, jelenleg a würzburgi egyetem dogmatika tanszékének professzora.

Teremtéstan és ökológia

Hasonló okok hasonló okozatokat vonnak maguk után. Az ún. „nyugati országokban” a nyereségre, fogyasztásra és konkurenciára beállított ipari társadalmak a környezetet, a növény- és állatvilágot katasztrofális helyzetbe sodorták. Hogy ezzel az ember, minden jólét ellenére maga alatt fűrészeli az ágat, hosszú ideig nem volt tudatos. És amikor a hetvenes évek elejétől kezdve egyre többen rádöbbentek egy bizonyos haladás leplezetlen öngyilkos jellegére, sok idő elveszett a baj és a kiút megvitatásával. A tettek nem érték el a teóriák színvonalát. A levegőrontó magánautók száma továbbra is növekedett, egész állatfajok kihaltak, a folyók szennyvízcsatornákká váltak, az erdők megbetegedtek, az átlagos egészségi színvonal az emelkedést mutató magas görbék után ismét hanyatlani kezdett. Az ún. „szocialista országokban” az államkapitalizmus és az érdektelenség hasonló eredményre vezettek. Hogy gyökeres változás hiányában a kollektív környezet- és önrombolás hatványozott mértékben folyik tovább, most már köztudomású. Az is, hogy változás áldozat, önkéntes lemondás, kollektív fegyelem és egyéni aszkézis nélkül lehetetlen. De éppen itt merül fel az erkölcsi kérdés: mi ad marandó ösztönzést erre? A félelem a következményektől? Egy újromantikus természet-, növény- és állatszeretet? Egy fajta filozófia, vagy vallásos hit? Talán azok közül az egyik, amelyek Istent és a Természetet összefüggésben látják? Minden bizonnyal ilyen a kereszténység evangéliumi formájában. Hogy a keresztény hit a szükséges megtérést hosszú távlatra motiválja, a teológiának új témája lett. Később jutottak a teológusok erre a felismerésre: elsőként a protestánsok, aztán a katolikusok. Most azonban már gyakran ökumenikus módon folytatódik a továbbkutatás. Közismert tény, hogy Magyarország az utóbbi években politikailag és szellemileg egyaránt úttörő szerepet játszott. Kérdés azonban, hogy a magyar teológia lépést tart-e majd a nagy változásokkal. Tudatában van-e annak, hogy hasonló okok hasonló okozatokkal járnak, és hogy hazánkban a szocialista és a kapitalista termé-

szetpusztítás örökösei még hosszú ideig gátlás nélkül tovább gázdálgodnak, ha nem tartja őket vissza ettől egy új közgondolkodás. Az egyházak és teológiáik új erkölcsstani és hittani kihívás előtt állnak. Sok új tudás, ötlet, meggyőződés, önátadás kell ahhoz, hogy a krisztusi hit „hivatalos” képviselői fel tudjanak szállni a már robogó vonatra. Jó lenne, ha Magyarországon az új demokráciában a természet teológiája és erkölcstana nem kerülne véka alá. Sehol sincs megírva, hogy a Nyugat előnyeivel annak hibáit is át kell venni. Az sem, hogy ezt a keresztény hívők és teológusok érdektelensége, tétlensége még jobban elősegítse.

A környezet krízise, amint azt bolygónk lakói ma megtapasztalják, sajátosan modern és posztmodern jelenség. A keresztény teremtésteológia csak néhány éve van abban a helyzetben, hogy erre tudományosan reagáljon, és hogy etikai jelentőségű ökológiai-teológiai megállapításokkal próbálkozzék. De nem kell mindent magának felfedeznie. A tradíció ugyanis, amelyet ki kell bontania, számos környezetteológiai adalékot tartalmaz, amelyeket csak feltárni és aktualizálni kell. A továbbiakban ezek közül ismertetek néhányat példaként, módszeresen reflektálva rájuk.

I. Teremtés-szótériológia

A teremtett világról szóló teológiai beszédnek a megmentés tanba (szótériológiába) kell torkolnia, mert a világ kritikus korszakát éli. Különösen ma nem elég a természetet, a növényeket, állatot és embert esztétikai avagy akár merő östörténeti vizsgálat tárgyává tenni. Sürgetővé vált a hit jegyében történő együttes megmentésüket szemügyre venni, együtt- és túlélésük lehetőségeit teológiailag megfontolni. Ehhez, a visszatekintés egy szokatlan útját járva, az újszövetségi szövegből kiindulva az Ótestamentumhoz megyek vissza. A specifikus keresztény szótériológia legjobban a Rómaiakhoz írt levél 8. fejezetéből közelíthető meg. Ez a rész a teremtést (ktiszisz) többször is kozmológiai értelemben említi (8,19-20.22.39; vö. 1,20.25). A szó „primer” értelmében az emberen kívüli teremtmények csoportját jelenti. Ez szenved, amennyiben „értéktelenségnek” azaz tartalmatlanságnak (mataioteti) „van alávetve” (20. vers), másként mondva: a „mulandóság rabszolgaságának” (21). Ki tette rabszolgává? Ki tette a teremtést, amely az ember szolgálatára, annak „kertjeként” lett megalkotva, oly módon alattvalóvá, hogy most felszabadítandó legyen? Mi, emberek tettük ezt vele. Így felel erre, többek között Luther és Kálvin. Luther úgy véli, hogy az ember „hiúságának”

és „perverz élvhajzásának” lett a teremtés kiszolgáltatva. Kálvin így magyarázza: „Minden ártatlan teremtménynek velünk kell hordoznia bűneink büntetését”. Valószínűleg maga Pál is úgy véli, hogy az emberi viselkedés és sors vonja a teremtménytársakat együttszenvetésbe, s így az ember és az emberen kívüli természet között sorsközösség támad, amelynek során bizonyára a természet húzza a rövidebbet. Modern kifejezéssel: az emberi faj lesz a maga és a vele élők végzetévé. Az egyenlőtlenek eme sorsközössége a remény pozitív értelmében is érvényes. A mi üdvösségünk reménységre szól (24). Szenvetünk üdvösségünk eschatológiai „még nem” állapotában, és „sóhajtozva várjuk fiúságunkat” (21), melyet Isten nekünk szánt. „Isten fiainak megjelenése” (19), ezek tökéletessé válásával együtt azonban még hátra van. Ezt sóvárogják, epekedő „várakozással” (uo.) teremtménytársaink is. Várható ugyanis, hogy a teljesen megváltott, feloldozott, felszabadított ember — analóg módon, de valószínűsége — a kozmosz számára is megváltást jelent. Ezt talán az „istenkövetés” rabbinikus gondolatának segítségül hívásával magyarázhatnánk. A Teremtő az embert önmaga követésére, „imitatio Dei”-re hívja. Ennek következtében, ahogyan Isten irgalmasan fordult teremtményeihez, beleértve a növényeket és állatokat is, hasonlóképpen kell fogadott gyermekeinek is tenniök. Következésképp a beteljesült istengyermekség a hívőkben Istennel azonos magatartást eredményez a környezettel és sorstársakkal szemben. Addig is azonban: „Az egész világ együtt szenvet” (22) a vajúdástól, mert az összes társteremtmények istenakarta szimbiózisa még embrionális — jóllehet Pál számára már fejlettebb — állapotban leledzik. Akárhogy is van, a „vajúdásban” részt vesz minden élőlény, az uralkodó ember és a leigázott teremtmény. Ezért jeleníti meg Pál az együttszenvetők egész közösségét. Együtt sóhajtozik az egész teremtett világ (22), a még teljesen meg nem váltottak, és — ez adja a végkicsengést — Isten Lelke is (26). Közbelép az Atyaistennél az emberért (27), és valószínűleg nem tekint el annak környezetéhez kötöttségétől. A Lélek hangja így közös, kozmikus kiáltást hordoz a szabadító Teremtő felé. Ez a Lélek — akinek „ökológiai” inspirációival ma különösen számolhatunk —, természetesen Jézus Lelke (9), valamint „annak Lelke, aki Jézust feltámasztotta a halottak közül” (11). A szöveg Szentháromságra utaló szerkezete félreérthetetlen. Az isteni élet- és szeretetközösség úgy mutatkozik be az őskeresztény közösség számára, mint elérendő cél. Akadályozza-e az itt vázolt megmentésökönómia erős Krisztus-centrikussága a kijelentés visszakapcsolását az ótestamentumi teremtésteológiához és ennek ökológiai következményeihez? Egyáltalán nem! Ha

az istenképesség témát választjuk hídként, úgy a Kol 3,9-10 utat kínál, amely végül is visszavezet a Ter 1,26-28-hoz: „Vetkőzték le a régi embert cselekedeteivel együtt, és öltöttek fel az új embert, aki állandóan megújul Teremtőjének képmására a teljes megismerésig.” Az új ember, aki igazán Teremtője képe szerint él és cselekszik: Jézus Krisztus. Ő teljesen „Isten képmása” (Kol 1,15 v.o. 2Kor 4,4), amelyet a hívő a keresztségben „felölt”. Az ezáltal gondolt, erkölcsileg is meghatározó Krisztus-formájúság utal tehát az emberi teremtmény istenformájúságára, amelyet Isten a teremtmény számára — a Ter 1,26-28 szerint — a hasonlóképp való cselekvéshez és környezetehz kötöttnek gondolt el.

II. Az „alattvalóvá tenni” és az „uralkodni” kettős értelme

Ez adódik a Teremtés könyvéből származó két téma, az istenképesség és a teremtésfeladat szoros kapcsolatából. Az első azt jelenti: a kétnemű közösségi lény, az ember, ösképének, Istennek cselekvő utánzására teremtett. Úgy kell viszonyulnia a teremtményekhez, melyek teremtménytársai, hogy az megfeleljen Isten magatartásának. Ha a Teremtő a maga alkotásain gondoskodó módon uralkodik és ügyel az öntörvényűségekre, a szabadságukra, a jólétükre, akkor képmása, az ember sem tehet másként. Ebből kiindulva a teológiai ökológia az ószövetségi exegézis alábbi eredményeit szögezi le: Az „alattvalóvá tenni” (kabas) kifejezés, kontextusától függően többértelmű. Ezek egyike brutális, hatalmaskodó. Pl. ellenséget leütni, megerősokolni. Alapértelme azonban semleges: a „lábát egy tárgyra vagy élőlényre helyezni”. Ez a gesztus olykor egyszerűen a birtokbavételt vagy akár megvédést, oltalmazást, gondoskodást szimbolizálja (v.ö. Zsolt 8,7). Mivel az embernek a Papi kódex békeszerető Istenének rendelésére kell lábát a Földre tennie, ezért a második jelentés ehhez sokkal közelebb áll, mint a hatalmaskodó, mellyel az önkényes kizsákmányolás asszociálható. Hasonló a helyzet az „uralkodni” (radah) szóval. A tisztán növényi eredetű táplálkozást tekintve (Ter 1,29) s méginkább az isteni öskép gondoskodó uralkodására gondolva minden élőlény felett, — a zsarnoki uralkodás aligha felel meg a szöveg intenciójának. Inkább a jó és igazságos pásztor ösi, keleti uralkodó eszménye világlik elő. És ez annál valószínűbb, mert a „radah” jelenti még „a pásztor vándorlását nyájával”, aki azt „jó legelőre tereli”, óvja, „megvédi a vadállatoktól”. A Föld ilyen formában történő „alattvalóvá tétel”, az ilyen „uralkodás” az állatvilág felett — ez lett rábízva a

Teremtő kétnemű képmására. Hogy ez az eszmény valójában csak Jézusban, a „Krisztusban, az újban és az utolsóban”, azaz az eschatologikus Ádámban, a teljes istenképben valósulhatott meg, ez méginkább növeli annak szükségességét, hogy a teológiai ökológiát krisztológikusan gondoljuk el. Itt utalhatunk Jézusnak János evangélista által idézett szavaira: „Én vagyok a jó pásztor, és a jó pásztor életét adja a juhokért” (Jn 10,11) — amely a béressel való szembeállításra épül. Ez ugyan nem kifejezetten ökológiai, inkább „csak” szótériológiai logion, de a keresztény szótériológiai fentebb vázolt ökológiai jelentősége mellett aligha teljesen hibás az én kitágított értelmezésem. Hozzáfűzhetnők még a szinoptikusok szövegeiben (Mt.5,43-35; 6,25-35; és 10, 29-31) a gondoskodó Atya közvetlenül vagy közvetve ábrázolt természetszeretetét, amely magában foglalja a növényt, az állatot és az embert; továbbá Jézus példabeszédeit is, amelyekben a természetet „Isten prédikátorává” magasztja fel; és végül Isten Lelkét, akinek erejével üzi ki Jézus a démonokat (Mt 12,28) — hogy az ökológiailag releváns teremtmény-háromság „jézusi” szintjét is megmutassuk.

III. Patrisztikus bizonyítékok

Megkérdezhetjük, hogy a Biblia utáni tradíció, tehát az atyák és a középkori teológusok ezt az anyagot tartalmukban megváltoztatták, vagy esetleg eltorzították-e. Ami az atyákat illeti, a kutatások szerint nagy általánosságban két teóriát képviseltek: a) bűnbeesésével az ember eljátszotta a „dominium terrae”-t; b) a bűnbeesés ellenére mégis birtokolja azt. Az első tétel következtében a Ter 1,28 ökológiai hordereje erősen csökken, és azt egy individuáletikai, aszkétikus perspektíva pótolja: „Az embernek önéveléssel, értelmét követve az állatok szintje fölé kell emelkednie.” A második tétel „ökológiailag” nyitva marad: „A teremtéskor kapott megbízatás értelmében a bűnbeesés ellenére is uralkodik az ember és uralkodjék is.” A különféle filozófiák hatását mutató atyáknál állandó elemként állapítható meg a tudáshoz kapcsolódó bölcsesség kihangsúlyozása. Az ember azáltal bizonyul úrnak minden emberen kívüli teremtmény felett, hogy bölcsességet kapott. Ez nemcsak azt teszi lehetővé számára, hogy helyes viszonya legyen Istenhez, hanem a csillagok járásának megfigyelését, városok építését, törvények és gyógyszerek leleményes megalkotását is, amely révén pontosan meghatározott, szilárd, tevőleges kapcsolata keletkezik a világgal. A világot Isten bizonyára azért teremtette, mondja Lactantius, hogy az ember megjelenjen, Te-

remtőjét felismerje, annak javait megízlelje. Emellett azonban felfedezi és használja a tüzet, a vizet, a hegyeket, a tengereket, csupa olyan dolgot, amikre szüksége van, hogy gazdaságilag tevékeny lehessen. Így bizonyul — ahogy Eusebius írja — „az isteni bölcsesség ivadékának”, és az egyetlen értelmes és „Isten szeretetére képes fajnak” minden teremtmény között. Annaira képes az ember önmagát, mint a Teremtő képmásaként élő lényt felismerni, amennyire tudását és bölcsességét összekapcsolni képes. Az isteni gondviselésben bizonyára az első helyen áll. Ám Origenész, a gnosztikus Celsus ellenében felemlíti, hogy ugyanennek a gondviselésnek következetesen szolgálnia kell „a tudatlan élőlények javát is”. Ezzel a jézusi tanítás új hangsúlyt kap, amely szerint az atyai gondviselés emberre, állatra és növényekre egyaránt kiterjed. A „környezet” éppúgy nem lehet közömbös Isten képmása számára, ahogyan Isten maga sem lehet az. Ágostonnál ez a teológiai-ökológiai nézet szótériológiai horderővel gazdagodik. Először azt hangsúlyozza Hippó püspöke, hogy az emberen kívüli teremtmény, legyen az bár élő vagy élettelen, nem csak „használati értékkel” bír. Nem kizárólag az ember szükségleteinek kielégítésére szolgál; az értelem inkább „objektíve adott rangot” biztosít neki a létezők hierarchiájában. A Róm 8-ban írottak szellemében, miszerint az emberen kívüli teremtmények az emberrel együtt sóhajtoznak, Ágoston ezekben is „hiányosságot” lát. Csakhogy, ellentétben az emberrel, nekik nem jár ezért büntetés. Ők a bűnbeesés után is megtartották „természetük jóságát”. A végső jóságot még a bűnösnek is újra meg újra meg kell szívlelnie, és észre kell vennie a jót, amelyet a Teremtő magának az emberi teremtménynek a belső mélyében „megőrzött és ma is őriz”. A bűnösnek azért kell magában az értelem „isteni szikráját” felszítania, hogy a találmányokat, a természettudományt, földrajzot és csillagászatot, a technikát, a gépkészítést, a művészetet és mindenféle munkát — ambivalenciájuk és a bűnös voltunk miatti veszélyességük ellenére — nemcsak az üdvösség, hanem a gyógyítás szolgálatába is állítsa. Ebben az összefüggésben idézi Ágoston jellemző módon bizonyítékként a Róm 8,32-ben írottakat: „Aki tulajdon fiát nem kímélte, hanem mindnyájunkért odaadta, hogyne ajándékozna nekünk vele együtt mindent?” A Teremtő így megszólaltatott megmentő cselekedete mindenek előtt az ember üdvözítését szolgálja, csak hogy testünk által, amely egyszer „szellemi” lesz, bevonja a materiális természetet is. Gyógyulás és üdvösség krisztológiailag és burkoltan szentháromságtanilag kapcsolatba kerül a „környezettel”, melynek során a ráció, mint Isten hatékony adománya, cselekvésre kap felszólítást. Rövid áttekintésem a patrisztikus

anyagról elégséges módon igazolja, hogy ebben a munka teológiai nagyságrendre emelkedett. A munka valahogy hasonlónak tesz Istenhez. Van egyfajta „analógia laboris” az Alkotó és annak kreatív képmása között. Emögött olykor a rabbinikus gondolatvilág mellett, amely szerint a munka, akárcsak a Sabbat, Jahve parancsolata, sztoikus befolyás is felismerhető. Vélhetően Pál munkaethosa sem áll távol ettől: Az igazi keresztény nem csak a manuális munkát tartja értékesnek (vö. 2Tesz 3,10), hanem Isten munkatársának tudja magát, amíg apostoli tevékenységet folytat (1Kor 3,9 és 2Kor 6,1). Bizonyára elhibázott és anakronisztikus lenne a patrisztikus hagyományokat szabályos ökológiai teremtés- és megváltáselméletté emelnünk. Emberközpon-túságuk kétségbenvonhatatlan. E hagyományokhoz eddig még nem társult semmiféle profán természettudomány, hogy a teológiai antropológia mellé állítsa a homo sapiens et faber evolutív és egyéb anyagbaágyazottságát. Ennek ellenére kimutathatók ebben a hagyományban a bibliai teremtői megbízatásnak és a Krisztusban megalapozott kozmoszértelmezésnek bizonyos új elemei.

IV. A középkor ökológiai bölcsessége

Ezek a nyomok a középkor teremtésteológiájának sem elméletében, sem gyakorlatában nem vesztek el. Elsőül utaljunk a benedekrendiek és a ciszterciek munkaethoszára, mint átélt teremtéshitre. A nursiai Benedek Szabályzata a jól ismert „ora et labora” jegyében áll, s úgy találja, hogy „a henyélés a lélek ellensége” (48.fej.), a gazdálkodást és kézművességet pedig a liturgikus-kontemplatív istenszolgálattal kölcsönvonatkozásban álló nagyságrenddé emeli. Nem a természet kizsákmányolása, még kevésbé a nyereségvágy, hanem a kultúrateremtés teszi a munkát értelmessé. Ehhez járul még az a szociális érzület, a mely különösen a kolostorok vendégszeretetében nyomatékozik, és ebből fakad valami, amit ma „társadalmi ökológiának” nevezhetnénk. Ennek megfelelően kialakul egy, akkor viszonylag új szentségi-deál, amely az isten- és felebaráti szeretet és az aszkézis mellett a legjelentősebb erények közé számítja az „ország művelését”. A mezőgazdaság, a kézművesség és a technika ily módon még egyszer visszakapcsolódhattak az őket ellenőrző hitülethez. A technikai újítások éllovasai a ciszterciek voltak, akik a XII. században a benedekrendiek szabályait újra életre keltették. Példaértékű lehet a kortárs leírása a clairveaux-i kolostorról, — amelyben a kolostor területén átfutó folyót meg is személyesíti: Minde-

nütt „körülkémlél”, hogyan „szolgálhatna” valaminő célt, „legyen az főzés, esztergályozás, őrlés, öntözés, mosás vagy köszörülés”. Nem „tagad meg” semmilyen feladatot. Nagy-nagy szeretettel vonják itt be a környezet egy-egy alkotóelemét a nagy kulturális istentiszteletbe. És mindez abban a szellemben történik, hogy az emberi alkotómunkában benne rejlik az isteni teremtő működés felelős folytatásának az értéke. Ez a felfogás olykor eschatologikus jegyet is tartalmaz, mondjuk, e középkori mottó nyomán: „renovatio in melius”. A környezettel szemben méltányos kultúrát teremtő keresztény pedig Isten eljövendő uralkodását szolgálja. Szent Viktor-i Hugó személyében figyelemre méltó tanúnk van a középkor természetfelfogására, amely az állatot is, a gépet is a hitbeli felelősségének tárgyává tudta tenni. Isten azt akarja, hogy az ember ne csak uralkodjék az állatvilágon és felhasználja azt, hanem hogy gondoskodjék is róla — megszerezve az ehhez szükséges ismereteket. „Isten mégiscsak átruházza az emberre a gondoskodást az ökrökről és egyéb állatokról, hogy értelme erejében uralma alá rendelődjenek, és hogy uralkodjék rajtuk, minek következtében tudhassa, hogy az őt engedelmesen szolgálók szükségleteiről miként gondoskodjék. Továbbá ugyanez a Hugó száll síkra azért, hogy a mechanikát, mint negyedik „ars”-t a filozófiai stúdiumok közé felvegyék. E tudománynak a természet világa, és az Isten alkotta „machina” a példaképe. Ehhez kell igazodnia. Az ember által feltalált gépeknek az isteni leleményességet kell követniök, vagyis a gépeknek a teremtő megbízás teljesítésének eszközeivé kell lenniök. Közel vagyunk az ökológiailag normalizált technika gondolatához.

V. A modernben nincsen „vissza a természethez”

E cikk szűk keretei között nem merülhetek bele abba a nehéz kérdésbe, mikortól fogva kezdték a keresztények menlevélként értelmezni a Ter 1,28-at a környezet és az élővilág kizsákmányolására. Sok minden utal erre a reneszánsz humanizmusban előbb líraian zümmögött, majd kíméletlenül alkalmazott emberközpontúságra, amely a Róm 8-ban és a Kol 3-ban gyökekrező teo-logikus és kriszto-logikus teremtéshitet keményen elnyomta. Descartes-ot megtenni bűnbaknak a növények, állatok és az anyag jéghideg matematikai tárgyiasításáért, a „res cogitans” zsarnoksága alatt — ez számomra a filozófus szövegeit tekintve kevésbé megalapozott vállalkozásnak tűnik. Ha igazságosak akarunk vele szemben lenni, akkor nem volna szabad bizonyos

szövegrészeket újból és újból, környezetükből kiraadva idéznünk, ahol az embereket „maitres et possesseur de la nature”-nek nevezi (Discours VI, 62), és az élő szervezeteket gépekhez hasonlítja (Meditationes VI, 33). Azokat a helyeket is idéznünk kellett volna, ahol Descartes a szubjektív és objektív világ közti bensőséges korrelációról beszél, mondjuk a testet véve például, amelyben „nem úgy (...) vagyok jelen, mint ahogyan a hajós a hajójában.” (Med.VI,26) Bizonyos azonban, hogy egyetlen ökológiai etika sem nyúlhat vissza a természettudományos gondolkodás előttihez, amelynek kialakításában Descartes-nak jelentős szerepe volt. Nincs helye a „vissza a természethez” elméletnek, sem romantikus, sem animisztikus értelemben. Ehelyett a kereszténynek újra és újra fel kell használnia a modern természettudományok és a technika vívmányait a maga teremtési feladatának, és az ezzel összefüggő „pásztori uralkodásnak” megfelelően, hogy szótériológiai szolgálata el ne menjen a valóság mellett. Ez ugyan személyes állásfoglalás, ám mégis igényli, hogy a II. vatikáni zsinat ökológiai kezdeményezéseit, melyekből bizony az ökológiai tudat még csaknem teljességgel hiányzik, időszerű elméletté és gyakorlattá ötvözzük. Nem könnyű a zsinat teremtésteológiájában ökológiai kezdeményezéseket felfedezni. A pásztorális konstitúció — amelytől a dolog természeténél fogva illet várhatnánk — okoz mindenekelőtt messzemenően csalódást. Nem említi a környezeti rombolásnak, az egész állatfajok kiirtásának, az egyre inkább lakhatatlanná váló Földnek problematikáját. Úgy tetszik, mindössze két mondata van, mely érinti az ember felelősségét az emberen kívüli teremtményekért. Az első, a „földi valóságok autonómiájáról”, szól, amely ahhoz a hitismerethez kapcsolódik, hogy az „egyedi valóságoknak” a „Teremtő akaratából” megvan a „saját jóságuk” továbbá törvényei és saját belső rendjük. (36/2) A második egy szótériológiai észrevétellel áll elő: „Az ember, ha ugyan megváltotta őt Krisztus és új teremtménnyé alakította a Szentlélek, igenis szeretheti Isten teremtményeit, kell is szeretnie.”(37/4) E szövegrész néhány sora szól a „rendetlen önszeretetről” is, mint az „emberi alkotómunka veszélyéről”. Nem lett volna-e helyes megbélyegezni ezt az önszeretetet a maga környezetet és kortársakat károsító hatásában is? Ehelyett a Konstitúció a szó, fülünknek olykor már naívvul csengő antropocentrikusság jegyében szól. A Ter 1,26-28-ban csak a Föld meghódítása emelődik ki, „mindennel együtt, ami hozzá tartozik” (34/1; 63/2; 65/1) — méghozzá minden óvás nélkül. Hozzáfűzi még, hogy „az emberiség sikere Isten nagyságot mutatja”, — anélkül, hogy szót vesztegetne arra a katasztrófális arra, amelyet az ember — gazdasági tartományban elért — győ-

zelméért a természetnek fizetnie kell. Burkolt ökológiai teológiát valójában csak a dogmatikai alapnyilatkozatok tartalmaznak, a „Gaudium et spes”-ben. Már a 22. pont képviseli a Róm 8 és a Kol 1-3 üzenetét, ahogy azt bevezetőmben vázoltam. Csak Krisztusban, Isten egyetlen igazi képmásában nyilvánítódik ki az „ember misztériuma”. Lelkének segítségével csak ő képes a Teremtő képmását bennünk úgy helyreállítani, hogy az ember a maga „Istennek felajánlott munkájával bekapcsolódik Jézus Krisztusnak a megváltó művébe”. (67/2) A páli-középkori munkaetika így megfelelő összefüggésbe került. Jézus „emberi kezekkel dolgozott” (22/2; 43/1; 67/2) és ezzel már mintegy meg is jelöli az utat, amelyen haladva alkotó munkánk a Teremtő munkáját „továbbfejlesztheti” (evolvere) (34/2), sőt, „be is teljesítheti” (57/2; 67/2). Egyébként az könnyen a „bűnök eszközévé” korcsosulhat (37/3). Én hozzáfűzném: És a mindennapi környezetpusztítás bűnének eszközévé is.

VI. Zárszó

Befejezésül megkockáztatom a következő véleményt: Igaz, hogy a II. vatikáni zsinat távolról sem eleveníti fel a keresztény hithagyomány összes ökológiai következményét. Mégis, valami jelentőset emel ki, amikor az emberi alkotó munkáról mondottakat részint krisztocentrikusan, részint szentháromságtanilag és cselekvésvégző szótériológia keretében bontja ki. Ennek során a hagyomány egyik állandó eleme mindenesetre megragadható. A keresztény értelmezés szerint a krízis nem küzdhető le a „vissza a természethez” mottó jegyében, sokkal inkább a tudomány és a technika minden vívmányának megmentő felhasználásával. A kereszténynek — Istent, a természet jó és leleményes pásztorát követve — átalakító munkát kell végeznie. Milyen jó is lenne, ha mindezekről magyar nyelven is olvashatnánk a bázeli Európai Ökumenikus Találkozó Békét igazságosságban c. záródokumentumát.

ARNULF CAMPS O.F.M.

1931-ben született Hollandiában. A nimwegeni egyetem nyugalmazott missziológia professzora. Tanulmányát felkérésünkre írta.

Globális kérdések — ferences szemmel

Olyan történelmi korban élünk, amikor minden probléma világméretűvé válik — ez a XX. század emberének terhe. Ugyanakkor kihívás is ez, amellyel ma szembe kell néznünk. Korunk kontextusa azonban nem csak a problémákat foglalja magában, hanem egyúttal a problémák végiggondolására készítő motívumokat is. Teológiai megfontolásaimat a ferences szellemiség hatja át.

1. A globális kérdések elemzése

A harmadik világ teológusaitól és szociológusaitól tanultuk, hogy az elemzés megelőzi a reflexiót. A reflexió csupán absztrakció marad, ha nem a valóság elemzésén alapszik; ebben az esetben pedig soha nem vezet el a cselekvésig. A helyes sorrend: látni, ítélni és aztán cselekedni.

A bevezetőben kifejtettük, hogy a gond kettős. Egyfelől helyes, hogy az emberek manapság egyre inkább globálisan gondolkoznak és cselekszenek. Ez előrelépés. Másrészt, vannak olyan globális realitások, amelyek problémát jelentenek. Elemzésünknek tehát e kettősértelmű terminus mindkét aspektusát ki kell bontania.

a) Globális kérdések a mai köztudatban

Az *első szembeötlő globális kérdés* politikai természetű, mégpedig az *egyetemes szabadságvágy*. A második világháború befejeződése után hamarosan nyilvánvaló lett, hogy a kolonializmus időszakának vége. Az első hullámban, a negyvenes évek végén és az ötvenes években, Ázsia népei szabadultak fel, például India, Pakisztán, a Fülöp-szigetek, Indonézia, Malaysia, Burma, Kam-

bodzsza, Észak- és Dél-Vietnam, valamint Észak- és Dél-Korea. A hatvanas évek alatt nyerte el függetlenségét Malawi, Zambia, Zaire, Tanzánia, Uganda és Nigéria, hogy csak néhány országot említsünk. Latin-Amerika országai már a XIX. század folyamán kivívták függetlenségüket. Mára a kolonializmus mint a külföldi hatalmak uralma más népek és országok felett szinte teljesen eltűnt. A félgymati sorban tartott országok, mint például Kína, függetlenné váltak. Ma segítői lehetünk olyan folyamatoknak, amelyek révén a Szovjetunió koloniális rendszere felbomlik, és amelyek a Közel-Kelet reakcióját mutatják az önkényesen, mesterségesen kijelölt határok ellen Szíriában, Irakban, Jordániában, Szaúd-Arábiában, Libanonban és Kuwaitban. Így tehát a hosszú évszázadok alatt felépített gymmati rendszer igen rövid idő alatt összeomlott; és igen kevesen akarják restaurálni a régi helyzetet. A politikai szabadság olyan egyetemesnek tekintett jog, amelyet az Egyesült Nemzetek Alapokmánya is véd. Senki nem akar gymmatosított vagy gymmatosító lenni. A kolonializmus felszámolásával és a politikai szabadság győzelmével új világ született. Az emberi méltóság elnyerte méltó helyét mind a gymmati népek, mind a gymmatosítók között.

Ez elvezet bennünket a *második globális kérdéshez*, amely vallási jellegű. A politikai szabadságjogok megszerzése révén alakulhatott ki a felszabadult népek körében egy *új kulturális és vallási öntudat*. Szembeötlő, ahogyan az afrikaiak felfedezik afrikai filozófiájukat, életmódjukat, értékeiket. Még jelentősebb, hogy olyan afrikai független egyházak születésénél segédkezünk, amelyek valóban afrikaiak akarnak maradni. Ázsiában a világvallások reneszánszának vagyunk szemtanúi. Újjáélesztő mozgalmak pezsdítik a buddhizmust és a hinduizmust, s mindkettő túlnötte már földrajzi határait misszionárius-tevékenysége révén. Az iszlám is rendkívül öntudatosá vált, és nem csak a fundamentalista mozgalmait tekintve. Hogy csak egy példát említsünk, igen erős az Iszlám Világkongresszus. A kereszténységre is hatott az új szabadság. 1945 után újraerősödő misszionárius-tevékenységet tapasztalunk mind a katolikus, mind a protestáns egyházakban. Azt is látjuk, hogy a keresztény egyházak saját vezetőik által irányított helyi egyházakká válnak, amelyekben az evangéliumot a nép mélyen vallásos kultúrája szerint hirdetik. A missziós területek egyházmegyékké váltak, az egyházmegyék pedig helyi, nemzeti, regionális, kontinentális és püspöki konferenciákká szerveződtek.

Ázsiában a Federation of Asian Bishops Conferences (Ázsiai Püspöki Konferenciák Szövetsége), a FABC, a kölcsönös segítség,

az igazi ázsiai (de nem csak ázsiai) egyházi lét, az Ázsiát érintő gondoknak az evangélium szellemében történő megvitatásának egyik legszebb példája. Az új helyzet egy másik kedvező eredménye például az, hogy 1976-ban megalakult az Ecumenical Association of Third World Theologians (A Harmadik Világ Teológusainak Ökumenikus Társasága), az EATWOT, s ez a szervezet azóta fórumot biztosít minden földrész teológusainak és hívőinek. Különösen aktívak a szervezetben tevékenykedő nők, akiknek saját folyóirata is van, *In God's Image* (Isten hasonlatosságára) címmel.

1972 óta a misszió is globális kérdés. Ebben az évben alakult az International Association for Mission Studies (Nemzetközi Misszió kutatási Társaság), az IAMS. Különböző vallású missziológusok gyűlnek össze az összes földrészről a Társaság három-négyévenként megrendezett világtalálkozóján; a következőt jövő augusztusban tartják Hawaii-ban. Az IAMS Mission Studies címmel nemzetközi folyóiratot is ad ki. Végül a vallások is az összefogás felé haladnak. Például 1970-ben Kyotóban, Japánban megalakult a World Conference on Religion and Peace (Vallás és Béke Világkongresszus), a WCRP, amely rendszeres találkozóit a világ számos pontján tartotta már. A WCRP országos és regionális szervezetekre bomlik; utolsó közgyűlését Melbourne-ben tartotta, 1989-ben. Minden vallás képviselői találkoztak itt, hogy egymás szellemiségét megismerve találjanak új utakat a béke és igazságosság elősegítésére.

A harmadik globális kérdés a multiformitás modern tudatára vonatkozik, amely az élet szociális, kulturális és vallási aspektusait érinti. Mára kultúránk pluralistákká váltak. Még azok a kultúrák is, amelyek korábban nem álltak kapcsolatban a külvilággal — mint például a belső Irian Jaya és Pápua Új-Guinea vagy az Amazonas őserdeiben élő indiánok kultúrája — ma ki vannak téve a külső hatásoknak. A nyugati kultúrák már a történelem folyamán érzékelték idegen hatásokat, de ma különleges úton fejlődnek pluralista társadalmakká. A történelem folyamán először él több mint 25 millió mohamedán, 8 millió buddhista és körülbelül ugyanennyi hindu Európában. Ma már mindenütt léteznek pluralista kultúrák. Dél- és Közép-Amerika népei szükségét érzik, hogy új viszonyt alakítsanak ki az indián kultúrák, a fekete amerikaiak különleges kultúrái és vallásai és az importált nyugati vallások között. Észak-Amerikában számos eltérő háttér alkot egy társadalmat, amelyben minden nagy vallási hagyomány jelen van. Afrikában a pluralizmus egyre inkább teret nyer, ahogy az iszlám és a kereszténység számszerűleg és

társadalmilag is kihívást jelent a hagyományos hitek és kultúrák ellen. Ázsiában a pluralizmus régi korok óta ismert, hiszen az arab, indiai és kínai kultúrák már régen túlnőttek földrajzi határaikon, s nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy megjelent, és e földrészen gyökeret eresztett a kereszténység is, akár csak más világnézetek, mint a szocializmus, a marxizmus és a kapitalizmus. Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy egyetlen kultúra vagy vallás sem sziget önmagában, s a pluralizmussal együtt kell élnünk.

A negyedik globális kérdés a földön élő összes emberi lény kölcsönös egymásrautaltsága. A kommunikációs rendszerek teljesen megváltoztak. A műholdakkal a rendkívül gyors információáramlás korszaka köszöntött ránk. A telefon, telefax, televízió révén azonnal beszélhetünk egymással, láthatjuk és hallhatjuk egymást. Messzi vidékek eseményeit még aznap láthatjuk a televízióban. Az újságok, akár csak a televízió, a föld lakóinak különböző életmódjával ismertetnek meg bennünket. És globálissá vált a gazdaság is. Az emberiségnek különböző konferenciákra és egyéb fórumokra van szüksége, hogy anyagi szükségleteink kielégítését megtervezhessük. A multinacionális vállalatok kezében több hatalom összpontosul, mint egyes nemzeti kormányokban. Ma már lehetetlen kommunikáció vagy a többi ember erőforrásainak figyelembe vétele nélkül élni.

Az utolsó globális kérdés, amelyről szólni kívánok, a segítő-készség szükségét szenvedő embertársaink iránt. Az emberi jogok védelmét egy nemzetközi szervezet, az Amnesty International vállalta. A betegekkel való törődés, akár csak az éhínség enyhítése és leküzdése, az Egyesült Nemzetek által vállalt feladat. A múltban a szocialista rezsimek uralma alatt embertelen körülmények között élők felkeléseit soha nem támogatták a nyugati hatalmak. Mára ez az álláspont a drámai kelet-európai és Szovjetunióbeli események hatására megváltozott, cselekvésre készítő figyelemmé vált. Sajnos 1989-ben, a pekingi diákfelkelés idején Kína határain kívül senki nem tett semmit a demokrácia ügyének segítéséért. Reméljük, hogy be nem avatkozásunknak ez volt az utolsó példája.

b) Nehézségek

Nem gondolhatja senki azt, hogy mindezek a globális kérdések újratemtették a paradicsomi állapotokat. Az érem másik oldalát is meg kell vizsgálnunk! Ebből a szempontból mutatok be néhány kérdést.

A kolonializmus ideje lejárt, ez igaz. Ám realistának kell lennünk! Az új szabadságot belső és külső veszélyek fenyegetik. A szabadság kivívása nem jelenti azt is, hogy a nép rendelkezésére állnak a jó kormányzat előregyártott alternatívái. Számos országban szocializmus vagy marxizmus váltotta fel a régi rendszert, máshol pedig a hadsereg uralma. Ma ezek a rendszerek visszaszorulóban vannak, de még mindig nem állnak rendelkezésre az alternatívák. Túl sok a korrupció, önzés, erőfitogtatás, és a többi. Csupán két példát említek: Zaire-t és Kambodzsát. Eleddig ez a két ország nyugati mintákat utánzott. Az utánzás azonban sohasem megoldás. Úgy tűnik, nehéz olyan kormányzati rendszert létrehozni, amely igazságos a nép identitásával szemben. A Szovejtunió jelenlegi kaotikus állapota jó példa erre.

A vallások újjászületésének vagyunk tanúi és segítői manapság, s annak a folyamatnak, amelyben a vallások új szerepet kapnak országos és nemzetközi ügyekben. Ez egyszerre kihívás és lehetőség a szolgálatra. Aggodalomra adhat viszont okot a fundamentalizmus jelentkezése. Néha azt gondoljuk, hogy a fundamentalizmus csak monoteisták között jelentkezik, zsidóknál, keresztényeknél, mohamedánoknál. Tény azonban, hogy ez a jelenség létezik más vallásokon belül is, így például a hinduizmusban és a buddhizmusban. Számos vallás követői között találunk olyanokat, akik számára bizonyos kérdések megkérdőjelezhetetlenek. A fundamentalizmus olyan történelmi korszakokban jelenik meg, amikor a liberalizmus mellett szociális, gazdasági vagy politikai zavarok jelentkeznek. A mohamedán, hindu, buddhista és keresztény fundamentalista csoportok konzervatív pártokat és mozgalmakat támogatnak. Ellenzik például az abortuszt, a homoszexuálisok jogait, a nemek közti egyenlőséget, a kommunizmust, vagy a biológiai evolúció tanítását az iskolákban; viszont kiemelik a hazafiasság, az erős hadsereg és az üzleti élet szabadságának jelentőségét. Ismerjük a hinduk és muszlimok, valamint a hinduk és keresztények közötti ellentéteket Indiában, a hinduk és buddhisták problémáit Sri Lankán, vagy a liberális és ortodox muzulmánok vitáit Indonéziában és sok más közel-keleti és észak-afrikai országban arról, hogy milyen az iszlám állam berendezkedése. A fundamentalizmus valóban aggodalomra ad okot.

A kultúrák és vallások pluralizmusa jellemző marad az egész világra. A múlthoz visszatérni már nem lehet, azonban el kell ismernünk, hogy mentalitásunk még nem elég érett arra, hogy tudnánk, hogyan kell egy ilyen helyzetben élni. A pluraliz-

must ki kell egészítenie a toleranciának és az integráció szándékának. Tudjuk, hogy ez nem könnyű. Azt látjuk, hogy Németországban élesen támadják a menekülteket, és nem hihetjük, hogy ez másutt nem történik majd meg. A Fülöp-szigetek keresztény lakói nehezen fogadják el a muzulmánok jelenlétét. Sri Lankán a buddhisták és a hinduisták heves harcának vagyunk tanúi. Igen valószínű, hogy a következő évtizedek legfőbb feladata lesz a pluralizmusra nevelés.

A modern kommunikáció faluvá zsugorította világunkat. Elértük azt a pontot, ahonnan nincs visszaút. Az új helyzet előnyei nyilvánvalóak, de ezeket jó és rossz emberek egyaránt felhasználhatják, ahogyan kábítószerkereskedők és multinacionális cégek is használják őket. Legutóbb az Öbölháború alatt láthattuk a modern kommunikáció hatalmát. Ellenőrzi-e valamiféle morális törvény ezeknek az eszközöknek a használatát? Van-e határa az emberi értelemnek, amely számunkra úgy tűnik, az új technikák feltalálásában nem ismer határt? Hosszú ideig úgy gondoltuk, hogy az emberiség képes saját értelmével, a transzcendentális segítsége nélkül megalkotni a tökéletes világot. Ma látjuk, mire vezetett ez: környezetszennyezéshez, az emberi méltóság és az emberi élet tiszteletének megszűnéséhez, ahhoz, hogy a gazdag nemzetek vagy polgárok szegénységre kárhozzatnak bizonyos nemzeteket vagy népcsoportokat.

Nagy ma az igyekezet a szükségét szenvedő embertársaink megsegítésére, és ez helyénvaló is, ám meg kell említenünk néhány aggasztó kérdést. Sokan előnyösebbnek ítélik a strukturális változásokat az egyéni és személyes segítséggel szemben. Téréz anya és társainak tevékenységét nem mindenki tartja sokra, mert úgy gondolja, hogy ez akadályozza a szerkezeti változást. Nem kibúvó néha a szerkezeti változás hangsúlyozása? Az emberi jogok védelme kétségkívül jó ügy. De mi a teendő, ha az egyik embercsoport jogai ütköznek a másik embercsoport jogaival? Sikerül egyensúlyt teremtenünk? Végre valósággá vált számos nép felszabadulása az elnyomó rezsimek hosszú uralma alól. De mi a teendő a felszabadulás után? Vietnamban, Kelet-Európában, a Szovjetunióban, a Fülöp-szigeteken és számos afrikai országban katasztrofális helyzet alakult ki. Van alternatívája a kapitalizmusnak és a szocializmusnak?

Biztos vagyok benne, hogy nem tudtam teljességükben felvázolni a mai világ lelkiismeretének aggodalmait és a globális méreteken aggasztó kérdéseket. Azt hiszem azonban, hogy amit elmondtam, megfelelő alapot ad ferences teológiai reflexióimhoz.

2. Teológiai reflexió

Reflexiónkhoz kitűnő kiindulópontként kínálkozik Assisi Szent Ferenc missziós látomása. Szent Ferenc a keresztes hadjáratok idején élt, amikor a két nagy vallás, a kereszténység és az iszlám harcban állt egymással. A seregek Észak-Egyiptomban, Damiettánál gyülekeztek. 1219-ben Szent Ferenc Illuminatus testvérrel együtt a káptalanon elhatározta, hogy Damiettába mennek. Megérkezésük után megpróbálta rávenni a keresztény lovagi sereget, hogy kössenek békét, de nem járt sikerrel. Ekkor merész elhatározással átlépte a keresztesek és a muzulmánok közti vonalat, és az egyiptomi szultánhoz ment, hogy újra próbálkozzon. Illuminatus testvérrel együtt hosszú, békés beszélgetést folytattak a szultánnal. Szent Ferenc engedélyt kapott, hogy meglátogathassa Jézus Urunk szent helyeit. Szentföldi utazása után 1220-ban tért haza. Valószínűleg hazatérése után írta az 1221-es regula-tervezet 16. fejezetét. Ez egy rendkívüli fejezet; a címe így szól: Azokról, akik a szaracénok és más hitetlenek közé mennek. A szavak lehetnek középkoriak, de a tartalom nem az. A kulcsszó a „közé”. Szent Ferenc szerint a barátoknak a többiek között és nem ellen kellene élniük. A történelemben először jelent meg egy szerzetesrend szabályaiban a misszió eszméje. És ez a misszió teljesen új értelmezést nyert. Idézem: „A közjük menő barátok két lelki magatartás között választhatnak. Az egyik az, hogy elkerülik a vitákat vagy ellentéteket, és minden emberi lényt elismernek Isten kedvéért (1Pét 2,13), így tanúsítva, hogy keresztények. A másik út az, hogy nyíltan hirdetik az Úr igéjét, amikor látják, hogy ez Isten akarata, és hívják a hallgatóikat, hogy higgyenek a Mindenható Istenben, az Atyában, a Fiúban és a Szentlélekben, a Teremtőben, és a Fiúban, a Megváltóban, hogy megkeresztelkedhessenek, és keresztényekké lehessenek... Bárhol vannak is, a barátoknak soha nem szabad elfeledkezniük arról, hogy teljesen Urunknak, Jézus Krisztusnak adták teljes lényüket, és ki kell ezért tenniük magukat minden látható vagy láthatatlan ellenségnek, az Ő szeretetéért.”

Szent Ferenc először is azt emeli ki, hogy a misszió az egész rend feladata, nem csak néhány baráté. Másodszor a missziót egyetemesnek tekinti, vagyis minden emberi lényre irányulónak. Harmadszor, Szent Ferenc számára a máshitűek közötti jelenlét módja lelki vagy Isten Lelke által sugallt, nem pedig emberi motívumokból eredő. Negyedszer, élesen elkülöníti a mások közötti jelenlétnek két módját. Az egyik a vitákat, ellentéteket elkerülő, minden emberi lénynek engedelmeskedő, a felsőbbrendűség vonásait kerülő keresztény élet. A másik út Isten igéjének hirdeté-

se azzal a feltétellel, hogy a barátok felfedezik Isten szándékának jeleit. Szent Ferenc hozzáteszi, hogy a barátoknak tudatában kell lenniük: a mártírhalál ténye nem kizárható, ezzel számolnia kell minden barátnak, aki Urunk nyomába lép. Ezzel Szent Ferenc új korszakot nyitott a misszió történetében. Más kérdés, hogy követői mindig az ő szellemében cselekedtek-e. Az azonban bizonyos, hogy az 1221-es regula-tervezet 16. fejezete minden ferencesben felkelti a misszionárius jelenlét vágyát. A ferences mozgalom újjáéledése a II. vatikáni zsinat után nagyban hozzájárult ahhoz, hogy újra felfedezzük legmélyebb missziós hivatásunkat.

Új látásmódra van szükség, ha szembe akarunk nézni a globális összefüggések kihívásaival és aggasztó jelenségeivel. Soha nem lehetünk képesek Isten országát megvalósítani, ha nem formáljuk át saját magunkat. A misszió nem csak azt jelenti, hogy a többiek közé megyünk, hanem ugyanakkor azt is, hogy magunkat is átformáljuk, hogy jó eszközök legyünk Isten kezében. Értelmünk és lelkünk átformálásával képesek leszünk Jézus és Szent Ferenc szavai szerinti misszionáriusok lenni. Ez a legjobb útja a II. János Pál pápa által kért evangelizáció gyakorlattá tételének is.

Az elsőként kifejlesztendő képesség annak a ténynek az elfogadása, hogy *minden emberi lény vallásos természetű*, hiszen ugyanannak az Atyának a gyermeke, és mind az ő hasonlatosságára teremtett. Ez az oka annak, hogy minden kultúra egyben vallási kultúra is. Az emberek csoportjai mindig felfedezték Isten jelenlétét az életükben, és ezt társadalmi intézményekben, vallásokban fejezték ki. Minden férfi és nő érzi, hogy szüksége van egy ösvényre, egy útra, amely a célhoz vezet. Ezért nevezi magát minden vallás ösvénynek vagy útnak. A hinduizmusban az emberek három úton juthatnak el az Istenséghez, a jnana (meglátás), a karma (jócselekedetek), és a bhakti (odaadás) útján. A buddhizmusban Buddha tanításai nyomán a férfiak és nők nyolcszoros ösvényt járnak be, hogy a szenvedés állapotából a tökéletes boldogságba (nirvana) jussanak. Kína ősi vallása, a taoizmus, szó szerint utat jelent. Az Iszlámban az emberek egyes ösvényt követnek az egyetlen és mindeható Istenhez. A judaizmusban a patriarchák és a próféták útja a legfontosabb. Jézus pedig azt mondta, hogy ő az út, és Jézus követőit az Apostolok Cselekedeteiben az út követőinek nevezik. A latin-amerikai indiánok, az afrikai bantuk és megannyi törzsi és őslakos nép vallása azt mondja, hogy az őseik útját követik. Ez egyetemes jelenség. Minden emberi lény úton lévő zarándok. Ez az az élmény, amelyet mindannyian osztunk, amely közös. Itt az ideje, hogy

hangsúlyozzuk ezt a jelenlegi multiformitás közepette. Ez indít arra, hogy összefogjunk, segítsük egymást, hogy haladjunk az úton az Úr szolgálatában és az emberi élet jobbításában a földön. Nem ez a Szent Ferenc-i ideál modern jelentése: a többiek között élni és engedelmesnek lenni a többi lényel szemben? Nem ez az a lelki út, amelyre Szent Ferenc tanít? Nincs-e összhangban ez Jézus tanításával is, aki az út és aki azt mondta, hogy aki nincs ellene, az vele van? Nem ez az Egyház más vallásokkal szembeni állásfoglalása a II. vatikáni zsinat *Nostra Aetate* kezdetű nyilatkozatának a szelleme?

A másodikként kifejlesztendő képesség annak elismerése, hogy *Isten Igéje és Lelke jelen van az emberi történelemben, a teremtéstől egészen az idők végezetéig*. Isten sohasem hagyta magára az embert, mondja az Írás. Isten Szava Jézus eljövetele előtt is létezett és arra indította az embereket, hogy utat vagy vallást találjanak, mint az életükön át a végső cél felé vivő ösvényt. Isten Igéje egyedülálló módon öltött testet a Názáreti Jézusban. És Isten Igéje a mennybemenetel után is vezeti az embereket az utakon és ösvényeken. Úgy van szükségünk a Ige krisztológiájára, mint az út teológiájára. Ki volt Szent Ferencnél jobban meggyőződve Isten jelenlétéről a teremtett világban? A többiek közötti új életünk alapja közös zarándokutunk és közös inspirációnk az Úr szava által. Részletesebben elemezném ezt a két állítást, hogy konkrétabbá tegyem őket. Mi itt Nyugaton szeretünk különlegesen gondolkozni és cselekedni. *Vagy/vagy* helyzetekben élünk. Vagyis úgy gondoljuk, mindig választanunk kell két nézőpont között. Úgy gondoljuk, ez igaz, az pedig hamis. Szeretjük ellentétbe állítani a dolgokat, szeretjük polarizálni őket; ezért is vitatkozunk annyit arról, hogy kinek van igaza és kinek nincs. Elfelejtjük azonban, hogy az emberiség többsége másképp gondolkodik. A másik látásmód *és/és* helyzetekben él. Kínában azt mondják: jin és jang, Indonéziában a harmóniát többre értékelik, mint a ráeröltetést. Ebben a gondolkodásmódban az emberek addig folytatják egy kérdés megbeszélését, amíg mindenki számára elfogadható megoldást találnak, ellenben nem szeretnek szavazni, és a kisebbséget cserbenhagyni. Ebben a felfogásban a dolgok nem szemben állnak, hanem gazdagíthatják egymást. Talán itt találunk olyan lehetőséget, amely a nyugati demokráciánál jobb kormányzást jelent. Talán itt több szolidaritást találunk és több hajlandóságot a világ javainak megosztására. Talán ez a feltétele annak, amit úgy is nevezhetnénk: önkéntes szegénység, vagyis: ne fogadj el többet, mint amire a tisztas emberi élethez szükséged van, hogy elegendő maradjon a többieknek is; mindenkinek. Talán csak a vallás taníthat meg ben-

nünke
bennü
gyaszt...
zus és

sok szememben. Nincs vetekezes Jézus és a többiek közül, mert Jézus azt mondta: a teljességet hozom, és mert azt nem mondta: pusztítani jöttem.

A következő lépés az *élet dialógusa*. Ha mindannyian zárándokok vagyunk az úton és ha mindannyiunkat az Úr igéje ösztönöz, és ha a közös vonásaink alapján fogunk össze, miért ne mutathatnánk ezt ki azzal, hogy békében élünk? Isten minden embernek eredendő gazdagságot adott, így a világ tele van Isten ajándékával. Miért ne cserélhetnénk ki ezeket az ajándékokat, miért ne tanulhatnánk egymástól, miért ne gazdagíthatnánk egymást? Nem azt mondom, hogy mindent dobjunk össze. A szinkretizmus nem jó, mint ahogy a relativizmus sem, mert tagadja az Isten sok úton adott ajándékainak különbözőségét. Jó, hogy sok út van és sok ajándék. Ám ezek nem ellentétesek, és olyan közel kell őket összehozni, amennyire csak lehet. A többiek között élve látjuk, hogyan történhet ez. A párbeszéd is ferences hagyomány!

Egy másik kérdés is felmerül. Nem lehetséges kétfelé tartozás? Keresztény vagyok, de ha igaz például az, hogy a buddhizmusban is Isten munkálkodik, miért lenne lehetetlen keresztény-buddhistának vagy buddhista-kereszténynek lennem? És miért lenne lehetetlen egy alapvető keresztény közösséghez tartozni, ahol megtaláljuk az identitásunkat, és ugyanakkor egy emberi közösségben élni, ahol megosztjuk a többiekkel, amink van, és ahol tanulunk egymástól, ahol az ajándékainkat és imáinkat kicseréljük, s ahol az emberi élet jobbításán dolgozunk? Nem ez az átformálódás, amelyre szükségünk van, hogy ez a megosztott világ megbékéljen? Légy engedelmes minden emberi lénynek, mondta Szent Ferenc. „Más juhaim is vannak”, mondta Jézus.

A konkretizálásra újabb lehetőséget is találhatunk, ha elfogadjuk, hogy *minden emberi tevékenység célja Isten országa*. Nem csak a mi tevékenységünké, hanem minden emberi lényé. Minden ember kívánczik Isten országának olyan értékei után, mint a béke, egység, igazság, szeretet, a javak elosztása. Ezeket az értékeket a teremtéstől az idők végezetéig tevékeny Isten Igéje és Lelke ültette az ember szívébe és értelmébe, és minden ember hozzájárulhat ezeknek az értékeknek a megvalósításához. Isten országa nem kizárólag nekünk, keresztényeknek fontos ügy. Különös felelősségünk van, mert velünk van Jézus ereje, és ő a

megtestesült Ige vezet bennünket. Ez a felelősség azt jelenti, hogy össze kell fognunk a többiekkel, hogy felkészüljünk a végső aratásra. Nekünk magunknak kell fény, kovász és só lennünk. A fényre kell hoznunk a teljes emberség iránti vágyat, amely mindannyiunkban él ezen a földön, s nekünk, keresztényeknek, akik egyesülnek Jézus Egyházában segítenünk kell a növekedését... Ez az az alázatos szolgálat, amelyet el kell végeznünk, vagy amelyre kiválasztattunk.

3. Összegzés

A globális kérdéseket és az aggasztó jelenségeket csak látomás által vezetve kezelhetjük; egy olyan látomás által vezetve, mint amelyet Jézus és Szent Ferenc tanít; egy olyan látomás által, amelyet a mai világ helyzete időszerűvé tesz.

(Ford. Horváth Éva)

Nincsen ég Föld nélkül

CONCILIUM 1991. augusztus — magyar
nyelven

Ökológia — teológia — etika

A világ 7 nyelven megjelenő egyik legszínvonalasabb teológiai folyóiratának ezt a füzetét nem nélkülözhetik azok, akik hitünk korszerű kifejtésével kívánnak állástfoglalni a kor egyik legerősebb kihívásával szemben. (76. o. 100 Ft.)

Kiadja az Ökológiai Információs Központ
a Kulturális Innovációs Alapítvány támogatá-
sával.

Kapható és utánvétellel megrendelhető:
*Márczi Imre, 1012 Budapest,
Márvány u. 14.*

FOLYÓIRATSZEMLE

Összeállította: Dévény István

A „Szemle” első része két könyvről szól, két francia püspök könyvéről. Mindketten előbb rövid kis írásokban, ill. beszélgetésekben jelentkeztek, nevezhetem ezért már ezt a részt is folyóirat-szemlének. A könyvek a két püspök céljait, gondolkodását, emberekkel való találkozásait, a mindennapi élet eseményeit mutatják be.

Két püspök emberi arca

Roger Etchegaray Marseille érseke, majd a „Justitia et pax” pápai bizottságnak bíboros vezetője. „Megyek előre, mintha számár lennék” — cím alatt foglalta össze élményeit, eszmélődéseit (*J'avance comme un ane*. Paris, Fayard, 1984). A magas egyházi méltóságban is megőrzött emberi arcukat mutatják be történeteik. Nézzünk meg röviden kettőt ezekből!

Amikor bíborossá nevezték ki, ezt a levelet kapta egy borbélytól: „Kedves Bíboros Úr, őszintén szeretnék gratulálni kinevezéséhez... Milyen jó lenne ismét egy kártyapartit játszani Önnel — emlékszik még, amikor Marseille püspöke lett, hozzám jött először haját vágatni. Három idős úr volt még ott, s a várakozás idejét kártyázással múltatták. Ön azzal az ajánlattal jött, hogy próbálják meg egyszer négyesben. Nem tudtam akkor, hogy Ön az érsek, s viccből mondtam: Legjobb, ha előbb megáldja a kártyákat, akkor biztosan nyerni fog. Erre emlékszem most. Még egyszer minden jót kíván Vincent.” Etchegaray folytatja még az emlékezést: „Amikor színt kellett vallanom, hogy ki vagyok, a borbély száján a Vieux-Port (régikikötő) világára jellemző erős kifejezés szaladt ki. Ez még nem lett volna nagy baj, de észrevettem, hogy az olló is majdnem kiesett a kezéből, s ez már nagy műhiba lett volna egy borbély részéről.”

Bíborosi kinevezése előtt is ennél a borbélynál hozatta rendbe haját, aki később telefonon jelentkezett, a következő szöveggel: „Bíboros úr, láttam a tévében, ahogy a pápa bíborost csinált Önből. Büszkén mondtam a jelenlévőknek: Nézzétek meg ezt a fejet, a haját nekem köszönheti!” A történet vége: „Jó öreg Vincent! Benne ismertem meg, mennyi spontaneitás és melegség lakik a marseilleiek szívében.”

Másik története: egy augusztusi napon „könnyű hegymászó és gleccsertúrán vettem részt barátaimmal” (könnyű? 4206 méterre mentek fel!). Este indult haza kis Renault 5 kocsijával, de a határon hosszú autósorban kell várakoznia. Egy idő múlva hoz-

zálép egy határőr, s felszólítja: „Hajtson jobbra, előre!” Majd: „Kérem a papírjait!” Végül: „Jöjjön be az irodába!” Komolyra fordul az ügy, állapítja meg Etchegaray. Egy fiatal rendőr próbálja nyugtatni: „Ez csak rutin-ellenőrzés. Szokás szerint minden negyvenedik autót megállítunk. Kollégám ellenőrzi, nincs-e rajta a párizsi listán.” A kolléga visszajött a következő megjegyzéssel: „Milyen komikus, önt éppen úgy hívják, mint Marseille érsekét.” Az érsek leleplezte magát — mire szép kis káromkodás szaladt ki a rendőr száján, majd magához térve így szólt: „Ha ön az, érsek úr, akkor szabad megkínálnom önt egy korty itallal?”

„Ott ülünk most hárman, mindegyikünk előtt egy üveg sör, s Istenről, világról, tehát nagyon komoly dolgokról beszélgetünk. Végül figyelmeztettem őket: Már több mint negyven autó ment el közben! Miattam ne hanyagolják el a szolgálatot! Ez ne okozzon önnek gondot, mondja a határőr. Autóból van itt elég, de bíborossal csak ritkán találkozunk. Ezt meg kell ünnepelni!” Az egész végeredményben semmiség — csak szép visszaemlékezés egy szabadságra, fejezi be egyszerű, emberi történeteinek egyikét Etchegaray.

Jacques Gaillot Évreux püspöke egy interjúsorozatban mutatkozott be. (Mgr. Gaillot: *Ma liberté dans l'Église*. Paris, Albin Michel, 1989.) Néhány részlet ebből az interjú-sorozatból:

„Valamiről beszélgettünk a pápával — nem emlékszem már, hogy miről — utána hozzáfűztem: Ezóta neveznek engem vörös püspöknek. Úgy látszott, ez tetszett neki, mert később, a közös étkezés során ismét felhozta. Megkínálták, de ő rámmutatott, s így szólt: Szolgálják ki előbb a vörös püspököt. Képzeltetik meglepődésemet, de azt is, hogy reagált erre a többi jelenlévő püspök.”

Kiegészítő magyarázat: „Tudom, hogy sokan próbálnak valamilyen — akár politikai — címkét ragasztani hátamra. Mindet visszautasítom. Hogy balra húzó püspök lennék? Ez egy olyan jellemzés, aminek semmi köze sincs küldetésemhez. Ez azt jelenti, hogy indítékaim és cselekedeteim nem tartoznak a politika világához. Egyetlen tettem mögött sem áll politikai párt, akár melyik legyen is az. Szavaimat, tetteimet az evangélium felszabadulást hozó jóhíre inspirálja. Ehhez vagyok hű, ezt vallom. Ha erről elfeledkeznek, s a politika közelébe akarnak sodorni, akkor nem értik az evangéliumot, de nem értik Évreux püspökét sem.”

Az interjút készítő újságíró megjegyzése: „Ha nem mint pap lép fel, hanem — némelykor feltűnést keltő módon — társadalompolitikai kérdésekben foglal állást, akkor hogyan lehetne elkerülni politikai besorolását?” Katonai szolgálatot megtagadók védelméről, sztrájkoló munkások meglátogatásáról, palesztinai

nép melletti kiállásról volt szó. A püspök válasza: „Püspök vagyok, nem feladatom a politika... De nehezemre esne tagadni, hogy foglalkoztat, amikor szociális kérdésekről, a háttérbe szorítottokról, az igazságosságról van szó.” Ezért vett részt 1989 júliusában egy felvonuláson — együtt baloldali politikusokkal. „A harmadik világgal érzett szolidaritásomat akartam kifejezésre juttatni. A püspöknek a kítaszítottak oldalán van helye. Ha kizárjuk az elszegényedett népeket, akkor nem lehet olyan jövőért dolgozni, amely valamennyire is elfogadható lenne. Nem elég, ha gondolunk rájuk: velük kell lenni, az ő reális világukból kell kiindulni, mert ők jelentik a világ reményét. Nem vitázni akartam, nem politizáltam. Az igazságtalanság azonban oly széles szakadékot teremt, hogy meg kell kísérelni az áthidalást, különben rossz irányba megy minden. Az is kevés, ha a Nagy Forradalom kétszázadik évfordulójára emlékezünk, s a folklorisztikus ünnepre sok pénzt adunk ki. Elég sok Bastille van ma is, amit le kell rombolni: az apartheid, a gazdasági imperializmus, amely elszívja a harmadik világ népeitől a levegőt.”

Néhány részlet még politikai tetteiből: „Politizálok, ha Pont-Audemer templomában az odavonult sztrájkoló parasztokat látogat meg?” „Politikai állásfoglalás, ha egy gyár sztrájkoló munkásaihoz közeledem? A gyárigazgató számára persze az. Dühödten hívott fel telefonon, mozgósította a katolikus hierarchiát, levélben fordult az érseki hivatalhoz. Azt felelem erre: Feladatom, hogy akár csak egy pillanatig velük legyek! Ezek az emberek, akármilyen politikai meggyőződésük is legyen, rettegnek, hogy elveszítik munkahelyüket. Vigasztalásra és erkölcsi támogatásra van szükségük. Politizálok, ha Bernay városának utcáján alkalmazottakkal és munkásokkal együtt tüntetek, akik munkájukat féltették? Jónéhány kereszténynek persze ez a véleménye. Én azonban kérdezem: Hol voltak Bernay keresztényei ezen a napon? A nagy keresztény gyűléseken, zarándoklatokon, körmenetekben résztvesznek — ez ellen nem lehet semmi kifogásom. De szenvedek, ha látom, hogy ezeknek a keresztényeknek harckészsége hiányzik, ha szociális kérdésekről van szó. Miért húzódnak vissza, ha az élet konkrét problémái jelentkeznek? A vallás nem tarthatja vissza az embereket attól, hogy a mindennapokkal is foglalkozzanak. Attól még senki sem válik jó kereszténnyé, ha csupán körmeneteken vesz részt.”

Ebben a témakörben utolsó megjegyzése: „Az egyháznak a szerencsétlenek, boldogtalanok, peremre szorítottak oldalán kell állnia. Ebben az ügyben kell állást foglalnia, ez a kötelessége, ez a megbízatása.”

Hitoktatás Svájcban

Az iskolai hitoktatás nyugat-európai (konkrétan svájci) problémáiról ír **Walter Neidhart**, a bázeli egyetemen a teológia gyakorlati tárgyainak professzora. Jónéhány országban nincs iskolai hitoktatás — kezdi fejtegetését — mert az állam semleges akar maradni, egyik vallás számára sem nyújt kedvező (vagy éppen kedvezőtlen) terepet. Lelkiismereti és vallásszabadság nálunk is van, ennek ellenére több kantonban kötelező az iskolai hitoktatás. A mai pluralista társadalomban ez nem egy esetben súlyos gondot okoz. A hitoktatók lába alatt ingoványossá vált a talaj. Akár a hitigazságok ismertetéséről, akár a lelkiismeret alakításáról, a vallási szimbólumvilág ismertetéséről, vagy valláskritikai beállítottságra nevelésről van szó, valamiféle érdeklődést fel kellene tételeznie. Erről ma már szó sincs. Itt jelentkezik a dilemma: Ha a gyerekek egy része vallásilag közömbös családból jön, szabad-e kilépniök a „kötelező” vallásoktatásból? Szabad-e kilépni a hithez jobban ragaszkodóknak, ha a hitoktató túl racionális, kritikus látószöghöz akarja vezetni őket? Mi legyen azokkal, akik alig bírják elviselni a fundamentalista, szélsőséges hitoktatót? Kérdések sora merül fel, nem utolsósorban azért, mert egyre több másvallású iskolással is számolni kell. Mindennek eredménye az, hogy ha nem sikerül az iskolások jelentős részét megnyerni a hitoktatás számára, akkor a hittanóra a peremre szorul: vagy az első óra előtt, vagy az utolsó óra után. Ezt nem szeretik sem a gyerekek, sem a hitoktatók. Az sem segít, ha heti egy órára szállítják le a hittanórák számát, mert a tapasztalatok szerint komoly eredményt elérni így nem lehet.

Még egy szempontot nem szabad szem elől téveszteni. A hittan alapjában véve nem „tan”, hanem az egész életet formáló erő. Lélektanilag akkor tud hatni a „hittanóra”, ha mögötte egzisztenciális élmények is sorakoznak: pl. a gyermek apjával együtt vesz részt istentiszteleten, vagy látja és hallja, hogyan imádkozik érte édesanyja betegsége idején, vagy hozzá hasonló fiatalokkal együtt végez elmélkedést... Ezekről lehet beszélni a hittanórán is, de ha a fiataloknak nincs ehhez fogható élményük, akkor az óra olyan, mint mikor valaki az uszoda szélén végez úszógyakorlatokat, s a tanár azt hiszi, hogy a gyerek megtanult úszni.

Mindez azonban nem ok az iskolai hitoktatás beszüntetésére. Az egész élet tele van dilemmákkal, nem egyszer fordul elő velünk, hogy egy megoldást sem tartunk helyesnek, de egyiket mégis választanunk kell, mert az élet kényszerít a döntésre. „Va-

lamit” tenni legalább a vallásos információk világában még mindig több, mint rezignáltan visszavonulni.

(*Zeitschrift für Religionsunterricht und Lebenskunde*. Zürich, 21 (1992) Januar 31-33. o.)

Orosz tömjénfüst lengyel katedrálisban

A lengyelországi politikai változások a katolikus egyház számára is következményekkel jártak — írja **Robert Hotz** jezsuita, a zürichi **Orientierung** egyik főmunkatársa. Az egyház csúcsponton volt a kommunista kormány haldoklásának idején, a hirtelen rászakadt szabadság azonban meglepetésként érte. A politikai harcok alatt szerzett bázisát őrizni szeretné, de most egészen más természetű bírálattal találja magát szemközt. Eddig „le-kommunistázták” azt, aki kritizálni merészelt, most saját köreiben is felhangzanak a bírálat szavai.

Politikai tekintélyének gyöngülésében szerepet játszik az a tény, hogy a kormány és a szabad szakszervezet között nem kell közvetítenie, nem kell a társadalmi szabadság érdekében kiállnia. Andrej Szcypiorski világhírű író, s jelenleg a lengyel szenátus tagja mondta: „A kommunista uralom hosszú időszakában az egyház jelentette a szabadságot — természetesen a vallásszabadságot is. Most ő próbál nyomást gyakorolni, így lassan elveszíti azt a hírért, hogy a szabadság őrzője.” A régi bűnbak eltűnt, s a megoldhatatlannak látszó problémák miatt újabb bűnbakot keresők — elsősorban értelmiségiek — az egyházra mutogatnak.

Miben lenne bűnbak az egyház? Nem harcol eléggé a lengyel „nemzeti bűnök”, az alkoholizmus, a nagyon laza munkaerkölcs és a korrupció ellen, s szinte teljes figyelmét a terhességmegszakítás elleni küzdelemre irányítja. A püspökök pl. felszólították a kormányt, hogy törvényerejű rendelettel tiltsa be az abortuszt — még egészségi indikáció esetében is — és súlyos büntetést szabjon megszegőire. Egyházi büntetések is kilátásba vannak helyezve: a vétők nem csupán nem járulhatnak szentáldozáshoz, de egyházi temetésben sem részesülhetnek. A katolikusok jelentős része nem érti ezt a szigorúságot — annak ellenére, hogy elismerik, hogy súlyos vétségéről van szó. Alapos szexuális neveléssel, a fogamzásgátlást érintő felvilágosítással, vagy a szociális helyzet javításával azonban jobb eredményt lehetne elérni, mint törvényhozással és a bűn üldözésével. Ugyanakkor szélsőségesebb beállítottságú hívők gyógyszertárakba látogatnak, hogy provokatív úton megtudják, árulnak-e fogamzásgátló szereket. Ha ilyeneket találnak, akkor nyilvánosan bojkottra hívják a többieket.

Kisebb városokban így rengeteg feszültség támadhat, mérgezetté válik a levegő.

Más problémakör az ukrán kisebbség helyzete. Ezeknek egy része a Rómával egyesült egyházhoz tartozik, de megtartotta az ortodox, a bizánci egyház liturgiáját (innen ered a görög katolikus elnevezés). Negyvenöt éven át földalatti életre kényszerültek, most végre kaphattak püspököt. Jan Martyniak-nak 1991. április 13-án kellett volna elfoglalnia Przemyslben püspöki székhelyét. A katedrális még II. József császár ajándékozta a görög katolikusoknak, de az elmúlt évtizedekben római katolikusok használták. Ez utóbbiak püspöke, vele együtt a klérus, késznek mutatkozott a templom átadására, a hívek egy része azonban szembeszállt, s saját püspökének sem volt hajlandó engedelmeskedni. Megszállták a templomot, ezért az új ukrán püspök beiktatását kényszerűségből a római katolikus püspöki katedrálisban tartották. Nem csupán (liturgiát és néhány egyházi jogi kérdést érintő) vallási, de mélyen lappangó nemzetiségi feszültség került így napfényre, amelyet a közös hit sem tudott megszüntetni. A „PAX” mozgalom lapja így számolt be az eseményről: „Orosz tömjénfüst lengyel katedrálisban”. Az ökumenikus nyitottság így nem kis problémát jelent a lengyel katolicizmus számára. Úgy tűnik azonban, hogy a fiatalság képes lesz a valóban „nemzedéknyi” ugrásra lelkeséggel és szellemiséggel egyaránt.

(*Lumen vitae*, Bruxelles, 46 [1991], 4 447-452. o.)

Vallásos könyvek

Vallásos gyermek- és ifjúsági könyvekről tartott előadást **Hubertus Halbfas**, aki közel három évtizeden át volt a valláspedagógia professzora (1960-1987). A katolikus könyvkiadók 1990. évi hivatalos jegyzéke 166 ebbe a kategóriába tartozó könyvet sorolt fel: bibliakiadások fiatalok számára, elsőáldozási könyvek, vallásos elbeszélések, ministránskönyvek, imakönyvek szerepelnek a listán. Nagy részüket pedagógiai szempontok vezérik, ezért nehéz irodalmi értékükről ítéletet mondani, s éppen ezért nehéz „ifjúsági irodalomról” is beszélni. Persze körültekintve azt tapasztaljuk, hogy a mai „felnőtt irodalomban” a hit kérdései, a vallásos problémák szinte teljesen hiányoznak belőlük. Ha egyikét nevet említünk a „nagyok” közül (pl. Friedrich Dürrenmatt, Heinrich Böll, Günther Grass), megállapíthatjuk, hogy a vallásos kérdéskör ugyan jelen van műveikben, de meglehetősen történyben, kritikusan, mondhatnánk „eretnek” módon. Ezt a stí-

lust nem lehet egyszerűen átvinni a fiataloknak szánt könyvekbe, ha az elsődleges cél a nevelésük alakítása, formálása marad, nem is beszélve arról, hogy ebben az életkorban általában hiányzik belőlük a kritikai távolság, sőt az egész egyszerű rákérdezésre való hajlandóság is.

Mégis: ha zárójelbe tesszük azt, ami a mai felnőtt hívőnek probléma, akkor a vallásos gyermek- és ifjúsági irodalom steril világban mozog, egy olyan ép környezetet feltételez, amely ma már sehol sincsen, s a szereplők úgy beszélnek, ahogy ma már senki sem beszél. Az írók azt hiszik, hogy töretlen naivitással lehet hirdetni a hitrendszert, ezért kikapcsolják a kételkedést, a problémák feletti töprengést, elmulasztják a bizonyítást, nem tördnek azzal, hogy a konkrét felnőtt világ tapasztalataihoz is közelítsenek. A gyermekek és a fiatalok olyan gondolkodásmóddal ismerkednek meg a könyvek által, amelyet az a veszély fenyeget, hogy a felnőtt korba való átmenet idején használhatatlanná válik.

Csak egyfajta irodalom töri át — látszólag? — ezt a szűk keretet, az, amely segítséget akar nyújtani az élethez: az elmélkedő könyvek az imádságos életben el nem igazodók, a hitben bizonytalankodók számára, amelyek útmutatások a remény és a szeretet kifejezéséhez, bátorítások a mindennapi problémák elviseléséhez. Az általános kép azonban elszomorító, mert ez az irodalom éppen azokhoz nem jut el, akiknek szüksége lenne rá. Nem csak azért, mert nem jutnak hozzá, hanem azért is, mert százszor ismételve ugyanazt kapják minden könyvben: ez nem az ő világuk, nem az ő konkrét gondolataik; így, ebben a formában meg sem születnek bennük a kérdések.

Hogy vallásosnak nevezhetünk-e egy könyvet, attól függ, mit értünk vallásosság alatt. Tudnunk kell, hogy a régóta emlegetett szekularizáció ma már meglehetősen széles körökben jutott érvényre. A vallásosság nem egy esetben áttételesen jelentkezik, „evilági formába” öltözik. Jobb lenne ezért szekularizáció helyett „helyzeti eltolódásról” beszélni: régen inkább a közvetlenül megélt vallásosság, elsősorban a liturgikus-istentiszteleti részvétel állt középpontban, ma — különös módon — a művészet és a természet szemlélésében szerzett élmények és a szociális munka teszi sokak számára értelmessé az életet. A dogmák szilárd rendszerébe foglalt hit és a liturgia kevesek vágyát és igényét elégíti ki.

Ennek az új világnak jobban megfelelő könyvek általában nem szerepelnek a vallásos beállítottságú könyvkiadók listáján. A „vallást” ugyanis nagyon átfogó értelemben kell vennünk: nem

a téma határozza meg (akár kitalált történetekről, akár történelmi, politikai vagy szociális kérdésekről van szó), hanem a mód, ahogyan hozzájárulnak a problémákhoz. Ha áttörnek a felszínt, ha túljutnak azon a banalitáson, amit az élet felszíni rétege jelent, ha rákérdeznek arra, ami megszokott, vagy annak tűnik — akkor ráállnak arra a vágányra, amely az elmélyültebb élethez vezető nemcsak a fiatalságot, hanem a gyermekeket is.

Mit jelenthet ez konkrétan? Itt van pl. a zsidóság és kereszténység kapcsolatának máig feldolgozatlan problémája. Kevés ifjúsági (és felnőtt) könyv érinti a kérdés lényegét: a hitleri zsidóüldözésben nem kis szerepet játszott a mögötte álló évszázados keresztény „ideológia”. A kereszténység megfeledkezett arról, hogy Jézus zsidó volt, gyökerei a zsidóságba nyúlnak vissza, s „hivatalosan” Isten ellenségeinek nevezte és kiutasította, gettóba zárta, megalázta, üldözte őket. Egyetlen klasszikussá vált ifjúsági regény közelít méltó módon ehhez a kérdéshez: **Sulamith Ish-Kishor**, „Der rote Sabbat oder Ein Junge aus dem alten Prag” (1965). Bemutatja az évszázados bűnök terhét, de jelzi az utat a kereszténység és zsidóság új kapcsolatához is. Említeni lehet még **Gernot Jochheim** könyvét (Protest in der Rosenstrasse, 1990): Berlinben — elsősorban nők — tüntettek a zsidók deportálása ellen (1943-at írunk), így közvetetten ahhoz a kérdéshez vezet olvasóit, hogy hol voltak a keresztények azokban az években.

Bátor, kritikus rákérdezéshez segíteni a fiatalokat is — ez lehet a korszerű vallásos könyvek egy részének ismertetőjegye. Téma van elegendő: háború és béke, az igazsághoz való hűség és a másként gondolkodókkal szemben tanúsított türelem, a hatalom gyakorlása és a szeretet — mind olyan kérdés, amelynek múltjával szembesíteni lehet és szembesíteni kell a fiatalokat. A keresztény múlt őszinte feldolgozása nélkül nem lehet felkészülni a jövőre.

Említenünk kell még egy másik kategóriát, az ifjúság számára írt „katasztrófa-irodalmat”. **Gudrun Pausenwang** elbeszélése (Die letzten Kinder von Schewenborn oder Sieht so unsere Zukunft aus? 1983) egy lehetséges atomháború borzalmaiba vezet be fiatal olvasóit: megsemmisül egy város, de az emberi élet erkölcsi rendje is tönkremegy. Mindezt oly szemléletesen, hogy egyesek tiltakoztak: ez a téma nem tartozik a fiatalokra. Pausenwang azonban nem akar félelmet kelteni, hanem beavatni: Így néz ki a világ, amelyben éltek, ez történhet, ha nem tesztek meg mindent az elkerülésére. Ezt a könyvet sem szokás besorolni a „vallásos irodalom” termékei közé, ugyanakkor például

szolgálhatna arra, hogy milyen széles területen mozoghat ez az irodalom.

Hubertus Halbfas, a valláspedagógus még jónéhány tartományt jár körül (vendégmunkások, másvallásúak — mohamedánok, buddhisták — a New Age irodalma, idegen földrészek lakói, kulturális-művészettörténeti múlt), hogy jelezze: van miről beszélni akkor is, ha a naív, egyszerű, problémamentes hit világát már az ifjúsági irodalom szintjén is elhagyjuk, s a fiatalokat szembesítjük azokkal a kérdésekkel, amelyekre később, akarva-akaratlanul rá fognak bukkanni.

(Buch und Bibliothek, Bad Honnef 44 [1992], 2. 164-174. o.)

ENRIQUE DUSSEL

1934-ben született Argentínában, jelenleg a mexikói egyetem etikaprofesszora. Tanulmányát a CONCILIUM 24 (1988) 6. számából vettük át.

Amerika felfedezése vagy megszállása? (Történeti-teológiai tanulmány)

Kolumbusz Kristóf nyugat-indiai partraszállásának az 500. évfordulójához közeledünk (1492-1992). Az egyház, a legmagasabb köröktől kezdve, harangzúgás közepette látott neki az ünneplésnek; diadalmas fölénnyel, mely elmentmond a történelmi tényeknek. A Salvadori Közép- és Dél-Amerikai Indiánok Szövetsége, az ANIS (Asociación Indígena Salvadoreña) 1988. február 11-én megrendezett I. Szellemi és kulturális találkozásán tiltakozott „Amerika idegen inváziója” ellen, és „a nép- és kultúraitás” befejezésére szólított fel, valamint arra, hogy az 500 éves megszállást ne ünnepeljék meg¹. Valójában az európaiak (legelőbb a spanyolok, portugálok, aztán a hollandok, angolok, franciák stb.) a XV. század vége felé érkeztek ezekbe az országokba, és azt írja a történelemkönyv, hogy „felfedeztek” egy földrészt („fellebbentették” a fátylat az „elfedett”-ről). Azt is írja, hogy a földrész őslakosságát keresztény hitre „térítették”. Mindemellett szinte észre sem vesszük, hogy mindkét fogalom (felfedez, térít) már olyan értelmezésre utal, ami a valóságos történelmi eseményt

1 El Dia (Mexikó), 1988.február 12., 6. A „felfedezés” témájához l. Pierre Chaunu, *Conquête et exploitation des Nouveaux Mondes* (PUF, Párizs 1977); *Die großen Entdeckungen [A nagy felfedezések]*, Eberhard Schmitt kiad. (C. H. Beck, München 1984) II. kötet; I. P. Maguidovics, *Historia del descubrimiento y exploración de Latinoamérica* (Progreso, Moszkva 1972); Zvetan Todorov, *The Conquest of America* (Harper and Row, New York 1985) (ahol a mi 1972-ben megalkotott hipotézisünket felvetik - miszerint, a Levinas-i gondolkodással meg egyezően, az indiánt „másnak” tekintjük).

A felfedező

Kolumbusz szobra Santo Domingo katedrálisa előtt

„el-fedi” („elkendőzi”, „befedi”). Európából (azaz „felülről”) nézve „felfedezünk” valamit; az ottlakók világából (azaz „alulról”) nézve a külföldi, az idegen, a kívülről jött betolakodásáról van inkább szó; a férjet megölik, az árvát fölnevelik, az indián asszonnyal pedig „együtt alszanak” (a XVI. századi kasztíliai nyelvjárásban ezt úgy mondták, hogy „se amanceban”, azaz „vadházasságban élnek”):

„Miután mind meghaltak, akik tán a szabadságot áhítozták, vagy kérték, vagy rá gondoltak, vagy a kínoktól menekültek, vagyis minden őslakos úr és minden felnőtt férfi (hiszen a háborúban általában csak a fiatal férfiakat és a nőket hagyják életben), most az életben maradottakat abba a legkeményebb, legszörnyűbb és legvisszataszítóbb rabszolgaságba kényszerítik, amelybe egyáltalán embereket vagy állatokat valaha fogtak.”²

I. Amerika kitalálása

Több mint 30 éve egy Edmundo O’Gorman nevű történész állította fel azt a hihetetlennek tűnő tételt, melyet híres könyvének a címe is hordoz: *La invención de América*, azaz: „Amerika kitalálása”³. A Heidegger hatása alatt keletkezett tétel a felszínes anekdotákon túlmutató ontológiai értelmezés minden erényével rendelkezik. Ha kiindulópontnak az európai „világban-való-lét”-et, vagy Kolumbusznak illetve Amerigo Vespuccinak a „világban-való-lét”-ét vesszük, akkor azt látjuk, hogy az „amerikai lét” az

2 L. a „Filosofía ética de la liberación” című művemet (La Aurora, Buenos Aires 1973, 31987); e szöveg egzegéziséhez l. a „Histoire de la foi chrétienne et changement social en Amérique Latine: Les luttes de libération bousculent la théologie” (Cerf, Párizs 1975) 39-99.. és a „Die Ausbreitung der Christenheit und ihre heutige Krise” [A kereszténység elterjedése és mai krízise]: *CONCILIUM* 4 (1981) 307-316.. cikkeimet. A gyarmati időkkel kapcsolatos általános ismertetéshez l. az „Introducción General in Historia General de la Iglesia en América Latina” (Sígueme, Salamanca 1983) és a „Die Geschichte der Kirche in Lateinamerika” [A latin-amerikai egyház története] (Matthias-Grünewald, Mainz 1988) című műveket.

3 3 FCE, Mexikó 1957.

„ázsiai lét”-ből bukkan fel fokozatosan; hiszen, mint ismeretes, a Karib-szigeteket is az ázsiai kontinens előtt található óceáni szigeteknek vélték (mivel Japán, vagy a Fülöp-szigetek szigetcsoportjához hasonlítottak). Európa számára csak Afrika (délen) és Ázsia (keleten) létezett. „Amerika” egyszerűen nem volt: „Ha azt állítjuk,” írja O’Gorman, „hogy Amerikát kitalálták, úgy arról van szó, hogy hogyan tisztázzunk egy entitást (léteezést), mely léte attól függ, hogyan bukkan fel a nyugati kultúrában. Amerika léte olyan esemény, mely a megjelenési módjától függ.”⁴ Így a nyugati kultúrának megvan az a „teremtő képessége, hogy egy entitást, amit még másnak és idegennek fog is fel, a saját igazi létével ellásson”⁵.

Ez a létet illetve a létezés értelmét mintegy ex nihilo (a semmiből megalkotó) szemlélet az, amellyel a latin-amerikai(ságo)t — úgy is mint az egyház történetét — szemléli sok történész. Az őslakos (gondoljunk bele, hogy az amerikai „indio” „ázsiai” nevet hordoz, mivelhogy indiai hindunak tartották), Amerika bennszülött lakosa olyan, mint egy pusztá matéria, értelem nélkül, történelem nélkül, emberség nélkül: csupán a hittérítés lehetséges edénye, amely nem tud, és amelynek nem kell semmiben sem közreműködnie. És nem is reméljük, hogy valamit is hozzátesz. Egy kitalált „nem-lét”. Ez szélsőségesen eurocentrikus álláspont (melyet azonban egy latin-amerikai történész fogalmazott meg: az öntitkolásnak különös paradoxona ez!).

II. Amerika fel-fedezése

Teológiailag egy amerikai számára a „fel-fedezés” legalábbis valamivel pozitívabb, mint a pusztá „kitalálás”. Legalábbis a „fel-fedezés” feltételezi, hogy valami már létezett „elrejtve”; nem a semmiből találták ki, már azelőtt is ott volt. De, ha „fel-fedezés”-ről beszélünk, akkor a kiindulópont az európai „én” mint a történelmi esemény alko-

4 Uo. 91..

5 Uo. 97..

tórésze: „én fedezek fel”, „én hódítom meg”, „én térítem meg” (misszionáriusként), „én gondolkodom” (ontológiai-lag). Az európai „én” a fel-fedezett őslakost „az”-zá teszi: „dolog”-gá, amely azáltal, hogy belépett az európai világába, „értelmezést” kapott. Megkérdezték Fernández de Ovideót, hogy azok emberek-e. „Ezek a nyugat-indiai emberek, jóllehet értelmesek és ugyanabból a nemzetségből valók, mint amelyik Noé szent bárkájában menekült meg, bálványimádásaik, áldozataik és pokoli szertartásaik által oktanokká és a vadállatokkal egyenlőkké váltak.”⁶ — felelte.

Vagyis a hódító, a misszionárius, a kereskedő európai „én”-je számára a „másik” csak „valami” volt, amely csak azáltal kapott értelmet, hogy fel-fedezték (le-leplezték): Ami „azelőtt” lehetett, annak semmi jelentősége sincs.

„Felfedezés”-ről beszélni tehát azt jelenti, hogy a kérdést csak egy szempontból, egyoldalúan, az uralkodók oldaláról, „felülről” határozzuk meg. A „misszió”, vagy a „hittérítés” mint a misszionárius alapozó tevékenysége, éppúgy az egyházi „én”-t tartja szem előtt, azt az „én”-t, amely a (spanyol) hódító, illetve a (holland vagy angol) kereskedő oldalán „prédikálja” a (kereszténység) keresztény tanítás(á)t „Isten nagyobb dicsőségére” (AMDG= Ad maiorem Dei gloriam) az épp hogy fel-fedezettnek.

Majdnem az összes egyháztörténet a kereszténység dicsőséges elterjedésének ábrázolja a XVI. századtól a XIX. századig tartó latin-amerikai, afrikai illetve ázsiai misszió eseményeit. Így kiáltott fel Hegel: „Európa a civilizáció misszionáriusnőjévé vált a világon.”⁷ Figyeljük meg a „civilizáció” istenítését, vagy a misszió elvilágiasodását (alapjában véve egy és ugyanarról a dologról van szó: a lényeg az eurocentrikusság).

6 L. a „Die Moderne Christenheit vor dem 'anderen” [A modern kereszténység a „másik” előtt] című cikkemet: CONCILIUM 12 (1979) 649-656.

7 L. a „Die Ausbreitung der Christenheit und ihre heutige Krise” [A kereszténység elterjedése és mai krízise] című cikkemet: CONCILIUM 4 (1981) 307-316..

III. A megszállás (kopernikuszi fordulat az amerikai identitásban)

Mind a „kitalálás”, mind a „fel-fedezés”, mind a „meghódítás”, mind a „hittérítés” az európai embert állítja „középpont”-ba (mint elrendelő „én”-t). De csináljunk már végre kopernikuszi forradalmat, és hagyjunk fel azzal, hogy helyünket a földről (az európai „én” szempontjából) határozzuk meg, lássunk és értelmezzünk mindnyájan az amerikai óslakos világából kiindulva (a nappól: az amerikai „én” szemszögéből), s így minden új értelmet kap („alulról”). Tupac Amaru, a rebellis inka — akit 1781-ben Cuzcóban (Peru) megöltek 4 lóhoz kötve, hogy darabokra szakadjon, mert megkísérelte elnyomott indián népét felszabadítani — egy kiáltványban, melyet elfogatásakor a zsebében találtak, a következőket írta:

„Azért, és a kiáltások miatt, melyek ezrével hatoltak fel az égig, mint az Exodusban⁸, a Mindenható nevében megparancsoljuk és elrendeljük, hogy semmilyen dologban a megnevezett személyek egyike se fizessen és engedelmesskedjen a jogtalanul behatoló (intrusos) európai tisztartóknak.”⁹

A latin intruo (erőszakkal behatol) szóból levezetve az intrusión a másik világába való jogtalan, meg nem engedett behatolást, a „belekeveredés”-t jelenti. A nagy rebellis — és a felszabadítás népi teológusa¹⁰ — számára az európaiak a mi kontinensünkre „behatolók” voltak. A behatoló viszont betört egy térségbe, okkupálta, uralma alá hajtotta: az amerikai ember világának, kultúrájának, vallásá-

8 L. a „Das Exodus-Paradigma in der Theologie der Befreiung” [Az Exodus mint példa a felszabadítás-teológiában] című dolgozatomat: CONCILIUM 23 (1987) 54-60..

9 B. Lewis, La rebelión de Tupac Amaru (Sela, Buenos Aires 1967) 421.. Más indián-felkelésről L. Jürgen Golte, Repartos y rebeliones (Instituto de Estudios Peruanos, Lima 1980); Segundo Moreno Yañez, Sublevaciones indígenas en la Audiencia de Quito (Universidad Católica, Quito 1978); María T. Huerta / Patricia Palacios, Rebeliones indígenas de la época colonial (SEP-INAH, Mexikó 1976).

10 L. a „Hipótesis para una historia de la teología en América Latina” című művem (Indo-America Press, Bogotá 1986) 33., (a közeljövőben az Exodusnál, Freiburg i.Ue. 1988).

nak és történelmének a színterét. Az őslakos első pátosza az ismeretlen európai láttán a „zavarodottság” volt: nem-tudása annak, hogy mit gondoljon vagy tegyen. Az őslakos világában (aki valójában — mint már említettük — nem indián volt, hiszen ez csak a hibás ázsiai neve) megjelentek ezek a fehérbőrű, gyakran szőke európaiak, azelőtt soha nem látott lovaikkal, ismeretlen kutyáikkal, lőporágyúikkal és soha nem tapasztalt vasmellvértjeikkel — ilyen furcsaságok láttán az egyetlen lehetőség az volt, hogy „isteneknek” tartsák őket: „A valóságban félelemmel töltötte el őket jöttük. Különös arcuk miatt az eñorok (mayák) isteneknek tartották őket. Tuniatiuh¹¹ Tzumpán házában aludt.”¹²

Ugyanilyen csodálatot érzett Moctezuma mexikói császár Hernan Cortézzel, a leigázóval szemben, hiszen „amikor embereitől tanácsot kért”, írja José de Acosta, „mind-egyikük azt mondta, kétségtelenül a régi nagy Quetzalcoatl uruk¹³ érkezett meg, aki hajdanán megmondta, vissza fog térni, és aki így keletről jön”¹⁴. Az amerikai kontinens

-
- 11 „Tuniatiuh” maja nyelven napistent jelent. Így hívták Alvaradót, a spanyol hódítót, a vérengző rőthajú harcost, kinek a haját az indiánok a Nap sugarainak tartották.
- 12 Memorial de Sololá. Anales de los Cakchiqueles II, 148; (FCE, Mexikó 1950) 126.. L. Nathan Wachtel, *La vision des vaincus. Les indiens du Pérou devant la Conquête espagnole* (Gallimard, Párizs 1971); az amerikai vallásokhoz l. W. Krickeberg / H. Trimborn / W. Müller / O. Zerries, *Die Religionen des alten Amerika* [Az ősi amerikai vallások] (Kohlhammer, Stuttgart 1961) VII.kötet. Ezenkívül Miguel León Portilla, *El reverso de la conquista* (Mortiz, Mexikó 1964); Fernando Mires, *En nombre de la cruz* (DEI, San José 1986) (Kitűnő mű, amely - a konkvisztádorok idejében - az indiánokon végzett holokaustt kapcsolán folytatott „teológiai és politikai viták”-ról szól.) 29.; Silvio Zavala, *Filosofía de la conquista* (FCE, Mexikó 1977); José O. Beozzo, *Vi-são indígena da conquista e da evangelização: Inculturação e libertação* (Paulinas, São Paulo 1986) 79-116.
- 13 Az aztékok által uralt népek istene (mint a görög Zeusz a rómaiak szemszögéből). Az elnyomónak rossz lelkiismerete volt, és azt hitte, hogy az elnyomottak istene a benne hívók elnyomásáért felelősségre vonja majd őt. Cortés útrakel Tlaxcala-ból, abból a templomból, amelyben Quetzalcoatl-ot (az „isteni kettősség”-et, vagy a „tollakkal borított kígyó”-t: coatl=kettősség; quetzal=a quetzal madár fénylő tollai, az istenség jele) tisztelték.

óslakosa se nem „kitalálta” az új jövevényt, se nem „fel-fe-dezte”. Megcsodálta őt szent tisztelettel „inváziója” közben, az „ő” értelmezésével látta el (bizonyára más értelmezéssel, mint a behatoló európai). Ha az európai a talált kincset mindenekelőtt „ázsiai létében” és csak azután „amerikai létében” értelmezte mint negyedik földrészt (a már ismert földrészek - Európa, Afrika és Ázsia - mellett),¹⁵ úgy az óslakosból a hasonlóképpen értelmezett, de istenségnek tűnő behatoló a következő kérdést váltotta ki: Minek jön ez az isteni lény? Hogy számonkérjen és megbüntessen? Hogy megáldjon és gazdaggá tegyen bennünket? Az első találkozásnál várakozás volt... zavarodottság... csodálkozás...: „Az admirális és a többiek észreveték egyszerűségüket”, mondja Bartolomé de las Casas 1492. október 12-ről, „mindent nagy örömmel és békességgel viseltek el; majd megálltak a keresztények, hogy szemügyre vegyék az indiánokat (sic!), és megcsodálják nagyfokú szelídségüket, egyszerűségüket és az emberekbe vetett bizalmukat, melyet ők ezidáig soha nem ismertek... Úgy álltak ott, mintha az ártatlanság állapotát állították volna helyre, amelyben állítólag Ádám apánk sem élt tovább hat óránál.”¹⁶

IV. A legyőzöttek szemlélete (A szétrombolt szubjektivitás)

A kezdeti tété-à-tété mindenesetre rövid ideig tartott, hamar megtudták az amerindiánok, hogy minek jöttek azok az „istenek”: „Miután megismerték őket, nekik rohantak, mint a több napja éhező haragos farkasok, tigrisek és oroszlánok... És mást se csináltak negyven éve, és ma sem csinálnak mást, mint hogy feldarabolják, megölik, megré-

15 Már az „amerikai” név is idegen és elnyomó: nem egy „amerikai”, hanem egy itáliai geográfus nevéből ered (!).

16 Historia de las Indias I, 40. fejezet; (BAE, Madrid 1957) I. kötet, 142.

mítik, bántják, kínozzák és elpusztítják őket a kegyetlenség sajátságos, új, változatos és soha nem látott, olvasott vagy hallott eszközeivel.”¹⁷

Valójában Amerika őslakosa az ő világból borzalmas módon élte át eme isteni lények invázióját: „A 11. Ahuau katun¹⁸, az első, a kezdeti katun... volt, mikor jöttek a rőt szakállú idegenek, a nap fiai, fehérbőrű férfiak. Ah! Hadd gyászoljuk meg a kövek fölhalmozóinak¹⁹, a föld hamis isteneinek a jöttét, akik karuk végéből tüzet bocsátanak ki^{20, 21}. „Ah! Nagyon nehéz a katun terhe, melyben a kereszténység fog fölbukkanni! Ez jön majd: hatalmasokat juttatnak rabszolgasorba, embereket tesznek rabszolgává, olyan rabszolgaság, mely még a trónok urait is elragadja.”²² „A népek urainak a szíve remegéssel és reszketéssel lesz teli a jelek miatt, melyeket a katun hoz majd: haduralom, háborús idő, hadi szó, hadiétel, hadiital, hadi irányítás. Eljön az az idő, mikoron öregemberek és öregasszonyok háborúznak, gyerekek és bátor férfiak háborúznak, fiatal emberek háborúznak a tiszteletteljes istenek miatt.”²³

A dicsőséges hódítás és a hittérítés is bizonyára összekapcsolódik azzal a bűnös erkölcsi cselekvéssel: az ósrosszal és a strukturális elnyomással, mely még a XX. század végét, a mi jelenünket is terheli. Ennélfogva az őslakosok, a világukból kiindulva, sajátosan értékelték a történeteket, a fel-fedezés folytatását. Fel-fedezés — meghódítás az elnyomó, behatoló szemszögéből nézve; zavarodottság, rabszolgaság, halál pedig a mi amerikai szubjektivitásunk szemszögéből nézve. A tény egy és ugyanaz, különböző kettő a jelentés, különböző kettő a hatás.

17 Bartolomé de las Casas, Brevísima relación de la destrucción de las Indias: uo. V. kötet 137..

18 Egy „korszak”, egy „kairós”, vagy egy szörnyűséges idő neve (1 katun = 20 év - a ford.)

19 A XVI. századi nagy templomok építésére való utalás.

20 A spanyolok löporral működő tüzfegyvereire való utalás.

21 El libro de los libros de Chilam Balam II, 11 Ahuau; (FCE, Mexikó 1948) 124-125..

22 Uo. 126..

23 Uo. 137..

V. Az evangélium teremő befogadása és a történelmi jóvátétel

Bartolomé végrendeletében (1546) egyértelmű felszabadítás-teológiai szöveg található: „Jónak látta Isten, hogy kiválasszon arra a feladatra, hogy annak az egész népnek a kedvéért, melyet mi indiánoknak hívunk, megpróbálják ezen birodalmak és országok birtokosai ellen elkövetett sértésekre, gaztettekre, károkozásokra visszatérni — effélett még soha nem láttak vagy hallottak —, amelyeket mi, spanyolok tettünk, mindenféle jog és igazság ellenére, és megpróbáljam visszavezetni őket első szabadságukhoz, melyet jogtalanul ragadtunk el, és megszabadítani őket az erőszakos haláltól, amit még mindig elszenvednek.”²⁴

„Azok a népek” - az indiánok - szabadok voltak és urai ezeknek az országoknak. Megtámadták, kirabolták, elnyomták és szegénnyé tették őket. Mégis befogadták az üzenetet, gyakran a misszionáriusok ellenére. „A keresztre feszített, véresre kínzott Krisztus (a spanyol barokkban, de igazából csak a latin-amerikai barokkban)”²⁵ juttatta el az indiánokat a feláldozott Fiúval való azonosságuk felismerésére. Saját bőrükön, radikális szegénységben, totális meztelenségben, a „szegény” szó legigazabb értelmében élték át a „keresztet”, melyet a misszionáriusok hirdettek. Ez a keresztény „tanításnak” nem pusztán passzív, memorizáló betanulása, hanem az evangéliumnak „alulról” a „legyőzöttek” oldaláról történő, alkotó befogadása volt. Lehet-e 500 éves jubileumot (örvendezést) tartani az említett evangelizálás alkalmából? Nem újabb sértés lenne-e ez, abban az értelemben, ahogy arra Bartolomé de las Casas rámutatott?

Sértés („agravio”), ami az ember becsületének és hírnevének a megsértése, az ember joga ellen vét. Ténylegesen azonban a felfedezés és meghódítás nem csak sértés

24 Obras, Uo. V. kötet, 539..

25 L. a „Chirstliche Kunst des Unterdrückten in Lateinamerika. Eine Hypothese zur Kennzeichnung einer Ästhetik der Befreiung” [Latin-Amerika elnyomottainak keresztény művészete. A felszabadítás esztétikájának meghatározásáról szóló hipotézis] című írásomat: CONCILIUM 16 (1980) 106-113.

volt, hanem elnyomási gyakorlat is, strukturális rabszolgaság, testi és kulturális halál, az istenek lerombolása... Es ez sokkal több, mint sértés; ez támadás, megalázás, gyilkosság, halálos vétség a másik ember méltósága ellen.

Aminek ebből következően 1992-ben történnie kellene, az a történelmi jóvátétel („desagravio”) lenne az „amerikai indián”-nal szemben. Úgy hiszem, hogy aki az 1492. október 12-re való emlékezés előkészületeiből leginkább hiányzik, az maga az indián.

A jóvátétel („desagravio”) azt jelenti, hogy — bár nagyon megkésve — a másikkal szemben tanúsított jogtalanságot jóvá kell tenni azáltal, hogy teljes elégtételt nyújtunk és az okozott kárt megtérítjük. Meg tudjuk-e ezt tenni? Nem utópikus elképzelés-e mindent visszaadni az indiánoknak, amit elvettünk tőlük? Hogyan lehet a helyrehozhatatlan jogtalanságot jóvátenni, amit elkövettünk, és még most is elkövetünk ellenük?

Mindemellett az „amerikai indián”-t sohasem győzték le. Felkelések ezreiben lázadt fel a XVI.-tól a XIX. századig tartó gyarmati időben, és ma a „második emancipáció”²⁶ harcaiban bukkan fel, a felszabadítási folyamatban, amelyet ma Guatemala, El Salvador, Nicaragua és az egész Latin-Amerika átél a maga kritikus és szenvedéssel teli helyzetében. Mariáteguival²⁷ együtt úgy véljük, hogy az „óslakoskérdés” feloldhatatlanul összekapcsolódik Latin-Amerika sorsával. A történelmi jóvátételnek jelle kellene válnia, útmutatóvá a birodalom számára, azt kellene szimbolizálnia, hogy az indiánnak szabadnak kell lennie a felszabadított Latin-Amerikában. Csak egy „alulról” szemlélt történelem tudja mindezt megvilágosítani.

(Ford. Steiner Krisztina)

26 Az „első emancipáció” Spanyolország és Portugália ellen irányult 1809 óta. A „második emancipáció” 1959-ben kezdődött, ennél azonban az újgyarmatosító metropoliszok a „központ” ipari országai.

27 L. a „Sieben Versuche, die peruanische Wirklichkeiten zu verstehen” [Hét kísérlet a perui valóság megértésére] című művemet (Argument /Edition Exodus Berlin/ Freiburg i.Ue. 1986).

500 éves indián ellenállás

1990. július 17-21. között rendezték meg az ecuadori Quitóban az amerikai indián népek első kontinentális találkozóját, melyen több mint 200 küldött vett részt. A számos nemzeti Indígena-szervezet által rendezett program az „500 éves indián ellenállás” kampány része az 500. évfordulóra tekintettel. Részleteket közlünk a Quitói Nyilatkozatból.

(Forrás: ALAI, Servicio Mensual de Información y Documentación, Quito, Separata No. 130.)

Quitói Nyilatkozat

Mi, amerika indián népei, sohasem hagytuk abba a harcunkat az elnyomás, a hátrányos megkülönböztetés és a kizsákmányolás ellen, ami ősatyáink földjén az európaiak betörésével vette kezdetét. Harcunk nem az 500 éves elnyomás évfordulójára válaszol, de nem engedi, hogy a behatolók — „demokratikus”-nak nevezett kormányainkkal karöltve — szándékaik szerint ünnepet teremtsenek belőle. Az indián népek, nemzetiségek és nemzetek valódi szabadságukban reménykedve és azonosságukra hivatkozva elszánt egyértelműséggel elvetik ezt az ünnepet.

Meg kell teremtenünk azokat a szükséges feltételeket, melyek önrendelkezésünk gyakorlását lehetővé teszik. Amíg az indián népeknek nincsenek saját kormányai és nem rendelkezhetnek szabadon területeik fölött, addig nincs számukra autonómia.

Első kontinentális találkozókon a következő pontokban állapodunk meg:

1. Teljesen és korlátlanul elítéljük az 500. évforduló ünnepeit, és ezt a dátumot kontinentális felszabadítási küzdelmeink céljaira használjuk.
2. Ratifikáljuk megdönthetetlen politikai célkitűzéseinket: önrendelkezési és öngazgatási jogot követelünk a nemzetállamokon belül, és olyan alkot-

mányokat, melyek biztosítják, hogy minden nép megválaszthassa a harcát és terveit kifejező nemzeti jelvényeket.

3. Megerősítjük döntésünket, hogy újratertjük és fentartjuk saját kultúránkat, nevelésünket és vallásunkat, mert ezek alkotják népeink identitásának alapját: szellemi-lelki életünk sajátos formáit, közösségi tulajdonra épülő társadalmunkat és az anyatermészettel való együttélésünket.
4. Elutasítjuk az indiánokat jogtalanul képviselő szervezetek manipulációit, mert imperialista érdekeket kiszolgálva visszaélnék nevünkkel és együttműködnek országaink uralkodó társadalmi rétegeivel. Ezekkel szemben megerősítjük saját szervezeteinket, anélkül, hogy más harcoló népcsoportokat kizárni vagy elszigetelni akarnánk.
5. Tudjuk, hogy az indián asszonyok milyen fontos szerepet játszanak küzdelmünkben, és megértjük, miért olyan fontos az, hogy szervezeteinkben nagyobb számban vegyenek részt.
6. Elemi jelentőséggel bír az indián népek számára a természet gazdagságának megőrzése és megvédelmezése a transznacionális vállalatok támadásaitól. Meg vagyunk győződve arról, hogy ez a védelem ott hatékony, ahol az indián népek maguk rendelkezhetnek az általuk lakott területek fölött, saját rendezőelveik és közösségcentrikus életformájuk szerint.
7. Követeljük, hogy a nemzetközi jog keretén belül ismerjenek el bennünket külön népeknek, és ezt a nemzetállamok megfelelő módon illesszék alkotmányukba.
8. Felemeljük vádló szavunkat az ellen, hogy indián népeink az erőszak és az üldözés áldozatai lettek, ami az emberi jogok nyilvánvaló megsértése. Követeljük, hogy ismerjék el jogainkat az élethez, a földhöz, a szabad szerveződéshez és kultúránk

ápolásához. Egyidejűleg követeljük népünk politikai vezetőinek szabadonbocsátását, az elnyomás befejezését és az okozott károkért a megfelelő kártérítést.

Quito, 1990. július 21.

„Amikor a fehér ember megérkezett, azt mondta hunyjuk be a szemünket és imádkozzunk. Mire kinyitottuk szemünket, Bibliájuk nálunk volt, földjeink pedig náluk.”

Grace Smith

IVO LORSCHTEITER

Santa Maria (Brazília) püspöke. Az előadás Bécsben hangzott el az 1992-es Pasztorális Napok keretében.

Bázisközösségek a szegények között

A pueblai felhívás

Anélkül, hogy mítoszokat kívánnék kelteni vagy egyházunk gyengeségeit takargatni, mégis nagyon jó érzéssel tölt el, amikor fellapozom a pueblai záródokumentum 268. pontját, amelyben ez áll: „Igaz, hogy szükségünk van még misszionáriusokra, de az is igaz, hogy szegénységünkől nekünk is adnunk kell. A mi egyházaink is felkínálhatnak valami nagyon eredetit és fontosat: az üdvösség és a szabadság iránti érzékünket, népi vallásosságunk gazdagságát, a bázisközösségek tapasztalatait, az egyházi szolgálatok sokféleségének felvirágzását, reményeinket és vidám hitünket”. Ez a mondat az egyház missziós tevékenységéről szóló fejezetben olvasható, amely időközben előnyösen hatott a „Missio ad Gentes”-re is. A legutóbbi időig csupán befogadó egyház voltunk, most már mi is adni akaró egyházzá válunk.

Mert mit is jelent voltaképpen, hogy Latinamerika a világ egyetlen katolikus földrésze? Számokban kifejezve a következőket jelenti: 1900-ban a katolikusok 77%-a Európában és Észak-Amerikában élt és csak kb. 23% a déli féltekén, vagyis Latinamerikában, Afrikában, Ázsiában és Óceániában. 1970-ben az arányok jelentősen megváltoztak: a katolikusok 51,8%-a a Föld déli részén élt. 1985-ben

1 Az előadás megjelenik német nyelven, in Von der Missionierung zur Evangelisierung. Zur Zukunft der Kirche in Amerika und Europa. Österreichische Pastoraltagung 2. bis 4. Jänner 1992, im Auftrag des Österreichischen Pastoralinstituts herausgegeben von Helmut Erharter und Horst-Michael Rauter, Verlag Herder, Wien 1992.

pedig már 59,8%, aminek majdnem fele (42,04%) Latin-Amerikában.

Bázisközösségek

A bázisközösségekről igen nagy lelkesedéssel beszélhetek, mert ez év szeptemberében éppen az én délre fekvő egyházmegyém székhelyén, Santa Mariában, rendezik meg a brazil bázisközösségek 8. nemzeti találkozóját. Az ország püspökei mintegy 3.000 küldöttet delegálnak a találkozóra, hogy bátorságot hozzanak, s vigyenek az egyházmegyékbe. A találkozó témája: „Elnyomott kultúrák és evangelizáció Latin-Amerikában”. Főképpen 5 kultúrára gondolnak: az indiánokéra, a feketékére, a nőkére, a munkásokéra és az vándormunkásokéra. E téma egyébként szorosán összefügg a latin-amerikai püspökök 4. általános gyűlésével, melyet egy hónappal később Santo Domingóban nyitnak meg, s melynek témája: „Újraevangelizálás, társadalmi kihívás, keresztény kultúra”. Santa Maria legtöbb vendége laikus bázisközösségi tag lesz, szegény és egyszerű, de hívó emberek. Az indián és fekete csoportokon kívül mintegy 120 püspököt is meghívnak, valamint néhány megfigyelőt az evangélikus egyházaktól.

Kicsit meglepett bennünket, hogy II. János Pál pápa a „Redemptoris Missio” 51. pontjában a fiatal egyházakban sebesen szaporodó bázisközösségeket mennyire felértékelte. „Ezek a keresztény képzés és a missziós kisugárzás centrumai” — írta, majd így folytatta: „Olyan kisközösségekről van szó, melyek tagjai az imádság, a Szentírás olvasása, a hitről való tanulás valamint az emberi és egyházi gondok orvoslása érdekében találhatnak egymásra. Anélkül, hogy elzárkoznának a plébániáktól vagy az egyházi felsőbbeségtől, és anélkül, hogy gettóvá vagy ideológiai csoportosulássá váljanak, ezek a közösségek egy új társadalom hatékony kiindulópontjai.” — fűzi hozzá a pápa.

A bázisközösségekről alkotott kép árnyalása érdekében még annyit tehetünk hozzá, hogy

- élettél telítik meg a plébániaközösségeket, melyet a közösségek közösségének tartanak, s amely szá-

mukra nem azonos a mindent központosítani törekvő plébánia-egyház modelljével;

- felmutatják, hogy egyesíthető a hit és az élet, az imádság és a cselekvés, a misztika és a politika, s ezáltal hogyan kerülhető el mind az egyoldalú transcendentalizmus mind a horizontalizmus;
- közel viszik a néphez a Bibliát és a közös szentírásolvasással a latin-amerikai katolicizmus egyik legszebb művét teremtik.

Milyen kitekintést engedhetünk meg magunknak a bázisközösségekre valamint az egyház és a társadalom egész jövőjére vonatkozóan? Teljes nyíltsággal ki szeretném jelenteni, hogy a bázisközösségek nem minden az egyházban és a pasztorációban! Azonban mégis alapot adnak arra a reményre, hogy általuk még sok jó és igaz történik egyházunk életében. Hasonlóan más területekhez, őket is előveheti bizonyos fáradtság. Arra azonban nem találtam magyarázatot, hogy terjedhetett el Európában, hogy a brazil közösségek száma 80.000-ről 4.000-re csökkent volna.

Egy másik félre nem tolrható gond, ami még súlyosbodhat, az új apostoli mozgalmakkal való kapcsolat. Elsősorban a cursillosra, fokolaréra, karizmatikusokra, az újkatekumenekre gondolok. Személyes véleményem szerint „az Atya házában sok hely van”, a hívőknek pedig megvan a joguk arra, hogy egyesületekbe és mozgalmakba szerveződjenek — azzal a feltétellel, ha ezek approbáltak, megőrzik a helyi egyház egységét, és nem zárkoznak el a társadalmi-szociális problémáktól.

Meg kell vallanunk, hogy a bázisközösségek gyorsabban és könnyebben virágoznak fel a vidéki szegény népeség körében és a nagyvárosokat körülölelő nyomornegyedekben. De mi lesz a városok pasztorációjával? Az ott élő emberekkel? Hogyan alakul a városlakók közösségi élete? Mit tanulhatnánk erről Európa egyházaitól? Ezzel kapcsolatban még meg kell jegyezmem, hogy Brazília lakosságának már 72%-a városokban él!

Voltaképpen a bázisközösségek ma nem mások, mint amit az Apostolok Cselekedeteiben olvashatunk: „Állhata-

tosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban ... A hívek mind összetartottak és közös volt mindenük” (ApCsel 2,42-44). A 4. latin-amerikai püspökkari konferencia előtt állunk. Bár bizonyos körökben bizalmatlanság ütötte fel a fejét Santo Domingo vonatkozásában, én rendíthetetlenül hiszem, hogy Medellín és Puebla szellemisége megvilágítja és megtermékenyíti ezt a találkozót — abban is, ami majd a bázisközösségekre vonatkozik.

A szegények mellett dönteni

Az 1985-ös római rendkívüli püspöki szinodus záródokumentuma így fogalmazott: „A II. vatikáni zsinat óta megerősödött az egyház szegényekre, elnyomottakra, peremhelyzetűekre vonatkozó küldetés tudata. Ez az előszertet, amely nem kizárólagos, az evangélium szellemiségét sugározza. Jézus boldognak nyilvánította a szegényeket (Mt 5,3) és ő maga is szegény akart lenni értünk (2Kor 8,9). A záródokumentum azt is megállapíthatta, hogy „az ún. I. világban fel kell tennünk a kérdést, hogy miért olyan gyakori az egyházzal szembeni közöny, miközben ott, ahol az egyház felemeli szavát az iganságtalanságokkal szemben, tekintélye növekszik”.

Puebla külön fejezetet szentelt a szegényeknek (1134-1165. pontok), s ebben állásfoglalásra hívott fel. Egyébiránt e fejezet egyenértékű társa az ifjusárol szólónak. „A szegények az örömhír első befogadói” (Lk 4,18-21), és az ő evangelizálásuk Krisztus küldetésének tulajdonképpeni jele és legjobb izagolása” (Lk 21-23).

Egyértelmű állásfoglalásunkkal szemben itt is ott is a következő ellenérveket állítják: „Az egyház elveszítette a gazdagokat, ezért megalkuvó érdekekből fordul a szegények felé!” Mit is mondhatunk erről? Megvalljuk, hogy nem olyan egyszerű a gazdagokat evangelizálni: ezt Krisztus maga is megmondotta. Az is igaz, hogy pl. Brazíliában a népesség 5%-a — a gazdagok — rendelkeznek a nemzeti összjövedelem 37,9%-a fölött, miközben a népesség 50%-a — a legszegényebbek! — 12,6%-kal kell, hogy megelégedjenek. Az is igaz, hogy a szegények létszámának és nyo-

morának növekedése puszkaporos hordó. A mi választásunk mély indoka azonban az evangéliumhoz való hűség igénye, az, hogy a Mester tanítását és példáját kövessük és megvalósítsuk az egyház feladatát. Különösen Medellín ébresztette fel ezzel kapcsolatban lelkiismeretünket, hiszen a II. vatikáni zsinatot akarta kontinensünkre alkalmazni. Amikor ezt így fogalmazom, akkor a húszas évek ismert vitája jut eszembe. Eduardo Carlos Pereira, híres nyelvész és rátarti presbiteriánus (kálvinista) Brazília és egész Latin–Amerika szegénységét — valamint az összes, akkor katolikusnak nevezett ország elmaradottabb helyzetét — arra tényre akarta visszavezetni, hogy ezek katolikusok, míg a protestánsok a jólétet sokkal hamarabb megszerezték. S még ma is egy brazil missziósnak Japánban azt mondták: „Nem lehetünk katolikusokká, mert az ön országában, amely a világ legnagyobb katolikus országa, olyan nagymérvű szegénységet és nyomort látunk!” Eduardo Carlos Pereirával szemben Leonel Franca S.J. szállt vitába, s írta meg máig jelentős művét, amelyben megdönti Pereira érveit („A Igreja, a Reform, a Civilização” — Az egyház, a reformáció és a civilizáció).

Kik is voltaképpen a szegények? Azok, akik nem rendelkeznek azzal, ami az emberhez méltó élethez nélkülözhetetlen, s amely javakat Puebla egészen konkrétan megnevez (29-41. pontok). Anyagi szegénységről van szó, bár a szellemi — a hitetlenség és a bűn — még nagyobb rossz.

Mit jelent a szegények melletti döntés konkrétan?

- Megpróbálunk nem csak a szegények egyháza lenni, hanem szegény egyházzá válni;
- Megpróbálunk nem csak a szegényekért, hanem a szegényekkel dolgozni;
- Megpróbáljuk a szegényeket felvilágosítani arról, hogy életük, s mindannyiunk életének célja nem lehet a gazdag országok ismert fogyasztói eszménye, hanem a méltó, de szerény életmód. Úgy vélem, hogy Európának most hasonló gondot jelentenek Kelet–Európa népei.

- Megpróbáljuk mindannyian, a gazdagok is, elsajátítani a szegények és a szegénység látásmódját: mi érint bennünket, mi a vétünk és mit segíthetünk.
- Nem osztályharcot szorgalmazunk ezzel a gazdagok és a szegények között, hanem ellenállást azzal a harccal szemben, ami maga az elnyomás, az ismert mottó szerint: „opus justitae pax” (A béke az igazságosság műve).

Ezzel összefüggésben sürget a kérdés, amely a fejlettebb országokkal való párbeszédünknek új lendületet adhat, hogy tulajdonképpen mit jelent, és mit követel ezekben az országokban az egyháztól a szegények melletti döntés. A kérdés jelentőségét külön is hangsúlyozza az 1992-ben elközelgett 500. évforduló. Vajon nem lehetne ezt az évet „az Úr kegyelmének esztendejévé” (vö. Lk 4,19) nyilvánítani, amit jelenleg Latin–Amerikában egy nagyszabású aláírásgyűjtési akció is követel, s amelynek központi témája az eladósodás és az Észak–Dél konfliktus? Vajon létrejöhetett volna az első világ jóléte, ha nem lett volna harmadik és negyedik világ? A pápa már a kelet-európai nagy változások előtt többször is hangsúlyozta, hogy nem a kelet-nyugati kapcsolatok jelentik a legnagyobb problémát, hanem az igazán nagy figyelmet az észak-déli konfliktusok érdemlik meg (*Sollicitudo rei socialis*, 21-22.). Mi érvényesül most — teszi fel a kérdést a *Centesimus annus*. Az USA gazdasági helyzetéről a püspöki kar igen erős szavakkal szólt (vö. 251-277. pontok). Nekünk nagyon fontos lenne, ha a brazil püspöki kar ószintén és szabadon tárgyalhatna az európai püspöki karokkal arról, mi a véleményünk a világ újrafel-osztásáról, különösen akkor, ha más oldalról tárgyaljuk a helyzetet (valóban létezik más oldal is?). Európa csak önmagával foglalkozik majd, különös tekintettel a korábbi keleti blokkra, Észak–Amerika pedig továbbra is befolyásolja Latin–Amerikát? Japán és az „ázsiai kistigrisek” döbbenetesen szemlélik saját hatalmas tömegeiket? Afrika pedig talán már senkit sem érdekel?

Nem akarom azt a látszatot kelteni, mintha mi a déli félteke szegénységéért és nyomoráért kizárólag a gazdag ipari országokat vádolnánk. Magunknak is feltesszük a

kérdést és megpróbáljuk lelkiismeretesen megválaszolni, mi a mi vétünk ezügyben. Mindazonáltal a függőség, az igen erős függőség ténye újra és újra előjön.

Felszabadítási teológia

Ebben az összefüggésben jogom és kötelességem, hogy szót ejtsek a latin-amerikai felszabadítási teológiáról, anélkül, hogy polemizálni kívánnék, s anélkül, hogy minden felszabadítási teológus minden szavát kész lennék aláírni. Ugyanis miután a Hittani Kongregáció megjelentette a témában a második instrukcióját, 1986. április 9-én II. János Pál pápa hosszú levelet intézett a brazil püspöki karhoz, amelyben többek között ezt írja: a valódi felszabadítási teológia „nem csak adekvát, hanem hasznos, sőt szükséges is. Kétségtelen, hogy általa a brazil egyház nagy szolgálatot tehet saját országának, a latinamerikai földrésznek és az egész világnak is”.

1991. október 12-én a Brazília felé tartó repülőgépen egy újságíró megkérdezte a pápától: „Ön mit szól ahhoz, hogy egy brazil püspök azt nyilatkozta, hogy miután a kommunizmusnak vége, nincs tovább értelme a felszabadítási teológiának sem.” A pápa szószerint ezt válaszolta: „Ez két különböző dolog. A felszabadítási teológiának van és meg is marad az értelme. Más az olyan felszabadítási teológia, amely a marxizmus elveire és módszereire épít. Az egyház és a pápa sohasem voltak a önmagában felszabadítási teológia ellen, csak a marxizmust tartalmazó felszabadítási teológia ellen.” Eszerint értelmezendők a pápa szavai ugyanerről a témáról, amiket Brazíliában mondott.

1991. júliusában több mint száz brazil teológus találkozott a SOTER egyesület tagjaként, hogy bátran értékeljék az eltelt 20 esztendő teológiáját Latin-Amerikában. Elemzésükben különös figyelmet szenteltek a felszabadítási teológiának. A határozatok nemsokára megjelennek nyomtatásban, de azt már most is megállapíthatjuk: Az eddigiéknél sokkal inkább szükséges, hogy a felszabadítási teológia kész legyen a folyamatos megtérésre. Mottója kezdettől változatlanul érvényes: állandóan tanulni a hit tapasztalatából és a szegények evangelizációs erejéből. Ha

esetenként hűtlen is volt ehhez a mottóhoz, és tévesen azt képzelte magáról, hogy már mindent megért — bár ebben lehet vétkes a szörnyűséges nyomor látványa is —, itt az ideje, hogy ismét megtanuljon tanulni, és újra alázatos legyen. De miért kellene azt feladnunk, ami a legszorosabban hozzá tartozik a felszabadítási teológiához, nevezetesen az étellel való szerves kapcsolatot? Ebben a vonatkozásban nem érzéketlen a többi teológia? Létezhet egyáltalán igaz teológiai pátosz, empátia és szimpátia nélkül?”

A dokumentum felsorolja a felszabadítási teológia központi témáit és legfontosabb jellegzetességeit: szabadság és felszabadítás, Isten országa, Krisztus követése, odafordulni a szegényekhez, az egyház mint Isten népe, bázisközösségek, inkább induktív mint deduktív módszer, stb. „Témáinkat áttekintve azt mondhatjuk, hogy a felszabadítási teológia, anélkül, hogy egyetlen teológia kívánna lenni, rámutat a neoskolasztikus teológia korlátaira, s továbbra is a szegények reménye marad.”

A kongresszus résztvevői bizonyos fáradtságot érzektek és a messiási türelmetlenség veszélyét. Ugyanakkor más teológiai iskoláktól is elvárják a hiteles önkritikát. „Értékelésünk azt mutatja, hogy a felszabadítási teológia él és egyre intenzívebb. Legnagyobb történelmi felelőssége az, hogy a szegények reménye legyen, hogy megtérésére szólítsa fel az egyházak minden tagját. Ez missziós hivatása. Tudományos feladata, hogy rendszerezettebb, tagoltabb és elmélyültebb legyen. Végül jövőjének esélye az, ha egészséges önkritikával nyitott marad az új megfogalmazások és eredmények iránt!”

Talán nem haszontalan, ha megemlítem azt a három kérdést, amit a felszabadítási teológia minduntalan feltesz önmagának is: mitől, mire, mivel. Mitől kell az embernek és az emberiségnek megszabadulnia? Mindezekelőtt attól, ami megbilincsel és rabszolgává alacsonyít — akár gazdasági, akár politikai, akár etnikai vagy szellemi természetű rabságról legyen szó. Mire törekedjen az ember? Ne csak a földi jólétre, hanem az örök életre is! Mivel érhető el a szabadság? Bizonyosan nem erőszakkal (bár a szabadság eleve más mint a fejlődés!), és nem azzal,

hogy tagadjuk az isteni és egyházi értékeket és a valóságot.

Remény télvíz idején

E bizonyára vázlatos, de őszinte elemzés után zárszóként hadd tegyek fel néhány kérdést a jövőre vonatkozóan. Tekintsünk szeretett egyházunk és egyetlen (hiszen csak egyetlen van!) világunk jövőjébe! Mit látunk — a teológiában, a pasztorációban, Isten népének életében, a II. vatikáni zsinat szellemiségének megőrzésében, az igazságosság és szolidaritás keresésében? Van-e elég reményünk és örömünk? Nem felejtettük-e el túlságosan hamar (netán szándékosan?) az olyan kimagasló személyiségeket, mint XXIII. János pápa? Készek és hajlandók vagyunk-e a történelemből tanulni? Nekem gyakorta úgy tűnik, mintha a modernizmust követő korszakban élnénk. Akkor XV. Benedek pápa arra szólított fel, hogy hagyjanak fel a katolikusok közötti véget nem érő vitákkal, a bizalmatlansággal és kölcsönös vádaskodásokkal, és elégedjenek meg mindannyian annak megvallásával, hogy „christianus mihi nomen — catholicus cognomen”. Isten adja meg a világosságot és az erőt ahhoz, hogy egymás segítségére lehessünk, és ne tévesszük el a valódi remény és megmenekülés útját!

(Ford. dr. Máté-Tóth András)

FRANCISCO JOSÉ DE ROUX

1943-ban született kolumbiai jezsuita pap, közigazdász. A CINEP, Kolumbia egyik legfontosabb szociális kutatóintézetének igazgatója.

Amerika varázslatos folyama

A Lélek¹ síkságokon, őserdőkön hömpölyög

Évezredekkel ezelőtt az ember Amerikában egy új világot alkotott, melynek kezdetei ugyanolyan ámulatba ejtenek, mint a kontinens nagy folyóinak fakadása.

Ezóta hömpölyög a lélek ereje Alaszka és Patagónia között. A természetbe itatva, mert szelíd technológiákat talált fel és nem kovácsolt fegyvereket és nem gyorsította kerékkal a napok kimért ritmusát. Lándzsáit és szigonyait fából faragta, férfiak óvó karjával szántotta a földeket rítusok és fantasztikus legendák áthagyományozása közben természetett kukoricát.

A lélek folyama átszelte a korszakokat és ott kanyargott a fenséges bércek és a borzalmas őserdők között. Partjain kisebb-nagyobb civilizációk keletkeztek, melyek bár több mint száz különböző nyelvet beszélnek, mégis egyazon öbölbe torkollanak. Olyan népes városokat alkotott mint a kétszázézeres lakosú Tenochtitlan, az azték birodalom fővárosa, melyet Hernán Cortés egy nap a világ legszebb városának tartott és „Új Velencének” nevezett el, vagy mint Cuzco, az „Új Róma”, Tahuantinsuyu, a több mint egy millió négyzetkilométer kiterjedésű inka birodalom fővárosa.

1 Az eredeti spanyol szó, *espíritu* tágabb értelmű, mint a magyar lélek fogalom: szellemet, de a Szentlelket is jelenti..

Európából beáramlik a kapzsiság, a vér és az utópia

Senki nem tudja pontosan, hogy hány férfi és nő gondolkodott a világról hasonló módon, amikor az újonnan érkezettek elkezdték indiánoknak nevezni őket. Azért kapták ezt az elnevezést, mert az európaiak kelet felé haladva találtak rá arra az ötven vagy hatvan millió emberre, akik egy sarkkörtől sarkkörig tartó földet laktak. Kétszáz éven keresztül ezt a tizenötezer kilométer hosszú földdarabot „Nyugat-Indiáknak” hívták.

Az biztos, hogy ezek a zenét és kerámiát szerető népek, akik az aranyat a művészetre, a kokát és a matét az élet megszépítésére használták, nyitottak voltak az újra. Kíváncsiaknak és kitartóaknak bizonyultak a kísérletezésben, az átalakításban. Amikor ötszáz évvel ezelőtt megérkezett Kolumbusz majd a többiek, az aztékok és a chibchák, a maják és az inkák, az aymarák és az araukáknok között súlyos félreértések és végnélküli viták dúltak. Sokan azt gondolták, hogy a szakállas fehérek nem mások mint jötevők vagy istenségek, akik a boldogság egy új korszakát teremtik meg, és sok nemzedék után most visszatérnek, hogy egy régi ígéretüket bevaltsák. Mások, akik a háttérben maradtak, hamar észrevették, hogy a fehérek úgy vetették rá magukat az aranyra, mint éhes disznók a moslékra, és felháborodtak, amikor azt látták, hogy a fehérek az ősi istenek halálát követelik, és azért jöttek, hogy „gyengítsék a napot”. Ezek a viták megosztották a benszülötteket, akiket így már nem volt nehéz legyőzni.

Jött a háború, a vallási konfliktusok, a járványok, melyeket a barbárok hoztak magukkal. A barbárok felsőbbrendűeknek számítottak, mert „úszó házakon” érkeztek, lovaik és tűzfegyvereik voltak, és a pápa egy olyan földet adományozott nekik, amelyet Amerika férfiai és asszonyai már több mint harmincezer éve birtokoltak. Az indiánok lelkét azonban, amely hatalmas viharokon, megpróbáltatásokon ment keresztül, nem sikerült legyőzni. Kevesebb mint ötven év alatt elpusztult a lakosság kétharmada. Ez a vér kevert fajokban született újjá, de Amerika etniku-

mának 60%-a olyan örvénybe és szakadékba került, ahonnan nem volt visszatérés a felszínre. A terror és a reménytelenség lett úrrá, az aggastyánok szomorú dalai olyan hódítókról szóltak, akik „megtanítottak félni és csak azért jöttek, hogy elhervasszák a virágokat”.

Amerika zavart, gyenge, megsebzett, de még alattvalóként is méltóságteljes lelke Atahualpa megalkuvást nem ismerő büszkeségében, az araukánok állandó ellenállásában, a zenében, a kerámiában, az álmokban, a természethez való hűségben és annak csendjében talált közös hangra azzal a legmélyebb bölcsességgel, amely a halál, az uralkodás és az erőszak mellett Európából érkezett. Olyan emberek, mint Bartolomé de las Casas vagy Montesinos az amerikaiakban ugyanolyan Isten által teremtett emberi lényt láttak, és a benszülöttekkel való testvériséget hirdették, mindegyikükben fellelvén a világmindenség erejét és titkát. Ezek a misszionáriusok kendőzetlenül leplezték le a hódítás célját, amely a fennhatóság kiterjesztését és a spanyol uralkodó meggazdagodását volt hivatva szolgálni, és jóvátételt követeltek az indiánok számára, akikkel egy közös cél felé haladtak. Felemelték szavukat a konquistádorokkal szemben, az kérdezvén: „Milyen joron indítottak ilyen visszataszító háborút földjeiken békésen élő, jámbor emberek ellen, és pusztították el őket soha nem hallott kegyetlenséggel?” (Antonio de Montesinos Prédikációja 1511-ben). Teológiai harcot indítottak annak érdekében, hogy III. Pál pápa Sublimis Deus bullájában ünnepélyesen kinyilvánítsa, hogy az indiánok „valódi emberek”.

Amerika meszticizálódott. Lakosainak bőrszíne megmutatta, hogy képesek együttélni másokkal és megosztani, amijük van. Az indián asszonyok bensőséges viszonyba kerültek a spanyol hódítókkal. Azték és inka hercegnők mint Malinche és Tecuichpotzin Mexikóban vagy doña Inez és doña Angelina Peruban és sokan mások is, anélkül, hogy lemondtak volna vérük titkáról, szerelmeik által már egy új faj fogant meg az első napoktól kezdve. Rövid időn belül a falvakban, településeken a chibcha, aracua és maja házak mellett ott emelkedtek a spanyol harangtornyú fehér templomok is.

Az európaiak kapzsisága Afrikából behurcolt négekkel tovább duzzasztotta az amerikai medencét. Chocó őserdeiben, Jamaica ültetvényein, Salvador, Cartagena vagy San Luis környékén jól ismerték a négek büszkeségét, egy olyan távoli föld után sóvárgó dalaikat, ahol az emberiség bölcsője ring. A rabszolgák éneke a szabadság illúziója. Amerika meszticé válásába a Karib-térségben, Brazília és a Csendes óceán partjainál belevegyült a fekete faj ellenszegülésének hangja is. A függetlenségi zászlókra a rabszolgaság elítélését hímezték. Amerika oldani kezdte azt az etnocentrizmust és kizsákmányolást, amelyet a spanyol, portugál, angol és holland hajók hoztak a kontinensre. Ehhez szükséges volt, hogy deklarálják az emberek egyenlőségét és egyforma jogait.

Amerika mindekié. Épp ezért különböző nyelveket beszélt: spanyolt a Río Grande-től a Bering-szorosig. Brazilt, a portugálnak ezt a sajátos válfaját, amely a kontinens egész képzeletének hordozója. Északon, falat képezve, mint a fenyegetés és bizalmatlanság jelképe, kihívás a kontinentális testvériséggel szemben, az angol terjedt el, amelyet a fehérek ugyan megpróbáltak kisajátítani, de még Shakespeare nyelve sem kerülhette el, hogy meszticé, négerré és latinná váljon. Ugyanakkor, Quebec ön maga kifejezési módját a franciában találta meg.

A lélek maga is megnyilvánult például a paraguay-i jezsuita vagy a keleti síkságok misszionárius telepeinek utópiájában. Ezek a helyeken a gazdaság és a közösség, az indián zene és a gregorián énekek, az imádság és a politika 150 éven át egybeolvadt. Találkozott a törzsi hagyomány, amelynek az őserdő és a síkság volt az otthona, az óceán túlszárjáról hozott tanítással és meggyőződéssel, hogy Amerika megtérhet az igazságosság Istenéhez. De ismét kitört az importált háború: megérkeztek az európai nagyhatalmak, hogy lerombolják ezt az illúziót, megölték és szétszórták az indiánokat, a misszionáriusokat kiűzték, a dzsungel elnyelte a kukorica és mateföldeket, s a templomokat is, mert akik gondozták, elhagyták ezeket a helyeket. Ám a vér és rablás egyet azért igazolt: ezen a földön valódi utópia élt.

A keresztény hit átszeli a kontinenst

Eljött az átfogó katolikusság korszaka. Vagy annak az álma, hogy ez Amerika szerte így történt. Egy rövid nyugalmi állapot az állandó sodrásban. Egy olyan korszak, amelyben a gyarmati, barokk stílusú templomokat emelték a tereken: kereszttel és harangokkal. A hajnalok körmenettel és közös imádsággal kezdődtek, mindenfelé új kolostorokat építettek, szerzetesek, prédikátorok, hitoktatók, püspökök ezreinek sikerült elérnie — inkább a szolgálatban szerzett gyakorlatuk révén, mintsem beszédeikkel —, hogy az Evangélium igéje, a szilárd, mély, friss erejű és árnyalatokkal teli keresztény hit a kontinensen termékeny talajra hulljon. A Szűz megjelent Guadalupe-ben, Santo Domingo egyik völgyében. Mint szeplőtlen Szűz, Nicaraguában és Chilében. A hegytetőkön a védőszentek és az Úr tiszteletére kápolnákat építettek. A tízparancsolat egyet jelentett a közerkölccsel. Az élet iránt érzett tisztelet előírása, a házastársi kapcsolat, a hivalkodástól mentes öltözködés, a vallási dogma védeleme felett úgy örködtek, mint a társadalmi létet meghatározó feltételen és amelyek betarttatásához néhányszor az Inkvizíció megtorló hatalmát is igénybe vették. Az egyház nevelt. Iskolák, kollégiumok, egyetemek ezrei jelentek meg papok és szerzetesek kezdeményezései nyomán.

Ebben a néhány helyen már konszolidálódott, máshol még ingatag időszakban azonban Amerika lelke mélyén még őrizte identitását és lázadását. Ezért a folklór indián és néger hagyományokat kevert a Nagyhét és a falusi karácsonyok liturgiájába és a keresztény szentek képeiben előző isteneiket is tisztelték. Varázserejű személyiségek járták az őserdőket, mialatt Brazília végtelen tengerpartjain csábító istennők mártóztak meg afrikai ihletettségtől rítusokban.

Függetlenség — kiált az amerikai nép

A lélek megnyílt az Európából érkező lázadó eszmék előtt: szabadság, egyenlőség, testvériség. A függetlenség kiáltá-

sa mindenütt felhangzott. Mexikó, Közép-Amerika, a Karib-térség, az Andok és Dél népei fellázadtak Spanyolország ellen. Brazília elszakadt Portugáliától. Bolíviának volt egy álma. Amerika mindenki hazája. Észak felkelt Anglia ellen.

A kívülről érkező eszmék termékeny talajra hullottak, melyből új eszmeként hajtottak ki. Amerika újra nyugtalan folyammá változott. Formálisan új államok jöttek létre saját alkotmánnyal és kormányzó palotákkal, de nem voltak nemzetek. Más helyeken, mint például az aztékok és inkák között hivatalnokok, protokoll, adó- és katonai rendszerek telepedtek rá a népre. Az újonnan érkezett és nem megfelelően adaptált formaságok mind ott maradtak — egyesek kényelmetlenek, mások akadémikusak, bölcsek és büszkék — keresve annak a lehetőségét, hogy láthatóvá válják azon a földön, amelyik mindenkit befogadott. Mesterséges határokat húztak, hogy elválasszák a nemzetállamokat, amelyekben csak egy volt a közös: a fővárosnak kinevezett városokból irányított határviták.

Minden eladó

Amerika nem tudott ellenállni a piac igézetének. Szemben a korábbi, erőszakkal kikényszerített nyitással, amikor száztonna számra hordták el az aranyat és az ezüstöt, most egy tudatos lépésről volt szó. Most saját maga bocsátotta rendelkezésre érceit, őserdőit, bányáit az európai és észak-amerikai tőke számára.

Azok a családok, amelyek az üzlet, politikai szolgálat vagy királyi kiváltság révén tettek szert hatalomra, hírnévre és földekre, illetve akik a háborúk árnyékában, a bányák, rabszolgák, indiánok szolgálatai révén gazdagodtak meg, vagyonuk és hiú ábrándjaik révén, hogy tudniillik így különválhatnak a kontinens lakosságának egészségtől, eltávolodtak a többi társadalmi rétegtől. A magántőke kisajátításának segítségével felhalmozták a kőművesek, pásztorok, bányák munkásai és a parasztok fáradságos munkáját. Ezáltal külföldi vállalatok üzlettársai lettek,

amelyek messzire vitték a kincseket, tönkretették az őserdőket és a folyókat.

Mindeközben a falusi és a városi lakosság egyre nagyobb hányada éhezett és óriási társadalmi különbségek alakultak ki. A latinamerikaiak több mint fele az alapvető szükségleteket sem kielégítő körülmények között élt.

„A kereszténység és a forradalom között nincs ellentmondás”

Éppen ezért, amikor az egész világon a forradalomról beszéltek, Amerika szintén harcba szállt az igazságért. Ugyanakkor a forradalom Amerikában sajátos összenövéseket eredményezett. Míg Európában ateista jelleget öltött, addig ezen a kontinensen az első évtizedek vallásellenes radikalizmusa átalakult és lehetővé tette a keresztények és marxisták közötti kapcsolat létrejöttét. Nicaragua és Salvador a gyakorlatban is megtapasztalta a harcok során egyesült keresztények és marxisták összefogását, Peruból és Brazíliából pedig elindult a felszabadítás teológiája, amely a bázisközösségekben mindenhol gyökeret eresztett.

Ugyanakkor egy másik, különös irányzat is megjelent. A katonai vezetők hatalmi ábrándjai, a századelő katolikusainak felhívásai a kommunizmus és a modernizmus elleni szent háborúra, az Egyesült Államoknak az a törekvése, hogy az egész kontinenst ellenőrzése alatt tartsa, a laktanyákba eljuttatták az ún. nemzetbiztonsági doktrínát, mely szerint létre kell hozni egy északtól délig terjedő egységfrontot a nyugati civilizáció ellenségeivel szemben. Megszaporodtak a katonai diktátorok. Hadseregeket toboroztak és mindenhol területeket foglaltak el, ellenségnek nyilvánítva ugyanannak az örökségnek a hordozóit. Az igazság és a szabadság utópiája, amely a négerék és indiánok lázadó hagyományaihoz és a „másokért életünket áldozni” keresztényi eszméhez kötődött, összeütközésbe került a hadsereg barbárságával, amelyet ideológiailag felkészítettek arra, hogyan tüntessen el férfiakat és nőket Isten és a biztonság nevében. Ismét patakokban folyt a vér

az egész kontinensen. Megkínzottak és eltűntek ezrei. Gerillák háborúja a hadsereg ellen. Fényes ösvények ezeréves mítoszai. Keresztes hadjáratok egy igazságot szolgáló és eszmét adó Isten nevében. Egy sehol nem létező szocialista utópia illúziója. Magánhadseregek, önvédelem, katonák.

Egyazon erőtől hajtva tömegek lépték át saját országuk határait és népesítették be a látóhatárt: népvézerek és parasztok, legendás gerillák, mint Sandino vagy Che Guevara, indián vezérek, mind azért harcoltak, hogy visszaszerezzék földjeik feletti jogukat. Keresztények akik hatottak a tömegekre: Camilo Torres Restrepo, aki fegyvert fogott, belefáradván a más eszközökkel folytatott harcba; Monsenor Romero, akit saját népe tanított meg a szegények jogaira, és aki azt parancsolta a katonáknak, hogy tagadják meg azt, hogy a tömeg közé löjjenek; Ignacio Ellacuría és társai akik a megbékélést és a párbeszédet hirdetve estek áldozatául a salvadori hadsereg által elkövetett gyilkosságnak.

Egy újabb, az erőszakot magában hordozó áramlat is felszínre tört ebben a fájdalommal és várakozással teli végtelen folyóban: a külföldi adósság, amely modern formában ismételte meg a konkvisztádorok korábbi uralmát és kizsákmányoló politikáját. A szegénynegyedek lakói, a parasztok, a napszámosok egy napon megtudták, hogy az adósság visszafizetése miatt nem építenek nekik kórházakat, iskolákat, terménybegyűjtőket. A belföldi piacok nélkülöztek, mert az árukat exportálni kellett, hogy az így szerzett dollárok révén megmentsék New York, London és Frankfurt bankárait. Latin Amerika három évenként Marshal segélynyi nagyságrendű összegeket küldött az Észak országainak adósságszolgálat címén. Az andoki országokban a gazdasági alternatívák hiánya a többség számára a koka termelésének rögzös, akadályokkal teli útját nyitotta meg. Ez az áru olyan piaccal rendelkezett, amelyet más termékek nem tudtak megszerezni. Az Egyesült Államok kokainszükséglete évente nagyobb volt, mint Kolumbia, Peru vagy Bolívia belső nemzeti összterméke (GDP). Az illegális kereskedelemben keveredett a szegé-

nyek szükséglete a maffiák akcióival és a kapitalista gazdaság felhalmozási és fogyasztási lázával.

A lélek világivá, az etika civillé válik

Napjainkban az a meder, amelyet Amerika hatalmas lelkének annyi eredeti, ellentmondásos és kiegészítő áramlata hozott létre magába fogadja azt a keresztény hozományt, amely egyszer már az egész kontinensnek egy közös vallási morált adott. De Amerika már nem homogén katolikus közösség. Benne egy pluralista, civil, komplex társadalom él. A vallásos morál már nem képes meghatározni Amerika minden lakosa viselkedését. Továbbra is ez az életerő forrása a bázisközösségekben, családokban és a parókiákon, de Amerika közben egy olyan útra lépett, amely az értékek és magatartási formák közötti egyezség köveiből épült, s amely minden ember számára garantálná a méltó életet, függetlenül nézeteitől, politikai meggyőződésétől és vallási irányultságától. A katolikus morálnak, mint magatartási formának hanyatlása a nagyobb egyházi hagyományokkal rendelkező országokban vált nyilvánvalóvá, mint például Kolumbiában, ahol a nyolcvanas évek elején a világon a legmagasabb volt az erőszakos halállal elpusztultak száma. Piszkos háború a népi felkelők ellen, gyilkosságok, eltűnések, politikai okokból bekövetkezett halálesetek, bűntények, öldöklések nagyobbrészt megkesztyelkedett emberek között. Ezek a tények indokolják, hogy szükség van egy új közmegegyezésre, amely — ha képes új horizontokat létrehozni, áthidalni a különbségeket és a feltétel nélküli testvériség eszméjét elfogadtatni —, új erőre kap ebben a sok forrásból eredő áramlatban, amely kezdettől fogva nyitott volt minden lehetőség előtt. A kihívást a keresztények számára most az jelenti, hogy egy olyan társadalmi ügy szolgálatába álljanak, amely túlmutat rajtuk: egy autonóm, pluralista, civil társadalom létrehozását kell szorgalmazniuk, amely egyetlen vallást, egyetlen filozófiát és semelyik politikai erőt sem részesíti előnyben.

Észak nyugtalan hullámai

Az Egyesült Államok magában hordozza az apacsok, a komancsok a mohikánok és a sziúk vérét és erejét. Ez része Amerika végtelen medrének. Az a része, amely elég erősnek bizonyult ahhoz, hogy megnyissa az utat a faji keveredés előtt, hogy függetlenségért és szabadságért kiáltson. Az a része, ahol az őslakosokat kiirtották csakúgy, mint a kontinens annyi más területén. Az Egyesült Államok elvezítette a déliek bizalmát, akik rablógyilkosokat, és egy olyan demokrácia megvalósítóit látták benne, amely fél helyet adni ugyanannál az asztalnál a kontinens valamennyi lakosa számára. Egoista és arrogáns a dollármilliók felhalmozásának örületében, amit ahelyett, hogy a földrész összefogására fordította volna — ezzel is hozzájárulva a közös lelkület megszületéséhez — arra fordított, hogy elrettentő fegyvereket gyártson, amelyek képesek földünk valamennyi lakosának életét kioltani. Fegyvereket, amelyek gyártását manapság a kommunista Kelet megszűnését követően már nem tudnak a korábbi érveléssel magyarázni. Most Amerika más részein keresnek háborúkat, hogy mesés befektetéseiket legalizálják. Az Egyesült Államok, amely elárulta Amerika lelkét a Malvin szigeteknél, lerohanta Gatemalát, Nicaraguát, Panamát, Hondurast és Grenadát, mégis Amerika része. Felélesztette lakosainak szenvedélyes szabadságvágyát, a Luther King által vezetett faji megkülönböztetés elleni harcot, a szolidaritást, amellyel az utca népének sikerült megállítani a Vietnam elleni háborút és, amely megkérdőjelezte az iraki városok ellen végrehajtott bombázások jogosságát, tudományos társadalmának szigorát, kulturájának, technológiájának, zenéjének szellemét.

Európa felsőbbrendűnek és tartózkodónak álmodta meg magát. Saját magára összpontosítva. Saját lehetőségeitől elragadtatva. Attól félve, hogy osztozkodnia kell az évszázadok során felhalmozott kincseken, amelyeket más népek fájdalom árán szerzett, és amelyek most minden német, francia, angol otthonban megtalálhatók, mert ezen a távolságok nélküli világban mindannyian szomszédai vagyunk egymásnak. Európa nem tarthatja magát távol,

hiszen Amerika ereiben csörgedező vér fele kasztíliai, aragon, portugál, francia, itáliai és német emberek véréből származik. Ez a vér ma amerikai, mivel benne kel életre az a csodálatos lélek, amely sok áramlatból hozta létre a végtelen medret, amely az Amazonasból, a Missisipiből, az Oriniból és a Río de la Plataból származva fut végig a kontinensen.

Amerika medre Amerikán kívül

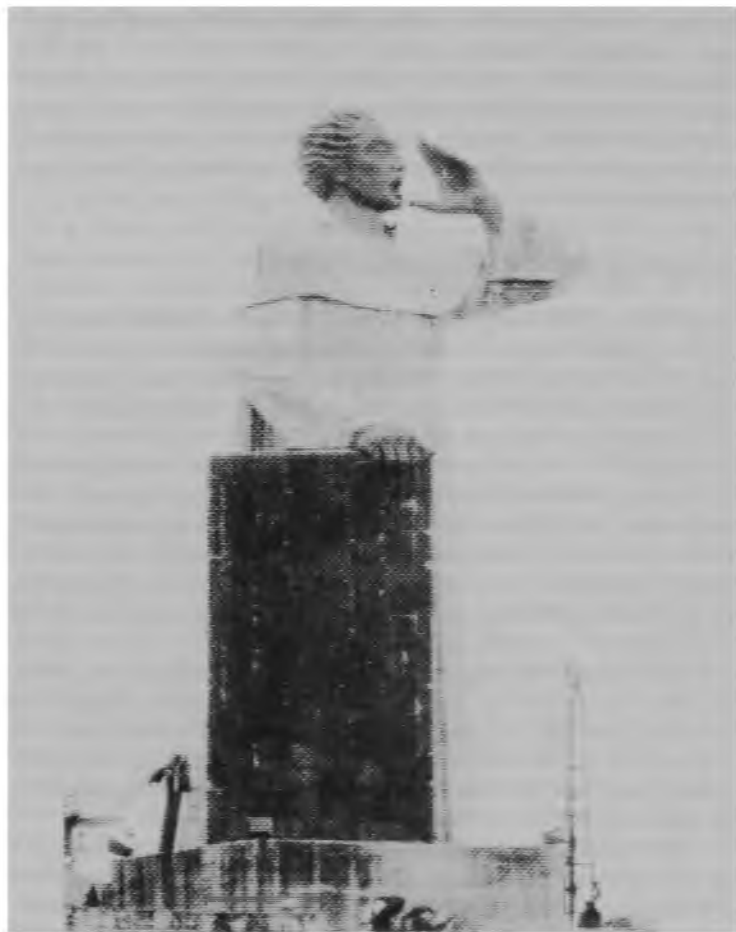
1992-ben újabb ötszáz év kezdődik azt követően hogy az Atlanti óceán másik oldaláról érkező áramlatok összefutottak Amerika medrében. Lehetetlenség előre megmondani, mi történik az elkövetkező ötszáz évben. Arra viszont van mód, hogy ábrándozzunk három dologról:

Először: Amerika végleg egyesül, és Patagóniától Alaszkáig minden nép, minden ember nyíltan egymás szemébe néz, és felismerik, hogy évezredek óta ugyanannak a történelemnek a résztvevői, és olyan gazdaságot építenek, amely mindenki számára lehetőséget és biztonságot nyújt, és együttélésükkel egyesítik a síkságokat, az őserdőket, az állatokat és a növényeket.

Másodszor: pluralista és toleráns társadalom jön létre, amelyet minden faj tiszteletben tart, amely elősegíti a meszticilizációt, képes feloldani a nézetkülönbségeket, és olyan civil etikán alapul, amely biztosítja az alapvető értékeket, hogy az élethez és a szabadsághoz való jog mindenki számára elérhető legyen.

Harmadszor: A pluralista és különböző Amerikának ez a végtelen folyója egy olyan óceánba torkollik, amelyet a Föld összes lakója alkot. Akkor a medrek egy olyan bolygón egyesülnek, ahol nincsenek távolságok, minden közel van, és ahol mindenkinek és mindannyiunk gyermekeinek is jut lakóhely nemzedékről nemzedékre.

(Ford: Csikós Zsuzsa)

A vádló

Fray Antonio Montesinos szobra Santo Domingo kikötőjében

OLVASÓINK LEVELEIBŐL

Kezdetől fogva olvasója vagyok az Egyházfórumnak, és az eddig megjelent könyvek is mind a birtokomban vannak. Mindezt hálásan köszönöm s azt is, hogy rajt tartva kezüket az egyház — sajnos alig tapintható — ütőerén, bátran elének tárják a megoldásra váró problémákat, gondokat, mulasztásokat, és sok esetben használható javaslatokat is.

Hét gyermekes családapaként kántorkodom és hitoktatok egyházközségünkben elég szerény fizetésért és nehéz körülmények között (ti. az atyák velünk világiakkal egyáltalán nem akarnak együttműködni). Ennek ellenére az Egyházfórumban — és örvendetes, hogy egyre inkább a többi katolikus sajtótermékeinkben is — szándékoltak szerint igyekszünk a fiatalokat oktatni-nevelni, egyáltalán az igazi keresztény értékeket velük együtt újra-felfedezve azok szerint élni.

K.J. kántor-hitoktató

Tisztelettel adózunk olvasónk elkötelezettsége előtt, amelylyel a nehézségek ellenére hittel küzd. Az ilyen küzdelem támogatását tartjuk az Egyházfórum egyik legfontosabb feladatának, az egyház legjobban tapintható ütőerének.

* * *

Öt éve annak, hogy a csernobili atomerőmű felrobbant és máig is beláthatatlan pusztítás vette kezdetét. Egy ukrain irodalmi színpad megemlékező előadásáról így számol be egyik ottani olvasónk. Kommentár nem szükségeltetik.

Szól a lélekharang. Egy siratóasszony siralmakat énekel, kántál a színpalak mögött. A díszlet: egy állványon töviskoszorú, gyertya, fekete lepel. A zenekar kottaállványain is fekete lepel. Három nagy templomi gyertyatartó, égő gyertyával. Sirató szól, a harangok konganak. A nézők mögül két oldalról előjön a zenekar. Kezükben égő gyertya. A színpadon egyenes sorban felsorakoznak, rövid ideig farkasszemet néznek a nézőkkel - teljes a csönd, elnémul a sirás, a harang.

Gyermekek jönnek, vidáman szaladgálnak, nevetnek. Húsvét van. „Krisztus feltámadt” — „valóban feltámadt”

— így köszöntik egymást. Hímes tojást osztogatnak. Közben kibontakozik egy szerelem. A fiatalok szeme egymásra villan.

Robbanás.

Minden eltűnik, majd újra jönnek a gyermekek: rongyokban, meztélláb. A fiatalok dermedten állnak. A gyermekek kezében megszaggatott, megégett ukrán hímzésű kendő.

Egy kislány megtört anyjához fordul: éljünk és imádkozzunk. Az élet imádság.

A gyermekek újra jönnek, fehér ruhában, fehér koszorúval. Az imádságot az anya kezdi, a gyermekek folytatják. Feláll a zenekar és mondják a Miatyánkot, és mondják a szereplők, a zenészek, a közönség...

M.Zs. Luov (Ukrajna)

Az Egyházfórum folyóiratai és Könyvei az alábbi Könyvesboltokban vásárolhatók meg.

<p>1. Szent István Társulat
1053 Budapest,
Kossuth Lajos u. 1.
7400 Kaposvár,
Irányi Dániel u. 2.</p> <p>2. Szent Gellért Könyvesbolt
1082 Budapest
Üllői út 82.
(üzletháza)
6720 Szeged
Aradi Vértanúk tere 2.</p> <p>3. Magyar Róma Könyv- és
Kegyártárgykereskedés
2500 Esztergom
Petőfi S. u. 11.</p> <p>4. Rekviem Könyv- és Key-
tárgykereskedés
4400 Nyíregyháza,
Pazonyi u. 3.</p> <p>5. KORDA üzlet
6000 Kecskemét,
Trombita u. 6.</p> <p>6. Salve Kereskedelmi Kft.
7100 Szekszárd
Arany J. u. 12.</p> <p>7. Püski Könyvesbolt
1013 Budapest,
Krisztina krt. 26.
9021 Győr,
Alkotmány u. 5.</p> | <p>8. Püspökség Könyvesbolt
7621 Pécs,
Szent István tér 23.</p> <p>9. Szent Antal Bolt
3300 Eger,
Széchenyi u. 5.</p> <p>10. Püspöki Hivatal Könyves-
boltja
9700 Szombathely,
Berzsenyi tér 3.</p> <p>11. KÁNON Könyvesbolt
Békéscsaba,
pásztor u. 53.</p> <p>12. IRGALMASOK
„Gránátalma” Keytárgy-
boltja
7021 Pécs
Bem u. 1.</p> <p>13. Terézvárosi templom
Budapest
Nagymező utca</p> <p>14. Bencés Kiadó Mintaboltja
1053 Budapest
V., Ferenciek tere 2.</p> |
|---|---|

EGYHÁZFÓRUM UTAZÁSI LEHETŐSÉGEK

című utazási katalógusunkban a Nyugat-Európában utazni és pihenni vágyó családoknak kedvező áron, üdülési lehetőséget kínálunk. Választási lehetőség kb. 1000 lakásból. Áraink nagyon kedvezőek! Egy éjszaka egy személynek kategóriától függően 200-600.-Ft-os áron Ft-ban fizetve lekötethető. Nagycsaládosoknak kedvezményt adunk.

110 oldal ára: 100.-Ft

*Megrendelhető: Egyházforum 1158 Budapest, Thököly u. 74.
Tel.: 272-2405*

MEGRENDELÉS

Megrendelem az Egyházforum Utazási lehetőségek című katalógusát példányban, és kérem az alábbi címre postai úton megküldeni szíveskedjenek.

NÉV:

CÍM:

1992..... aláírás

Egyházfórum Alapítvány

*A zsinati megújulásért
A felelős keresztényekért
Az egyházi párbeszédért*

Az alapítvány célja:

- az Egyházfórum negyedéves periódika megjelenése,
- az Egyházfórum könyvei sorozat kiadása,
- az egyház életét jelentősen érintő témákról fórumok szervezése.

Az Alapítvány nyitott, magyar és külföldi egyaránt támogathatja. A befizetett összegek az adóalapból levonhatók.

Az Alapítvány az Illyés Alapítvánnyal együttműködve támogatja a határon túli magyarok egyházi megújulását. Magyarországi továbbképzéseket szervez, utiköltség támogatást nyújt, elsősorban szerzőknek publikációs lehetőséget biztosít, külföldi ösztöndíjakat közvetít.

MHB deviza számlaszám:

402-5331-941-31

1133 Budapest, Pozsonyi út 77-79.

MHB Ft. számlaszám:

325-11626

1425 Budapest, Pf. 603.

Die Nummer 18 von **Egyházfórum** hat den Anlaß von zwei bedeutenden Ereignissen des Jahres 1992 zum Schwerpunkt genommen: die politische Einigung der EG und das 500-Jahr-Jubiläum der Entdeckung/Eroberung Amerikas. Die Menschen Ungarns suchen den Ausweg aus ihrer unfreien Vergangenheit geleitet von einer Europa-Vision. Die Europa-Beiträge des Heftes wollen das Bild von Europa mit einigen Mosaiksteinen präzisieren. So geht **N. Greinacher** der Frage nach, welches Leitbild den europäischen Kirchen vorschwebt: das eines geistlichen Reichs oder eines offenen Hauses? Wie regel(te)n die Kirchen und Staaten Europas den Religionsunterricht in der öffentlichen Schulen (**R. Ilgner**), und wie religiös sind die Menschen in Europa der europäischen Wertestudie 1990 zufolge (**J. Kerkhofs**)? Ist Widerstand im freien Europa noch aktuell, oder soll der Geist Gandhis zurück in die Flasche (**S. Renoldner**)? Die nüchternen Antworten auf diese Fragen gehören eng zu einer kontextgerechteren Vision auch in den ungarischen Kirchen, aber haben darüber hinaus auch Relevanz für die Diskussion in der Öffentlichkeit.

Die Entdeckung/Eroberung Amerikas stellt die Christen vor die Frage, was für einen Gott und was für eine Kirche sie angesichts "der Anderen" in Europa und in der einen Welt anstreben. Unser Heft läßt nur Eingeborene aus Lateinamerika zu Wort kommen, um ihre genuinen Ansätze zur Evangelisierung der Welt zur Besinnung zu unterbreiten. **E. Dussel** und **F.J. de Roux** gehen der Kehrseite der Geschichte des Kontinents nach. Bischof **I. Lorscheiter** weist auf die aktuellen geistig/geistlichen Quellen der Zukunft Lateinamerikas hin: die Basisgemeinschaften und die Theologie der Befreiung.

Amerika und Europa stehen beide vor globalen Fragen (**A. Gánczy** und **A. Camps**), von denen die ganze Menschheit betroffen ist.

Die Redaktion ist **H. Erharter** (Österreichisches Pastoralinstitut), **A. Müller** (Missionszentrale der Franziskaner in Bonn), Frau **D. Cech** (Österreichisches Lateinamerika-Institut) sowie der **Stiftung CONCILIUM** für die großzügige Hilfe bei der Zusammenstellung dieses Heftes zu Dank verpflichtet. Diese Zusammenarbeit ließ uns etwas von einer echten "katholiké" erkennen.